SOJ I ODŽAK EHLI-ISLAMA

SOJ I ODŽAK EHLI-ISLAMA

ZBIRKA PJESAMA O DOMU I RODU MUSLIMANA HRVATSKOG KOLJENA I JEZIKA. — Priredio: **Ferid Karihman.** — München-Barcelona, 1974. — Izd. Knjižnica Hrvatske revije: Hrvatski pjesnici, Knjiga šesta. — Str. 236.—

MNOGOBROJNIM antologijama hrvatskog pjesništva, *Ferid Karihman*, vrijedni hrvatski kulturni radnik, pridodaje jednu novu, pod naslovom „*Soj i odžak ehli-Islama*“ (= „Rod i dom Muslimana“), koju bolje objašnjuje njen podnaslov: „Zbirka pjesama o domu i rodu Muslimana hrvatskog koljena i jezika“.

Nakon predgovora, nižu se poglavlja: *Turski zemani, Hrvatskog jezika šum, Pasteli, Soj i odžak, Muhadžiri* i *Novi sabah*, u kojima nalazimo stihove od Derviš-paše Bajezidagića (rođen oko 1560.) do najmlađeg, Ibrahima Hadžića, pa tako ova zbirka obuhvaća pjesništvo „Muslimana hrvatskog koljena i jezika“ kroz četiri stoljeća, tj. od svršetka 16. stoljeća do sadašnjice. Urednik, na kraju, pridodaje vrlo korisne opće napomene, bio-bibliografske podatke i rječnik, te, kao posebni prilog, objavljuje svoju studiju „*Hrvatski književnici muslimani*“, koja vrlo korisno upotpunjuje knjigu.

U predgovoru nam Urednik otkriva, kako je došao na misao ove antologije: u časovima nostalgije za domovinom stihovi pjesnika Muslimana govorili su mu o starim zemanima i zborili o našim ljudima, domu i rodu, i bili su mu „melem-lijek, utjeha i okrjepa“. Kako bi nabasao na koju takvu pjesmu, prepisao ju je i spremio, pa kad se sabrala čitava „zbirka ljekaruša“, odlučio ju je „pružiti i drugim suputnicima i zaljubljenicima našeg roda i doma“, da bi i njima bila „melem-lijek, utjeha i okrjepa“.

Ova je zbirka, kao i svaka druga ovakve vrste, „osobni izbor“, složena unutar ograničenih mogućnosti i nepovoljnih prilika u tuđini, jer nije Urednik uvijek mogao doći do domovinskog gradiva, posebno ne do stihova onih najmlađih, jer ih nije htio „kompromitirati“ vezama s emigracijom, što je u današnjim vremenima težak „zločin“. Urednik, stoga, i nakon izlaska ove knjige nastavlja svojim sabiranjem, pa moli pomoć svih čitatelja, da bi drugo izdanje bilo što potpunije. —

Vrlo lijepo opremljenu knjigu obogaćuju više crteža bosanskohercegovačkih motiva od *Vladimira Pintarića*.

Knjiga „*Soj i odžak ehli-Islama*“ naručuje se na povjerenike „Hrvatske revije“ i na našu stalnu adresu u Njemačkoj:

HRVATSKA REVIJA
Postfach 27
D-8 München 1
B. R. Deutschland

SOJ I ODŽAK
EHLI-ISLAMA

KHR

KNJIŽNICA HRVATSKE REVIJE

UREDNIK: VINKO NIKOLIĆ

HRVATSKI PJESNICI
Knjiga šesta

SOJ I ODŽAK EHLI-ISLAMA

Printed in Spain
ISBN 84-399-1517-9
Depósito Legal: B. 7862-1974
GERSA, Llorens y Barba, 36-38, Barcelona-13

SOJ I ODŽAK EHLI-ISLAMA

ZBIRKA PJESAMA O DOMU I RODU MUSLIMANA HRVATSKOG KOLJENA I JEZIKA

PRIREDIO:
FERID KARIHMAN

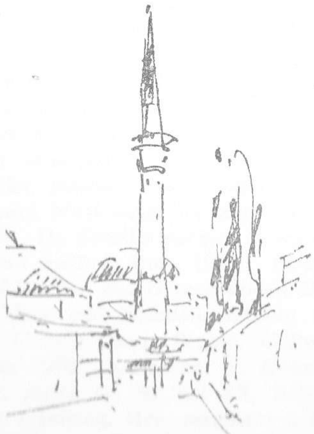

MÜNCHEN - BARCELONA, 1974

KNJIŽNICA HRVATSKE REVIJE

OPREMA: KORICE PREMA SARAJEVSKOM KUJUNDŽIJSKOM MOTIVU S PLADNJA. ILUSTRACIJE U TEKSTU IZ ZBIRKE CRTEŽA VLADIMIRA PINTARIĆA, „*BOSNA*", ZAGREB, 1938. (OSIM DŽAMIJA U ZAGREBU)

PREDGOVOR

OVA zbirka književnih primjera u stihu zove se *Soj i odžak ehli-Islama,* što bi u čistom hrvatskom jeziku značilo „*Rod i dom Muslimana*". Zastupljeni pjesnici su Muslimani (1) hrvatskog koljena i jezika od svršetka 16. stoljeća do danas, neki od kojih su stvarali i na orijentalnim jezima islamske civilizacije.

Ova antologija je nastala na slijedeći način: Kad bi me u dugotrajnosti iseljeništva nostalgija za domovinom najviše prožimala, stihovi pjesnika Muslimana, koji bi nekim slučajem došli do mene, poveli bi sa mnom eglen o starim turskim zemanima, prozborili bi mi hrvatskom riječju o našim ljudima, domu i rodu, ili bi mi opet satkali koji lirski motiv, i bili mi tako melem-lijek, utjeha i okrjepa. I tako kroz godine tu i tamo bih nabasao na po još koju pjesmu, prepisao je, stavio je uz njene drugê, i onda bi i ona pridonosila onim posebnim ugođajima čitanja. Sabrala se na taj način zbirka-ljekaruša moje čežnje i ljubavi za domovinom, koju sada želim pružiti i drugim supatnicima i zaljubljenicima našeg roda i doma. Ova zbirka je, prema tome, sastavljena prema posve osobnom izboru, a unutar ograničenih mogućnosti i pod posebnim, nepovoljnim okolnostima u tuđini. Ispreplicu se tu tako čisto rodoljubni motivi s pokojim vjerskim, socijalnim i idiličnim motivom. Ima u ovoj zbirci pjesama velike estetske vrijednosti pa do skoro nespretnih stihova nekog narodnog čovjeka iz daleke prošlosti. Radi tematske i estetske neujednačenosti, te uza sav vremenski raspon od četiri stoljeća, ova antologija nema pretenzija, *za sada,* da bude strogo stručnjački omeđena i zaokružena. Pa ipak, ugođaj koji ona stvara, a to je muslimanski i pretežno rodoljubni, potiče u nama želju da se ona u budućim izdanjima upotpuni i pretvori u jednu vrsnu antologiju muslimanskog rodoljubnog pjesništva.

---

(1) U zadnje doba uveo se u domovini običaj da se riječ Musliman piše velikim početnim slovom, kad se radi o bosansko-hercegovačkim i sandžačkim (bhis) pripadnicima Islama. Uz slobodnije tumačenje pravopisa i mi to činimo, da bismo uspostavili razliku između muslimana kao sljedbenika univerzalnog Islama bez obzira na podrijetlo, s jedne, i bhis Muslimana, s druge strane. No to ni u kojem slučaju ne znači, da dajemo pravo nedavnim neznanstvenim kvalificiranjima Muslimana kao posebnoj naciji. Vjersko-društvene specifičnosti bhis Muslimana (koje neki smatraju etničkom posebnošću) ne umanjuju znanstveno dokazano hrvatsko podrijetlo (etničko, jezično, antropološko, povijesno, migraciono) i pripadnost Muslimana hrvatskoj naciji. Vidi u tom pogledu: Mandić, D., *Etnička povijest Bosne i Hercegovine,* Hrvatski povijesni institut, Rim, 1967.; Balić, S., *Cultural Achievements of Bosnian and Hercegovinian Muslims,* i Mandić, D., *The Ethnic and Religious History of Bosnia and Hercegovina* u Croatia/Land, People, Culture, University of Toronto Press, 1970.; Karihman, F., *Hrvatski književnici Muslimani,* Hrv. revija, sv. 80, gol XX, 1970. i *Muslimani hrvatskog jezika i koljena,* Hrv. razgovori o Slobodi, Knjiž. Hrv. revije, München - Barcelona, 1972.; Duraković, A., *Mjesto Muslimana u hrvatskoj narodnoj zajednici, Pitanje nacionalnog opredjeljenja Muslimana Bosne i Hercegovine,* Hrvatski razgovori o Slobodi. Knjiž. HR, München - Barcelona, 1972.

No uza sve navedeno, treba reći i to, da je ovo prva antologija pjesnika Muslimana s pretežno rodoljubnim motivima. U mnogim stranim književnostima rodoljubno pjesništvo je kroz tendencioznosti romantike prešlo možda već poodavno u prošlost. To, međutim, nije naš slučaj. Hrvatski Muslimani, a ni ostali pripadnici hrvatske nacije, nisu doživjeli potpune slobode od pritiska, straha i izrabljivanja u svojoj nedavnoj prošlosti. Od kada nestade na Balkanu Turske, a Srbija nastade i započe svojom ekspanzijom i imperializmom, Muslimane se u ime neke „osvete” velikosrpskog svetosavlja progonilo, istrebljivalo, klalo i iseljavalo. Pa i danas, kad Muslimani postadoše relativno najbrojnija skupina u Herceg-Bosni, niječe im se proporcionalna zastupljenost u upravi i institucijama te republike, dok Srbi, domaći i doseljeni, ostaju i nadalje vladajuća kasta. No mi Muslimani imamo svoj ponos i svoju svijest o našim vrijednostima i — ne damo se.

Ostat ćemo, očuvat ćemo se, i naši nas dušmani ne će uspjeti zatrti ili pretopiti, kao što to priželjkuje Salim Ćerić. Ne će moći ni skrivati u beskonačnost naše hrvatsko podrijetlo pred našom muslimanskom mladeži, niti će postići da se odreknemo svoje vjere, tradicija i lijepe hrvatske narodne ikavice i književne ijekavice. Biti Musliman je teško, a biti hrvatski Musliman je bolno. Ali upravo to patništvo radi zabranjene ljubavi prema rodu i domu (koju samo čudovišta mogu nazivati šovinizmom) je ono što stvara umjetnički stih.

Možda će se naći pokoji sljedbenik Halerove varijante Croceovih mjerila ljepote i jedva dočekati da kao vitez *aisthetikos* napadne neke ovdje izabrane pjesme, napose one uvrštene više iz književno-povijesnih razloga. Takovi su pokušali strovaliti u ponor Gundulića, Preradovića i Kranjčevića, pa zašto ne bi stihove nekih „Turaka“. Tima možemo reći ovo: Ako je pjesništvo neposredno jezično oblikovanje uznemirene i ganute osjećajnosti, onda nema poezije bez osjećajnih doživljaja, jasno, u duševnom smislu. Osjećaji: ugode i neugode najčešće su povezani s intelektualnim doživljajima s kojima se stapaju u nove doživljajne cjeline. Teško je zamisliti pjesništvo bez takovog osnovnog duševnog osjećaja kao što je ljubav, bolje rečeno kompleks ili niz raznih ljubavi. Kao što kod svake od tih ljubavi, tako i kod ljubavi prema svojim ljudima i zemlji, svojoj domovini i vjeri, njeno neostvarenje je uzrok nabujalu vrelu drugih osnovnih osjećaja: boli, čeznuća, hrabrosti, straha, zanosa... Zavičaj, domovina, vlastiti soj i odžak mogu tako postati vrhunsko nadahnuće. „Iako je umjetnost vrednota različita od ostalih —kaže Rajmund Kupareo— ona se ne može odijeliti od ostalih vrednota (ljubavi, istine, dobrote) koje joj služe kao nadahnuće, a da joj se ne predpostave te druge vrednote kao cilj.“

„Život i djelatnost u svoj cjelovitosti —kaže nam opet René Le Senne— služe kao hrana Umjetnosti; i ako se odijeli od njih, postaje anemična... Da li si itko može zamisliti da bi priroda, junaštvo, ljubav bili ikad protjerani iz Umjetnosti?“ Omalovažavati, dakle, rodoljubno pjesništvo samo zato što je rodoljubno, nije stvar estetike nego „estetske“ zaluđenosti i kritičke sićušnosti. Druga je pak stvar suha analiza svih vrijednosnih, tehničkih i ambijentalnih aspekata nekog pjesništva, koja ne može biti prestrogi temelj jedne standardne antologije, kao što je ova. Treba imati hrabrosti i negativno estetski ocijeniti tužaljku buljuk-baše u Duvanjskom arzuhalu iz 18. stoljeća: „Teška je ovo krajina / I krvava haljina / Ali nas je malina / Neka znate, gospodo.“

Mnoge od čitalaca će možda začuditi da Muslimani drže toliko do svojog roda i ognjišta, kao što se vidi iz ovih pjesama, premda ih je veliki broj koji su do nedavno bili „nacionalno neopredijeljeni“. Neke će još više iznenaditi da već kroz četiri stoljeća ti Muslimani vole i štuju u stihu svoj soj, odžak, jezik, grad, svoju Bosnu i Hrvatsku. Tako reći odmah iza pojave Mehmedove ljubavne *Hrvatske pjesme* (*Chirvat türkisi,* 1588./89.), prvijenca hrvatskog aljamiada, Derviš-paša Bajezidagić već piše svoj domoljubni *Gazel o Mostaru.* Zato je taj dugi vremenski raspon od Bajezidagića do danas bilo potrebno podijeliti u zbirci u manje srodne skupine prema povijesnom poretku. Nastalo je na taj način pet poglavlja: *Turski zemani, Hrvatskog jezika šum, Pasteli, Muhadžiri, Soj i Odžak* i *Novi sabah.*

U *Turskim zemanima* je eglen o starom turskom vaktu, kad se slavilo ubavo Sarajevo, ili tužilo na ratne nedaće višestoljetne „krvave krajine“, kad se pozivalo katoličke sunarodnjake na Islam, kad se prijetilo Mlečićima da ne pale Hrvate, kad se pjevalo o vojni Muslimana na Srbiju. Neke od tih pjesama su prijevodi stihova naših književnika islamista, koji su poput hrvatskih latinista stvarali na jezicima velikih civilizacija, u ovom slučaju na orijentalnim islamskim jezicima. Ali ima tu i aljamiado stihova, pisanih narodnim, hrvatskim izrazom puka, katkad skoro identičnom izrazu narodne pjesme. Taj ikavsko-ijekavski šćakavski govor je zvan u prošlosti po Bošnjacima obično pokrajinskim bošnjačkim imenom, ali je nazivan i hrvatskim nacionalnim imenom, no nikad ga nitko od onih koji ga govore nije nazvao srpskim do nesretnog Vuka.

Pod naslovom *Hrvatskog jezika šum* su preporodne i rodoljubne pjesme Muslimana prvih četrdesetak godina ovog stoljeća. Iako je u prvom, preporodno-prosvjetnom periodu iza zaposjednuća Herceg-Bosne i početkom ovog stoljeća mnogo stihova napisano, malo ih je od trajne vrijednosti. Ali među onima koji su počeli uključivati pjesnička stvaranja Muslimana u književna gibanja uže Hrvatske i Europe su Bašagić, Ćatić, Ćengić i Grabčanović. Još bi se mnogo više stihova moglo izabrati od ovih i drugih pjesnika iz ovog doba, ali ti su razbacani po časopisima i nama u stranom svijetu nepristupačni.

Pasteli je naslov za nekoliko pjesama poznatih međuratnih liričara Muslimana: Saliha Alića, Hamida Dizdara, Orahovca, Pandže i Žunića. Iako ovo nisu izrazito rodoljubne pjesme, one ipak stvaraju ugođaj sjetnih motiva i slika, koji za čovjeka daleko od domovine imaju veliku duhovnu vrijednost. Umjetnički, ove su pjesme dotjerane i kao integralni dio hrvatske međuratne književnosti predstavljaju ovremenjeno umjetničko shvaćanje. Vjerujemo da bi se kod ovih pjesnika našlo rodoljubnijih stihova i da bi se mogao uključiti još po koji pjesnik, no nije bilo mogućnosti da bi se došlo do tih pjesama.

Muhadžiri je naslov izbora pjesama hrvatskih muslimanskih pjesnika-prognanika. Rat, stradanja, revolt radi gorke sudbine, čežnja za domovinom i svojim dragima i tuga nad vlastitim beskućništvom su dominantni motivi ovog pjesništva. To ipak ne znači da ovi pjesnici nijesu napisali i drugih lirskih stihova, možda i boljih od ovih. Uz Horića, tu su Hrustanović, Mehmedagić i Salihović, koji će upoznati domovinskog čitaoca s bolima i jadima svjetskih lutalaca. Ako ponekad nekom od ovih pjesnika u tuđini usfali pjesnička dotjeranost i jezična iznijansiranost (što treba očekivati radi dugogodišnjeg gubitka veze s domovinom), ono što se tim pjesnicima ne može poreći je iskrenost osjećanja i boli.

Slijedeći niz pjesama nasi naziv *Soj i Odžak,* što je ujedno i dio naslova knjige. Tu su muslimanski pjesnici koji su počeli stvarati prije prošlog rata, no kao književnici su se afirmirali poslije rata. Nisu to više rodoljubne pjesme starog kova, već misaoni pogled u prošlost svoga naroda. Bogumili, stećci-mramorovi, besmisleni vjerski i bratoubilački ratovi za vrijeme velike osmanlijske invazije i otkrića zapretanih osjećaja o svom soju i odžaku tema je ovih pjesama. Uz manje poznatog Ramusovića, tu su značajne i istaknute književne ličnosti Envera Čolakovića i Maka Dizdara. To su zaljubljenici i poklonici one mistične, tajnovite, uništavane ali neuništive Bosne, gdje je jat bio većinom *i, djelomično ije,* ali nikad istočni *e,* i gdje čudesno i zagrljeno izranjaju u jeziku štokavizmi, šćakavizmi i pokoji čakavizam. To su ljudi koji su povijesno-filozofski shvatili svu osebujnost bogumilstva i Islama na starodrevnom hrvatskom tlu, gdje su Salke, Mehe i Ibre duhovni i stvarni nasljednici Radina, Hrvoja i Stipana, a kameni nišani postadoše brojno potomstvo starih stećaka-mramorova.

Novi sabah je trebao uključiti mnoge mlađe i najmlađe pjesnike Muslimane nakon rata. O kolikima smo čuli, ali nije se moglo doći do njihovih stihova! Tako se ovdje uspjelo kraj cijele plejade pjesnika sastaviti, eto, tek nekolicinu — ali zato vrlo vrijednih, koje zaokuplja začarana čarobnost vlastita tla, korijenja, krvi i predaka. Tu su: Islamović, Idrizović, Kapidžić-Hadžić, Asaf Duraković, Mašić. Ekinović, Tabaković, Bekrić, Ibn Kajan, Imamović, Sidran, Džemaludin Alić, Horozović, Esad i Enes Duraković i Hadžić. Ali nada nam je, da ćemo do drugog izdanja doći do pjesničkih ostvarenja u stihu ili prozi mnogih, sada još ovdje neuvrštenih mladih pjesnika.

Kad je riječ o mlađim pjesnicima-Muslimanima, ne uzimamo u obzir one koji su izdali svoj materinji i književni hrvatski jezik —ijekavštinu— i onda prihvatili srbijansku ekavicu, koji su izbacili iz svog jezika domaću bošnjačku narodnu riječ i prihvatili se beogradskog „rečnika" ili srbijanske ćirilice. Takove ne možemo prihvatiti ni kad bi oni bili Nobelovci, poput jednog poznatog odroda i izdajice svog roda i jezika, koji se cijelog života prilično trsio da od Muslimana napravi ruglo. Pa ipak, na našu nesreću ima —a to je veliki apsurd— Muslimana koji su krenuli stopama tog čovjeka, koji je od svoje rane hrvatske prošlosti zadržao samo ime, Ivo. Zato, ako neki pjesnik slučajno ima muslimansko ime (Izet S., Husein T., Meho R., Mubera P., Kemal C. ili Esad V.,), pa iako njegovu pjesmu možemo razumjeti, to ne znači da se radi o pjesniku Muslimanu. Biti pjesnik-Musliman znači pjevati na *svojem hrvatskom jeziku.* Treba imati kameno srce i crn i debel obraz pa dati tiskati u Sarajevu, srcu ijekavštine, ekavske stihove, pretovarene uveženim srbizmima. No tko će još lud čitati stihove tih stranaca u vlastitoj domovini, pokraj velikih postignuća Muslimana hrvatskog jezika i koljena u umjetnosti riječi i stiha!

*

Da je ova antologija nepotpuna i da nije sastavljena onako kako bi priređivač želio, jedan od glavnih razloga je da kao stvar principa nije kontaktiran ni jedan domovinski pjesnik. Razlog je jednostavan: nemoguće je tako progoniteljima hrvatskog muslimanstva optužiti bilo koga —osim priređivača— za pristup, kriterije i poglede pri sastavljanju ove zbirke. Bit će, možda, i ovdje uključenih pjesnika, koji će se morati ograđivati od ove knjige. To je potpuno razumljivo. Odgovornost, dakle, za sve i u svakom slučaju u ovoj antologiji preuzima na sebe isključivo priređivač, što, jasno, čini u zadovoljstvu i s ponosom, jer plod je ovo njegove duboke ljubavi za dom i rod.

Kansas City, 1972.

FERID KARIHMAN

TURSKI ZEMANI

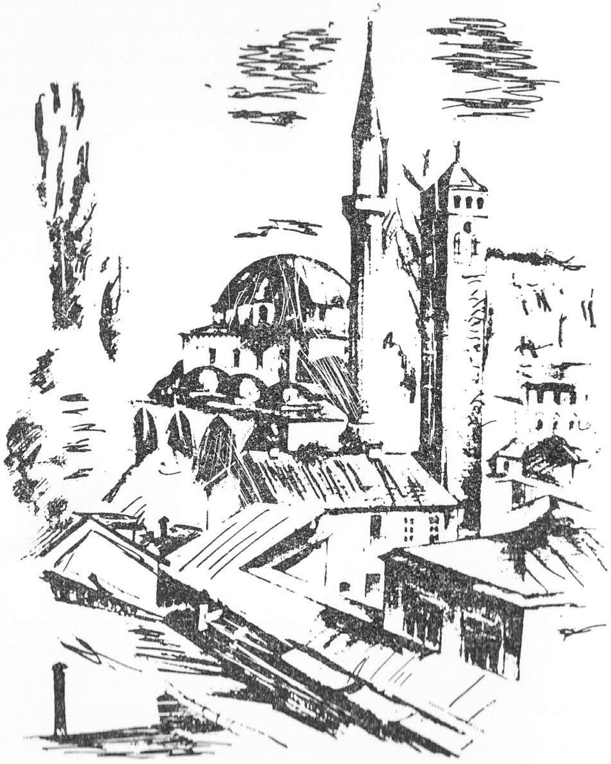

SARAJEVO / BEGOVA DŽAMIJA SA SAHAT-KULOM

DERVIŠ-PAŠA BAJEZIDAGIĆ (oko 1560.-1603.)

GAZEL O MOSTARU

KO bi mogo opjevati redom
Sve ljepote divnoga Mostara,
Zar se čudiš, srce, što ga ljubim
Sa ljubavlju sinovskoga žara?

O ne ima na ovome sv'jetu,
Ako nema sred bajnoga raja,
Bistre vode i svježega zraka,
Što čovjeka sa zdravljem opaja!

Ko ga gleda, život mu se mladi,
A duša mu u nasladi pliva.
Svaki kraj mu i svako mjestance
Zadivljene oči podraživa.

S voćem, s vodom i ostalim miljem
On je druga Sirija na svijetu,
E bi reko da je rajska bašča,
Ko ga vidi u majskome cvijetu.

S dvije kule velika ćuprija
Pružila se preko rijeke čarne,
Te sa svojim velebnijem lukom
Pričinja se poput dûge šarne.

Cio svijet da obiđeš redom,
Ne bi našo onakova svijeta.
On je majdan darovitih ljudi,
Šeher Mostar ures je svijeta.

(Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo, 1912.)

MEDŽAZI (?-1610.)

STARI MOST U MOSTARU

ZAŠTO se stas mostarskog mosta pogrbio?
Možda se i on zaljubio u (neku) dragu kamenog srca.

Što je most jednook (s jednim lukom) je li mana?
Što bi bilo kad bi imao dva oka? Jer zaljubljeni na svije-
[tu uvijek imaju jedno oko.

Ne bi mu suze iz očiju dan-noć tekle (da nije zaljubljen).
Međutim, rastanak —ako ga ima— snašao ga je.

Budući da mu je glava na nebu, a noga na zemlji
Nije čudo što mu je jedan kraj na istoku a drugi na
[zapadu!

Svaki mramor (njegov) dao je zemljinoj površini sjaj.
Jednom njegovom oku (svodu) dao je sjaj nebeski mlije-
[čni put.

Ovako visok luk ne vidje oko svijeta,
Iako vanjštinom izgleda kao dûga.

Kao da je svezao srebrni luk sredinom tekuće vode
Dvije kule izgledaju kao dvije kandže.

Jedna voda ispod njega druga iznad njega teče,
Kakvo je ovo čudo? Most, iznad njega voda, ispod
[njega voda.

Hvala Allahu, dan-noć nam je omogućen prelazak,
Gdje se na svijetu nalazi ovako privlačno mjesto?

Tako je visok da ti cio svijet pokazuje,
Zato su mu dali ime kompas svijeta.

Kada bi mrav vidio ovaj most, pomislio bi
Da su ga divovi pravili po naredbi Sulejmana.

Ovako visok lûk sličan svodu vasione
Ne vidje ni ljudî ni anđelâ. Ovo je posao!

Da li ima izvora da od početka stalno teče?
Svijet do podnožja (ide) kao voda jutrom i večerom.

Kada dođe ljeto, Neretva oslabi poput ašika,
A kada nastupi zima, nadođe kao more, kakvo je to
[čudo!

Nekada ovaj luk svojom sredinom postaje tijesan,
Nekada je širok i suh, ne znam šta se događa!

Čitav svijet nađe mir danas pomoću njega,
Sačuvaj ga od zlih očiju Tvojom dobrotom, o naš
[Gospodaru!

Pošto je stvarni most slika (mosta na onom svijetu)
[o Medžazijo,
Prelazi preko ovog mosta, pazi šta ti je na ovom putu
[Božija zapovijed!

(*Prilozi za orijentalnu filologiju*,
Sarajevo, 1969.)

NERKESI (1592.-1634.)

U POHVALU LIJEPOG GRADA SARAJEVA

NA moju dušu je djelovala tuga što se rastajem sa Sarajevom — ljutu mi je ranu načinio rastanak sa sarajevskim prijateljima.
U njemu čovjeku izgleda da poživjeti može dugo — na hiljadu mjesta u Sarajevu teku česme, vode života.
U zimskim danima studen steže grad, ali se ipak ozbiljni starci i mladići sastaju u halvatima na razgovor.
Ali kad stigne doba proljeća i behara, u raj se pretvore bašče ružičnjaka sarajevskih.
Do neba se uzdiže žamor obožavalaca vina, a cijeli svijet napuni vrisak sarajevskih bekrija.
U sjenice vrtova povlače se s napitkom, u društvu miljenika svojih.
U prikrajku iz očiju lije suze plačući i uzdišući svaki sarajevski zaljubljenik.
Ja ne znam kako izgledaju hurije, rajske ljepotice —trebalo bi ih vidjeti— ali na ovom svijetu su primljene Sarajke kao ljepotice.
Pobožnjacima ćemo pokloniti raj i hurije — zar zaljubljenim nisu dosta sarajevske djevojke?
Kako da im srce odoli, ako Boga znaš, kad me na prolazu iz busije streljaju sarajevske crne oči!
Ljepotice kao mjesec ponekad razvesele dušu tužnome, a ljubavnice sarajevske nekad u plač tjeraju čovjeka.
Ja sam i narcis svjetske livade i tužni slavuj lijepih melodija sarajevskih.
Možeš nekad jecati, možeš se ponekad kao ružica smiješiti, tužni Nerkesijo, ovako ti stoje stvari u Sarajevu.

(*Sarajevo u turskoj pjesmi*,
Sarajevo, 1944.)

MUHAMED HEVAJI USKUFI (1601.-poslije 1651.)

JA, KAVURI, VAMI VELJU

JA, kavuri, vama velju:
hodte nami vi na viru,
Po neviri što se kolju?
Hodte nami vi na viru!

Nismo vami mi zlotvori,
Bog nas jedan jer satvori,
budte Bogu bogodvori,
Hodte nami vi na viru!

…………………………

Je li slika bit se, robit,
po neviri sići, morit,
jedno drugom kuće orit?
Hodte nami vi na viru!

Zovemo vas, jer se piše:
Boga sveta uznat više,
paka vira težak diše.
Hodte nami vi na viru!

Boj ne bije koj' pametan,
bude veće prepravedan,
išta viri on zametan.
Hodte nami vi na viru!

Mi Turčini virno žiti,
i sa svitom obaviti,
bez posla se nije biti.
Hodte nami vi na viru!

Mi na viri čuvamo se,
nevirnikom rugamo se:
kud, di ste se i kamo se?
Hodte nami vi na viru!

…………………………

Otac jedan, jedna mati
prvo bi nam valja znati.
Jer ćemo se paski klati?
Hodte nami vi na viru!

…………………………

Pamet nije bit se, klati,
već na viri biti brati,
vrlo pravo, virno stati.
Hodte nami vi na viru!

Dosta se je zla činilo,
paski klalo i svinjilo,
i bez uma još kinjilo.
Hodte nami vi na viru!

Valja viru upraviti,
od pakla se izbaviti,
duše raju sve zaviti.
Hodte nami vi na viru!

Ne mislimo zlo mi vami,
već ne ćete ako sami,
rečeno je zvat vas nami.
Hodte nami vi na viru!

Zametnuli boje ludi.
Da budemo mi već ljudi,
da na viri nismo hudi.
Hodte nami vi na viru!

Oda zla čine pametar,
pamet koji ne čini kar,
jer je pamet vazda uhar.
Hodte nami vi na viru!

Kad hiljada i šezdeset
i još jedan god bi uzet,
pismo ovo dade pamet.
Hodte nami vi na viru!

Dobrnjatan Doljno Solan
radi Hevaji je viran,
pomoć u čin, Bože jedan!
Hodte nami vi na viru!

(*Građa za povijest književnosti hrvatske*, Zagreb, 1968.)

HASAN KAIMIJA ZRINOVIĆ (?-1691.)

O OSVOJENJU KANDIJE (1669.)

O VI Vlasi mletački!
Otić će vam Kandija.
Budite sužanj turski,
kad vam ode Kandija.

Od kako ste postali,
izgubiste vlasteli,
niste tako ostali,
kad vam ode Kandija.

Klis hoćete graditi,
duvarove kratiti,
Bosna će se vratiti,
kad vam ode Kandija.

Nemojte se kladiti,
a Hrvate paliti;
za to ćete platiti,
kad vam ode Kandija.

Nije ovo ko za rit:
bogme ćete ne svarit,
Turci će vas požarit,
kad vam ode Kandija.

Čudo ćete kukati,
Turci će vas tukati,
otidoše dukati,
kad vam ode Kandija.

Nije ovo zvečat,
kano koza vrečat,
bogme ćete drečat,
kad vam ode Kandija.

Nije ovo glušit,
i goveda dušit,
čudo ćete sušit,
kad vam ode Kandija.

Klis hoćete tvrditi,
ter se s Turcim graditi,
nemojte se srditi,
kad vam ode Kandija.

Split povrgo va Trogir,
te činite s carem mir,
i Šibenik ode vir,
kad vam ode Kandija.

U Zadar se ne uzdaj
caru blago sve podaj,
ko će reći sad ne daj,
kad vam ode Kandija.

Zapovjedi Isukrst:
turčite se, digni prst,
obori se na tle Rist,
kad vam ode Kandija.

Turci hoće — još vele,
tako slova sva vele,
povrzite tako kove,
kad vam ode Kandija.

I planine Alaman,
i Velebić, Kilaman,
opustiše Kilaman,
kad vam ode Kandija.

Ka' Istrija i Rava
i država Morava,
sve je zemlja careva,
kad vam ode Kandija.

Ne imaste mira,
sotona vas dira,
ostavte se vira,
kad vam ode Kanđija.

Doć' će Turčin do mora,
podajte mu komora,
dok ne bude pomora,
kad vam ode Kanđija.

Nemojte se tužit,
sami sebe ružit,
Turci će vas kružit,
kad vam ode Kanđija.

Turci konje utove,
hem dukate gotove,
sve prejašu svjetove,
kad vam ode Kanđija.

Jednog Boga robovi,
jednog oca sinovi,
nevjera vas obori,
kad vam ode Kanđija.

Ne znaste li oganj vrući,
šta i šta car poruči,
sami sebe Turkom krući,
kad vam ode Kanđija.

Bog je jedan, sunce jedno,
i sva slova kažu jedno:
ostadoste vrlo jadno,
kad vam ode Kanđija.

Nije reć to stuniti,
već s Bogom pravo živiti,
nevjernikom vlaste biti,
kad vam ode Kanđija.

Primaše vam sve kadove,
oprazniše sve gradove,
zadaše vam sve jadove,
kad vam ode Kanđija.

Kaimija uhodi
i u nevik dohodi,
u ćitabi nahodi:
otić će vam Kanđija.

Vire pamet pogodi,
ter se amo dogodi,
u kuli se nagodi,
otić će vam Kanđija.

Svud mi tude hodismo,
gledajuć mi vidismo,
sve je tursko, vidismo,
kad vam ode Kanđija.

Ovo je sad alamet,
nek je Turčin selamet,
nevjerniku melamet,
kad vam ode Kanđija.

Turci kose, mlate,
a Hrvate plate,
a gradove zlate,
kad vam ode Kanđija.

Otide vam ode Kanđija.

(*Zbornik stihova XVII. stoljeća*, Zagreb, 1967.)

O HRVATI ČUJTE ME!

O HRVATI čujte me,

čujte i počujte me:

Islamu se prignite,

Allahu se dignite!

Ne budite din dušman,

prihvatite lijep Kur'an!

Svim nam Allah pomogo,

a dušmane odmogo!

(*Hrvatska muslimanska književnost prije 1878.*, Sarajevo, 1938.)

REŠID (oko 1640.-poslije 1715.)

SJEĆANJE NA SARAJEVO PRIJE KATASTROFE 1697.

BOŽE, šta bi od čistog šeher-Sarajeva! Od onog lijepog mjesta što je život povećavalo!
Bio je najumjereniji grad na svijetu. Bio je najljepša rajska zgrada on.
Ko ga razgleda govori: „U njemu nema mane“. Bez sumnje ni raj mu nije sličan.
U raju su samo četiri vrela, a izvora vode života u Sarajevu je hiljada.
Ukratko, u svakom zakutku po jedno Selsebil-vrelo uzvišeni Gospodar dao je besplatno.
Sredinom teče rijeka vode života, bistro vrelo: to je slatka i pitka voda.
Izgleda kao rastopljeni biljur; to nije voda, nego svjetlo koje teče.
Džamije i mesdžidi bili su puni svijeta; kao muslimanska srca tako živi.
Sve munare tako mile da je svaka sličila ljepotici visoka stasa.
Putevi bijahu čisti kao pejgamberov šerijat i svijetli kao pravi put.
Svaki taj put popločan sitnim kamenjem sjao se kao kumovska slama na nebu.
Oblici kuća, koje su u njemu, izgledali su svi poput hvalospjeva.
Kuće su kao visoke iremske zgrade sa stupovima: to su visoke građevine kao u raju trajnog boravka.
Ćošak svake kuće izgledao je kao jedno prijestolje. Sa svojim šarama bio je uzorak boja.
Čaršija je kita ruža i ružičnjak i sa svojim mirisom izaziva zavist mirisne bašče.
Okitila se šarenim platnom i dobila sjaj; dućani su izgledali kao kuća od kineskog porculana.

Čaršijska soba je kao Ridvanove haljine, a čaršijska jela su slatka kao duša.
Sasvim su lijepe bile sarajevske ljepotice; kao duša mila je bila svaka od njih.
Elemenat njihova tijela je svjetlo; svaka bi svojom ljepotom uvrijedila i pokudila rajsku huriju.
Bašče sarajevske su visoke bašče ljepota; svako drvo sliči Tuba-stablu.
Kada se pokaže javljanje behara, cio grad poput Tura poklopi čisto svjetlo.
Sa svježim beharom zeleno lišće izgleda kao smaragdni tanjur nakićen biserom.
Kada se na stablu šipa pokažu okićeni plodovi, svaki liči malom svijetlom rubinu.
Toliko je lijep začaravajući zrak da jutarnji povjetarac naprosto oživljava zaljubljenog.
Svježi lahor daje život duši; produbljuje život kao životni dasi.
Ukratko, svaka ljepota u Sarajevu bila je kao vječnost; po ljepoti bio je jednak raju.
Oko neba nije vidjelo ovakvog grada otkada se kolo vremena počelo okretati.
Tamošnja medresa je za nauku ogromna riznica; besprimjerna kao grob Husreva.
Na svijetu je razvila barjak nauke; svaka njena soba je đaku kuća mudrosti.
Svako njeno mjesto služi za pohranu naučnih tajni: svaki kutak je osvijetljen svjetlom nauke.
Bezbroj neznanih crpli su iz njena žarišta svjetiljke svojih vještina.
Svaki od njih je ostao usamljen u vrlinama i stigao do stepena velikih učenjaka.
Od sarajevskih tekija svaka liči Kabi u davanju oprosta svojim posjetiocima.
Njihovi šejhovi su vlasnici duševnih otkrivanja i inspiracija; svaki je od njih stožer oko koga se okreće svijet.
Od skupine tekija je izvor božanske nauke, koji sliči Kabi za stanovnike gradova.

Najveće mjesto za riznicu nauka, tekija rumskog mule.
Kakav je ono sjaj u stilu njene građevine! Kakav je ono sjaj koji sliči sjaju Heverneka!
Sasvim je bila lijepa i mila; svako njeno mjesto kao ljepotica obljubljeno je bilo.
Sasvim skladna kao pjesnička misao; ukrašena poput izmaštanog stiha.
Usred nje teče česma u bazen, a naokolo zgrada kakve u raju nema.
To je bio pravi raj glavom; sobe njene bile su rajske sobe.
Tlo bijaše čisto poput višeg svijeta; voda poput duše, a zrak lijep i ugodan.
Na izgled to je kuća mevlevija, ali u bitnosti gnijezdo anđela.
Popločani mramor odsijevaše poput ogledala; i onima koji posmatra predstavljaše slike likova.
Džamija joj bijaše poput svete kuće; to je bilo mjesto u kome su klanjali sveti.
Kada jutrom grane na tom mjestu sunce, cio hanikah poput Arša utopi se u svjetlu.
Bašča tekije bijaše slična bašči višeg svijeta; čista od tjelesnog...
Ko bi je u mašti izjednačio s iremskim baščama učinio bi pravu štetu.
Njen šejh, koji je jedan od onih koji Boga spoznaju, poznaje svrhu i mudrost stvaranja.
Kada se taj veličanstveni šejh popne na propovjedaonicu, čini ti se kao da je na Sidri sjeo hazreti Džebrail.
Njemu priznaju sposobnost svi učeni kao i svi oni što nauku traže.
Kada onaj ronilac po moru Mesnevije počne prosipati biser mesnevijskih mudrosti.
Uši sviju prisutnih, visokih i niskih, kao školjke budu pune čistog bisera.
Na predavanju plemeniti derviši poredani u redove kao konjica anđela u najljepšem i najugodnijem redu.

Kada zapoji na mahfilu pjevač hvalospjeva Pejgamberu, čini ti se da pjeva slavuj čije je gnijezdo Arš.
Kada potegne jedan dah svirač uz näj poput Kaknusa, pojavi se stotinu hiljada melodija.
Kada se prsti po rupicama näja počnu micati, ta šupljina daje stotinu zvukova.
Ono nije česma, nego slavljeni Gospodar izliva na ono mjesto bijelo svjetlo.
Ko jedanput baci pogled na čisti bazen, pomisli da je sunčeva kugla na zemlju pala.
Sva odjeljenja su bez primjera; rajski hladnjak poput livade je lijep.
Mahfil joj je jedna aršska petlja, iako naoko izgleda ovozemnog oblika.
Loža za pjevača je izrađeni kafez, glas pjevača je dah slavuja.
Mjesto slušanja koliko je sjajno bilo; čisto bijaše poput srca zaljubljenih.
Kada iscvatu i pokažu se ruže, razne vrste svjetla potope cijelu bašču.
Plodovi te bašče su u slasti kao nobe-šećer; to nije šećer nego najslađi život.
Svako stablo bilo je kao svjetlo proljetnog dana; grane su bile kao duša odmjerene.
Ono što pada sa stabla izgledaše kao ptice u zraku, a slabo drmanje grana je kao jutarnji povjetarac.
Kada proljeće počne provoditi svoje veselje i postavi svoje prijestolje, svako se stablo čini kao okićena palma.
Kada svaki list pokaže nebu svoje znakove, on jezikom svoga stanja poziva Bogu i istini.
Zeleno povrće u baščama je kao zelena rajska svila.
Obješenim levhama na zidu, ispisanim najljepšom kaligrafijom, nisu prilični ni rubinski komadi.
Ispisati onakva pisma složena kao biser nije moguće, Rešide, nema za to pisara.

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

NEPOZNATI PJESNIK (17.st.)

STANOVNICI SU POBJEGLI U PLANINE I PUSTARE

HAJDE, srce, ispričaj nam nešto, kako je naopako krenulo u svijetu. Potuži se na postupak vremena. Nek su ti riječi vjerodostojne — ne kiti ih izmišljenim bajkama! Tabor austrijski upade u Bosnu. Saznao je i shvatio da je ona ostala bez glave. Zato je mjesta u njoj zatekao prazna — stanovnici su pobjegli u planine i pustare.

Nebo nam je poslalo otrov da ga ispijemo, čašu po čašu. Iz dana u dan umnožavalo nam je tugu i svoju žestinu. Božja je odredba bila da neprijatelj spali ovaj lijepi grad, kuću po kuću.

I bogati i siroti sad uzdišući plaču. Kad god to ugledam, rane mi srce stišću. Puste su ostale izgorjele bašče i vrtovi. Pogledaj u kakvom se stanju nalaze vinogradi i perivoji!

Tko nikada nije čitao knjige ljubavi taj ne može shvatiti ovog nasilja i srdžbe nebeske. Mnogima koji nisu znali računa svom imetku potrebna je sada kora hljeba! Izjednačili se bogataši i siromasi. Hiljade mjeseci će proći a iz pustoši se nećemo dići. Porušene su carske džamije i karavansaraji. Pogledajte kako izgleda bezistan!

Grešne sluge ne drže se božjih zapovijesti. Zbog toga su neprijatelju postali plijenom. Stvoritelju, ono što se s nama dogodilo nek se uskoro dogodi u nevjerničkoj zemlji!

Danas više nema onoga tko bi želio da umre — zbog toga smo vidjeli okrutnost neba. Gle koliko sitne djece i koliko gologlavih žena gaze nogama kroz krv!

Pogledaj šta uradi nebo onima što su govorili da je simurg ptica mušica, a nebeska kugla jagoda. Promijenili su se oni što su hodili kao anđeli. Mnogi su nazuli opanke i postali pastiri.

NEPOZNATI PJESNIK

Iznad svake granice nebo je pokazalo svoju žestinu. Na vatri rastanka ispekla su se srca mnoga. Iz svoje domovine pali su u tuđinu. U svojoj domovini ostao sam željan domovine.

Iz neprijateljskih ruku smo prekoreni. Ovo se dogodilo 1697. godine, i od potpune propasti svijeta ovo je samo jedan znak.

Poplavilo je more nesreće i tegobe i izdiglo se iznad naših glava.

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

NEPOZNATI BULJUKBAŠA-SATNIK (oko 1760.)

DUVANJSKI ARZUHAL

EVO pišem arzuhal,
Da vam kažem i svoj hal,
Propade nam vas mal
Siromasim, gospodo.

Bre pomagaj do Boga,
Nije nigdi nikoga,
Nikom nije ovoga,
Što je nama, gospodo.

Stjeraše nas u Duvno
Kano konje u guvno,
Neka znate ufano:
Pogibosmo, gospodo.

…

Pobit će nas kameni,
Kano hrti mameni,
Ne kasuju ni konji
Ovoliko, gospodo.

Teška je ovo krajina
I krvava haljina,
Ali nas je malina
Neka znate, gospodo.

…

Ni čaršije ni hana,
A nestade duhana,
Već pijemo smrdana,
Razumite, gospodo!

U dne uši tučemo,
Obnoć sijeno vučemo,
Al se ne svučemo,
Do sabaha, gospodo.

…

Hotio bih mučat,
Al ne mogu čučat,
Suha kruha ručat
U Županjcu, gospodo.

…

Ljeti, zimi, vojska,
Da je naša Poljska
I po tovar voska,
Ne more se, gospodo.

…

Biži jedan po jedan,
Šta ću činit ja jadan,
Ako zovnu na mejdan,
Ne znam s kim ću, gospodo.

…

Dodija mi tuga,
Budući vaša sluga,
Bit će čudo ruga,
U Županjcu, gospodo.

Svijem velim na jedno,
Sustante se zajedno,
Progovorte ujedno,
Radi mene, gospodo.

Jamite nas iz Duvna,
Jer će biti buna,
Da je blizu Una,
Da skočimo, gospodo!

Nije nami do smiha,
Nesta nam iz miha,
Sve lijepo izdiha,
Pomrijesmo, gospodo!

…

A vama je do smiha,
Nama duša izdiha,
Pazite se griha,
Umrit ćete, gospodo.

Ovo tuga govori,
Jer nam veće dogori,
Niti kopaj ni ori,
Otkud ćemo, gospodo?

Uhite nas u sinu,
Tuku kano svinju,
Pošto išću cinu,
Je li pravo, gospodo?

Nije za što kupit,
A sve hoće skupit,
Moleć zube tupit,
Koja fajda, gospodo?

Da otmemo, zorba,
Ukradavši globa,
Isprazni se torba,
Smeli smo se, gospodo.

…

Da znademo kabahat,
Što teglimo melamet,
Da je ovo zijafet,
Dodija nam, gospodo.

Jednu riječ još imam,
Opravte nam taj meram,
Bi nam sohbet vas taman,
Falimo vas, gospodo.

(*Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva*,
Zagreb, 1970.)

MUSTAFA FIRAKI (1775.-poslije 1827.)

MOLBA VISOKOJ PORTI IZ BOSNE

MAZHAR piše bosanska fukara,
Ter se mole svoga gospodara,
Gospodara, čestitoga cara:
Sultan care, sunce ogrijano!

Pišemo ti sitna arzubala,
Nu poslušaj i našega hala,
Što imasmo siromaškog mala,
Potrošismo, sunce ogrijano.

Bosna ti je svem serhatu glava.
S jednu stranu teče voda Sava,
Su tri strane kaurska (je) lava,
Za to znadeš, sunce ogrijano.

Ovo nije ništa za besjedi,
Od kako nam postanuše djedi,
Dosti su se napili ijedi
Od kaura, sunce ogrijano.

Čuvajući rata i krajine
I po Bosni velike planine
Oblačeći krvave haljine,
Sultan care, sunce ogrijano.

Da poćutiš velikoga hala:
Ima care dvadest godin dana
Nije ti se Bosna nasmijala
Od nevolje, sunce ogrijano.

Upitaj nas, što smo i kako smo,
Što imasmo ono i dadosmo,
Sada veće ničice padosmo,
Aman care, sunce ogrijano.

Svakakvije muka naučili
Petnest godin gladim namučili
Što nas nijesu još crvi točili,
Sultan care, sunce ogrijano.

Tri godine mori nas morija,
Što bijaše zemljica orija,
Sada po njoj poraste korija,
Neka znadeš, sunce obasjano.

Od kako je Bosna postanula,
Nij ovako ona propanula,
Gotovo je posve potonula,
Znaš li za to, sunce obasjano?

Bosna ti je ostanula pusta
Kazujući zaleše usta,
Gotov je unić u dušmanska usta,
Prepomagaj, sunce obasjano.

Bosna serhat golema je fala,
Nitko ne zna ničijega hala,
Što je Bosna izdavala mala
I mubajee, sunce ogrijano.

Dvanest godin bijući šijake
Pogubismo po izbor junake
Sad him plaču ostarile majke
Za šehitim, sunce ogrijano.

Petnest hiljad dali smo šehita,
Za to danas nitko i ne pita,
Koga nije ter da se ne skita?
Čuješ ovo, sunce obasjano.

Ranjenika ni hesaba nejma
U kog ruke, u kog noge nejma
U kog uha, u kog oka nejma,
Sultan care, sunce ogrijano.

Ako ne slušaš ove riči naše,
Ti upitaj Mehmed Selim paše,
Što se od njeg svi dušmani plaše,
Sadriazam, sunce ogrijano.

On je u Bosni mrve posidio,
Bosanske harekete vidio,
U bosansku vojsku dohodio,
Upitaj ga, sunce ogrijano.

(*Hrvatska enciklopedija*,
Zagreb, 1941.)

MEJLI (1714.-1781.)

PJESMA SARAJEVU

JA uzdišem kada se spomene mladina Sarajeva; mene je spržila vatra tuge za rastankom od Sarajeva.

Samo u raju može biti njegova voda i zrak. Kamo, srce, na cijelom svijetu grad ravan Sarajevu.

Kada dođe proljeće, procvate svukud cvijeće; u rajski perivoj se pretvore ružične bašče sarajevske.

Zar je čudo ako ga raju prispodobim? Sarajevska mladina su rajski mladići s Ridvanom.

Misliš da su rajske ljepotice stale po obali Kevsera kada na Bendbašu izađe sarajevska mladina.

Baci jedanput pogled po šeheru, kada iscvate behar; izgledat će ti da je svaki zakutak čistim svjetlom ispunjen.

Vrtovi lijepi, voda lijepa i ljepotice mile, sve na jednom mjestu. Ne daj, Bože, nema nikakve mane Sarajevu.

Neka ga uzvišeni Bog čuva od svih nesreća; nek bude uništen neprijatelj Sarajeva, ako ga bude bilo!

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

ZUHDI (?-1874.)

U SLAVU SARAJEVA

MOJ gospodine, čudno mjesto znanja je Sarajevo; vlasnik je prvog uma, mjesto zabave je Sarajevo. Neka ga uzvišeni i veliki Bog čuva od teških nevolja, jer je Sarajevo mjesto lavova s lavljim šapama.

U sredini njegovoj leži savršeni muž Husrev gazija i teče vesela voda, dozvoljena onim koji je piju. To je čista i bistra kaplja koja bolesnicima pruža lijek. Sarajevo je mjesto mudrog Lokmana, koje tugama daje pomoć.

Tvrđava mu se do neba popela, ime joj je Šahindžiraj. S koje god strane tko dođe sa znanjem postaje gospodin. Glasovima onih koji Boga spominju ne može biti ravan glas saza niti naja. Na sve strane vode teku, Sarajevo je mjesto Omanskog mora.

Okolicu opasalo i leži nekoliko hiljada šehida. I ovaj siromašak Zuhdija postao priča na jezicima. Ovamo namjerava i dolazi mnogo vrsta derviša, tako da možeš računati da je Sarajevo tekija putnika.

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

UMIHANA ČUVIDINA (oko 1795.-oko 1870.)

SARAJLIJE IĐU NA VOJSKU PROTIV SRBIJE

EVO danas sedam godin dana
Kako cvili bosanska fukara:
Niti ima paše ni vezira,
Dok ne dođe paša Ali-paša.
A čim dođe paša Ali-paša,
On popisa svu butum Krajinu,
Svu Krajinu i Hercegovinu,
Najotragu mlade Sarajlije,
Sarajlije mlade jeničare
I pred njima gazi Memiš-agu.

Kad to čuli mladi jeničari:
Zlatne poše razmotaše,
Čiverice obukoše;
Al-binjiše poskidaše,
Zagarije obukoše;
Aga-šalvar iskidaše,
Gazalice obukoše;
Kajsarlije iskidaše,
Kaišlije pritegoše.
I pođoše jeničari,
I pred njima Memiš-aga.
Kad su bili uz Kovače,
Govori im Memiš-aga:
„Djeco moja jeničari,
De dva i dva zapjevajte,
Domovinu rasplačite.“
Zapjevaše jeničari:
„Naše majke ne plačite,
Naše seke ne žal'te nas,
Naše drage ne čekajte,
Naše ljube udajte se.
Mi ćemo se iženiti,

Pod Loznicom u polju zelenu.“
I odoše jeničari.

Iz Saraj'va rano podraniše,
Na Glasincu konak učiniše,
Kod Sokoca vrela studenoga.
Sa Glasinca rano podraniše,
U Kasabi konak učiniše,
Iz Kasabe rano podraniše,
Kod Zvornika konak učiniše,
A otalen rano podraniše,
Kod Loznice konak učiniše.
Tu su bili tri bijela dana,
Dok im stiže paša Ali-paša.
A čim dođe paša Ali-paša,
On zametnu tunhazli ćupriju
I premetnu mlade jeničare:
Najnapreda Ćamdži bajraktare,
A za njime Pinjo bajraktare,
A za njime Ahmet bajraktare,
A za njime aga Memiš-aga,
A za njima mladi jeničari.
Čim priđoše kavgu zaturiše
I nadbiše Srbadiju mladu,
I siđoše stojnu Biogradu.
Tu su bili preko mjesec dana.
Skupiše se Sarajke djevojke,
Knjigu pišu gazi Ali-paši:
„S Bogom babo, pašo Ali-pašo,
Pusti nama sve naše ašike,
Jer ostasmo mlade neudate.“
Ali-paša njima otpisuje:
„Bogom kćerke, Sarajke djevojke,
Iskup'te se na Ravne Bakije
I uzmite turski abdest na se,
Dovu činte od Boga ištite,

Da ja uzmem stojna Biograda,
Pustit ću vam sve vaše ašike.“
Djevojke su pašu poslušale,
I izišle na murad, na dovu,
Tu su Bogu dovu učinile.
Bog je dovu kabul učinio:
I ne prođe ni petnaest dana
Paša uze stojna Biograda
I Semendru niže Biograda.
Vratiše se mladi jeničari
Svome domu, svome zavičaju.

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

HRVATSKOG JEZIKA ŠUM

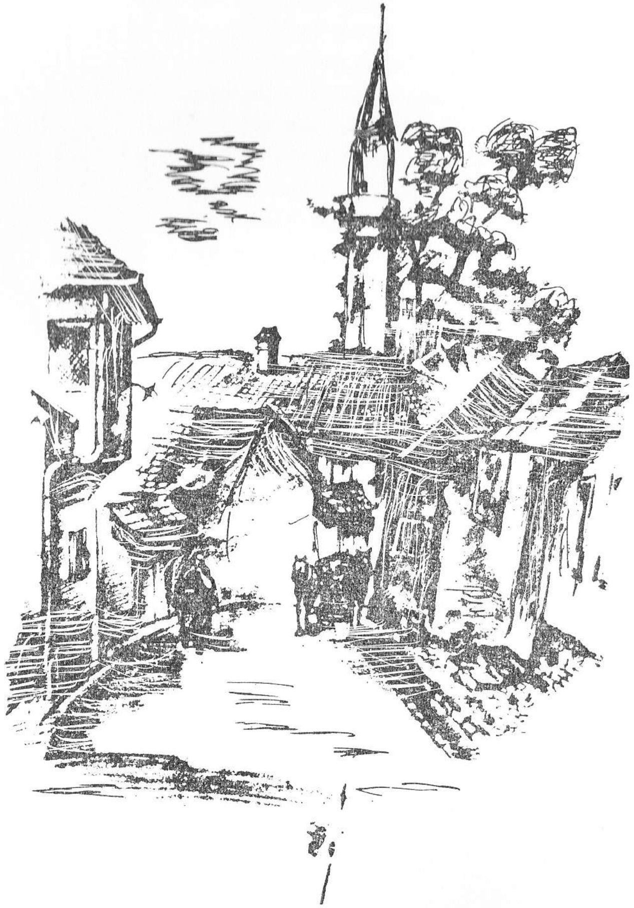

SARAJEVO / BAJRAM-AGINA ULICA

SAFVET-BEG REDŽEPAŠIĆ-BAŠAGIĆ
(1870.-1934.)

ČAROBNA KĆERI!

ČAROBNA kćeri prirode majske,
Otvori svoje kapije rajske,
O daj me pusti u bajni dvor!
Gdje milo poje
Pjesmice svoje
Istočnih vila veseli kor.

Da njime kajde u naše pjesme
Slijem, da teku ko rajske česme,
Jer hrvatskog jezika šum
Može da goji,
Može da spoji,
Istok i zapad, pjesmu i um.

Sad silno huči, ko burno more,
Sad blago kao kroz vilin-dvore
Tajnih duhova čarobni poj,
A sada bruji,
Kao da zuji
Kroz bašču pčela prognani roj.

Sad opet nježno kao da tuži
Bulbulče malo na rumen-ruži,
Jadeći gorko na udes svoj. —
Tako se milje
I sve smilje
U tebi stapa, jeziče moj!

(*Trofanda iz hercegovačke dubrave,* Zagreb, 1896.)

SAFVET-BEG REDŽEPAŠIĆ-BAŠAGIĆ

HERCEGOVAČKI PONOS
(Fahrijje)

ČITAJ prošlost doma moga sa kamena krvavoga,
Pa da vidiš kakva slava kiti sina junačkoga;
Za zasluge već i meni Lada rumen ruže sadi;
Šta me gledaš, dušmanine? — pred tobom je
[Hero mladi.

Časna sablja, štono mi je ostanula iza pređa,
Kao zmija otrovnica za dušmanskom krvi žeđa,
Moram s njome skoro ići u boj ljuti i krvavi;
Šta me gledaš, dušmanine? — pred tobom je
[Hero pravi.

Po ugarskim nizinama stari su mi krvcu lili,
Hercegovo slavno ime mimo Budim pronosili,
Pa ti da ga sad ocrniš, kukavice, odmah šuti,
Il' na bojni mejdan hodi! — poziva te Hero ljuti.

Poziva te Hero ljuti pred sudište svega svijeta,
Da se s tobom obračuna rad imena — njemu sveta,
Jerbo jednom od dvojice treba sunce da potavni;
Šta me gledaš, dušmanine? — pred tobom je
[Hero slavni.

Pred tobom je Hero slavni, koji živom vatrom gori
Za svetinje doma svoga s dušmaninom kad se bori;
Iz kora mi sablja leti, a to na zlo tvoje sluti,
Bježi, huljo, sa mejdana, sasjeć će te Hero ljuti!

(*Izabrana djela*, Sarajevo, 1971.)

SAFVET-BEG REDŽEPAŠIĆ-BAŠAGIĆ

SRPSKA NEVJERA

O, slavljeni srpski vitezovi
Sedam brda i te Gore Crne,
Zar na vjeri biju se junaci
K' o u klancu lakonoge srne?!
Na vjeri ste smakli Redžep-pašu,
Na vjeri ste smakli Mušovića,
Na vjeri ste smakli Bušatliju,
Pa napokon i silna Čengića!
Kamo vjera, ona vas ubila,
Zar nevjera junaštvo se zove?
Sakrijte se pred svijetlim licem
Vitezova zemlje Hercegove!
Sakrijte se, pa se ne pokažte
Više nigda na bijelu danu
Kao što se niste pokazali
Junacima na bojnom mejdanu!

(*Etičko naličje bosansko-hercegovačkih muslimana*, Beč, 1952.)

ABDULAH PAŠA

Dramatski spjev u 4 čina iz 18. stoljeća

(Mletački poslanik isposluje za novac kod velikog vezira u Carigradu, da Turska preda Klis i Krku Veneciji. Veliki vezir vjeruje, da bosanski vezir Abdullah paša ne će pristati na nalog, da se predaju Klis i Krka Veneciji, pa mu šalje u ime sultana ferman — pismenu zapovijed — za predaju grada, a ako to ne će izvršiti, onda neka ispije pehar otrova kao dar od sultana. Po Sabit-čaušu pošalje mu i ferman i pehar u Travnik.)

Drugi čin, prizor drugi: Smrt Abdullah paše

KO god misli, taj se vara, pred samrti da ja predam,
S ramena ću dati glavu, a kamena jednog ne dam.

. . .

(Pružajući ruku)

Pehar amo, pehar amo! da u zdravlje pijem caru,
Koji danas raskućava djedovinu našu staru.

(Držeći pehar u ruci okrene se prema Istoku)

Zdravo, care! gospodaru vasionog muslimanstva —
Klis i Krka — to je bedem slave tvoga veličanstva.
Zdravo, care! prije smrti još ti ovaj pozdrav spremam;
Sto bih glava za njih dao, ali šta ću, kad ih nemam.
Primi barem jednu glavu pokrivenu sijedom vlasi,
Neka kletom izdajici izdajničko djelo krasi.
Hiljade su glava dali naši oci za te kraje,
Koje danas za par groša kaurima kaur daje.

Zdravo, care! gospodaru, u zdravlje ti sluga pije,
Kom od časne smrti za dom ništa, ništa slađe nije!

(Okrenuv se prema prozorima)

Zbogom moja ponos-Bosno! — majko sjajne naše slave,
Za koju smo od iskona žrtvovali svoje glave.
Ugledav se u spomenu slavnih pređa i otaca —
I Abdullah evo sad ti na žrtvenik život baca.

(Okrenuv se prema čaušu)

Zdravo carski čauš-bašo! kad se vratiš caru kaži,
Kad za Bosnu Bošnjak pije na otrovu da se blaži.

(Ispivši tresne njome o tle, za tijem sjede na vezirsku sedžadu i skrušeno poče moliti. Sabit-čauš stoji kao ukopan).

Bože, koji Ibrahima sa lomače spasi,
U Nemrudu život s malom mušicom ugasi,
Bože! koji Ismajila ispod noža trže,
I mjesto njeg na žrtvenik crna ovna vrže, — —
Ja sam grješnik, ali grijeh roba, što te ljubi,
U Tvom dobru neizmjernom ko atom se gubi.
Bože! koji iz čatrnje Jusufa izvadi,
Pa na prj'esto faraonski ko roba posadi.
Bože! koji na Sinaju Musa-a začara
I dade mu čudnu „asu", da čudesa stvara — —
Ja sam grješnik, ali grijeh roba, što Te ljubi,
U Tvom dobru neizmjernom ko atom se gubi...
Daj da umrem ko musliman u vjeri i nadi:
E će jednom Tvoja milost da mi sve zasladi.
Bože, čuvaj moju Bosnu od crnijeh dana,
Od zlotvora, izdajica i drugih duš-ma-n-a-ah!

(Klone na uzglavlje i umre)

(*Plodovi srca i uma*,
Zagreb, 1941.)

MUSA ĆAZIM ĆATIĆ (1878.-1915.)

SLOBODI

Raj nije bašča cvjetna,
Ni napjev ptice male,
Raj nije ljubav sretna,
Ni dvori puni blaga —
Oh, to su samo šale:
Raj je — sloboda draga!

Kemal

SLOBODO slatka i draga, najljepša edenska vilo,
Kojoj na čelu vazda trepti sunca sjaj,
Što srce čovjeku grije i ptici snaži krilo,
Da zrâka talasom pliva ko laki uzdisaj!

Ti čudotvorja si puna ko štaka kojom Kelim
Na valu bučnog Nila krvav je stvarao plam,
A ti si bijela ruka pod čijim cjelovom vrelim
Života znak je davo i tvrdi sinajski kam.

Kud tvoja kroči noga, tu miris-cvijeće cvàti,
U hladu tvojih krila vječit caruje dan;
Bogalj i silni gavan ime ti zvijezdama zlati —
I kada o tebi sanja, najslađi to mu je san.

Za te je, slobodo sveta, u termopilske klance
Hrlio u krilo smrti spartanskog ponosa cvijet,
Kadno je perzijski despot u teške okovo lance
Snažne duhove pontske, htijući satrti svijet.

I slavni djedovi moji tako su ginuli za te,
Na tvom braniku vazda prsa im bijahu zid;
Ah, ti si grlila nekad moje čelik-Hrvate
I svojom oštrila rukom mačeva njihovih brid.

Na ravnom Duvanjskom polju ti alem-krunu splete
Našemu prvom kralju, oj zlatni sanče moj!

Najdraži to mi je listak povijesti naše svete,
Jer tada Hrvat vitez u svom bijaše svoj.

Željezna njegova ruka bezbrojne vojske svlada,
Pred njom je narode mnoge hvatao trepet i strah, —
I gordi mletački lav je plaćao harač nam tada,
Prijestolju našem sjajnom ljubeći podnožja prah.

I naše plovljahu lađe pučinom Adrije plave,
U mednoj hrvatskoj riječi s njiha se orio poj
Hrabrih mornara naših što ih je put bajne slave
Vodio kroz strašnu buru lik arhanđeoski tvoj.

Ah, to je davno bilo! Stoljeća prođoše mnoga
I tamnim prekriše plaštom tvojih nam stopa trag:
Kad je med krvnom braćom prestala carevat sloga,
Zlobni je Arapov unuk na rodni kucn'o nam prag.

I tada, slobodo zlatna, njegova prljava ruka
Med nama iskopa tebi dubok i leden grob —
I od tog kobnog časa do danas u moru muka
Hrvatski narod je bio — tuđa sluga i rob.

I sada jedan ga dušman ognjenim bičem prži,
Poput vampira pijuć znoj mu toplu i krv;
Dušmanin drugi i sad mu viš glave handžar drži
S osmijehom punim zlobe, spreman komadat strv.

A zlatno doći će doba kad će hrvatske svijesti
Na našem ognjištu opet zabuktat žarki plam —
I ti ćeš s hrvatstva dragog teške okove stresti,
A složna braća tebi zidat će veleban hram.

Ah, ja ću možda tada u hladnom grobu biti,
Ali ću osjećat opet tvoj životvorni dah;
Slobodo, tebi u slavu himnu će viti
Na nebu dušu moja i mrtvi pod zemljom prah!

(*Hrvatska smotra*, 1908.)

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ

ON, blijedi pobratim muza u hramu ljepote drage
Na grudina sa zvučnom lirom tamjan je palio Febu,
I tog se tamjana miris ko dašak duše mu blage
Dizao dalekom nebu.

On, pjesnik ljubavi, koja ko oganj mèdžûski gori,
Nejake, radnike, slabe na svom je srcu grijo;
A gdje se sa tamnom laži vječna istina bori,
On joj je bajraktar bio.

Na krilu poletnog duha beskrajne u regione,
Kad mirijade zvijezda geniju svijetle pute,
On je hrlio živo i tamo vasione
Rješavao tajne krute.

Ozgor je orlovskim okom gledo zemnog života
Potpuno jasnu sliku pod velom prašne tmine;
Gledo je svoj mili narod kako se u klupku mota
I jarmom pod tuđim gine.

Pa to ga u srcu peklo i on je pravde Bogu
Dizao pred oltarom pehar bola i tuge,
Isko je Hrvatstvu svome slobodu zlatnu i slogu:
Dan poslije noći duge.

Al vrijeme njegova žića vrlo je kratko bilo,
Jer kad je na zrenik svoje gigantske snage stao,
Na liri pukla mu žica, a duhu klonulo krilo,
I on je ko listak pao.

Danas mu hrvatska vila više groba jàda jade,
Za suzom suza s oka poput kiše joj kapa — —
I vila skuplja suze, pa ih u tužne kajde,
U smrtno opijelo stapa.

Tu sliku u mašti gledeć i jedno islamsko dijete,
Štono ga s pjesnikom mrtvim jezik i povijest spaja,
Ko zadnji pozdrav evo ovaj mu vjenčić plete
Od suza i uzdisaja:

Slava ti, Silvije dragi! Velikom duhu ti slava,
Koji se ko golub sada u carstvu etira vije!
Nek tijela trošni ti pep'o spokojno, slatko spava,
Njeg zemlja hrvatska krije.

(*Behar*, 1908.)

POVIJEST OTADŽBINE

EVO te gledam zanesenim okom,
Povijesti drage domovine moje;
Srce mi strepi, a desnica dršće
Stranice svete prevrćući tvoje —
I duša mi se puna poštovanja
Pobožno svakoj riječci klanja...

Na javor-guslam u najslađem zboru
Tebe su vîle moga roda víle
I svaki spomen prošlosti nam slavne
Ko svet amanet u te su nam slile,
Da svojim žarom sred našijeh grudi
Stari nam ponos i viteštvo budi.

O knjigo slavna! Pa u tebi vidim
Junačkog Tvrtka i sve svoje pređe,
S handžarom oštrim u desnici ruci
Ponosnoj Bosni kako brane međe —
I poput smjelih divova i lava
Prsima štite svoja stara prava.

Ja vidim na tvom uzvišenom listu
Sva ona davna neumrla djela,
Što ih Sokoli, Pijale i Tire
Stvoriše kad su uzdignuta čela
Najvećem carstvu na kormilu bili
I krv dušmansku potocima lili.

Ja vidim kako vrh krševa naših
Sunašce zlatne slobodice sije,
Junačka seka kako bratu svome
Niz jedra pleća turu-perčin vije,
A dična mati svog jedinca hrani,
Da Herceg-Bosni čast i ponos brani.

Ja vidim evo sve krvave vojne
I bojna polja i britke handžare
I alaj-barjak štono na nebu se vije
I toke što se na sunašcu žare
I bjesne ate što ko vihor lete —
Ah, vidim svega iz prošlosti svete.

U tvome krilu! Tobom zaneseno
U grudima dršće mlado srce moje —
Živijem žarom cjelivat bi htjelo
Tvoj svaki redak, svako slovce tvoje;
Na tvoje listove duša mi je pala,
O sveto nebo mojih ideala!

O naše slave ogledalo vjerno!
Daj rodu mome putovođa budi;
Svoje mu vatre ulivaj u dušu,
Svojijem dahom nadahni mu grudi
Pa svjestan tebe neka smjelo brodi
Svojemu spasu i svojoj slobodi!

Zarđo handžar dok o klinu visi
I svoju prošlost pokopanu sniva,
Moj narod neka laganijem perom
Budućnost ljepšu na tebi osniva,
U tebi gleda ideale svoje,
Povijesti drage otadžbine moje!

(*Biser*, 1912.)

MATOŠU

SA trpkijem smiješkom, plač što i suzu guši,
Vrâti nam se na prag miloj ti domaji
Ko stradatelj, patnik. Sve ti udes sruši,
Al iverje zlatno što blista i sjaji — — !

Čar hrvatskog slova sačuva u duši
Ti na tuđoj grudi. I gle, naši kraji
A i naši ljudi — sve se milo skruši
S umorne ti priče što im dušu raji.

Vidicim i putim ona tajno uđe
Tu u našu dušu. I sad, kad crv boni
Pečalbe ti život ništi ponajhuđe,

Nehote nam ruka prsiju se hvata:
Tu duboko glas tvoj čarobno romoni
Ko kraljevsko zvono od srebra i zlata — —.

(*Hrvatska svijest*, 1914.)

HUSNIJA ČENGIĆ (1907.)

ZEMLJA NEPROHODNA

ZEMLJO, zemljo divlja i neprohodna,
i natopljena krvlju, zemljo heroja;
majko zlosretna, djeci neophodna,
ti si sudbina naša, sudbina moja.

Odrasli smo tako u tvome krilu;
njihala si nas vrtlogom svojih šuma;
dan za dan u nekom divljem bunilu
između sna i jave, između uma.

Zemljo užasa, Bosno naša draga,
daljina, korak, ništa nas ne dijeli.
U našim rukama tvoja je snaga:
bol tvoj i rana naša da zacijeli.

Nekad je međa bila mrtva glava;
ogrezla si u krvi, izrasla u krvi.
Heroj tvoj pravde ni danas ne spava,
okove zla moći će jednom da smrvi.

(*Hrvatsko kolo*, Zagreb, 1932.)

MUSTAFA H. GRABČANOVIĆ

DRINA

TUTNJI Drina... Kroz divlje kanjone
vali pljušte, rasprskava pjena...
Slušaj: kroz šum pričujem gdje zvone
pjesme slavnih minulih vremena!

Gledaj gore! Eno pustog klanca,
povrh njeg se grane bora svile:
tud Đerzelez jezdio je vranca,
tu su njega pobratile vile!

Svaki kamen tu je stopa sveta,
svaki kamen tu je uspomena:
tu su pretci u prošla vremena
krvcu lili za čast amaneta.

Šuti Kušlat: mrk grad povrh Drine,
gnijezdo slavnih ptića — sokolića,
šutke povijest krvavu nam priča
slavnih dana junačke davnine...

Huči Drina... Mutni su joj vali
slavu Bosne pronijeli... u lance
tirani su bili okovali
sramno kršne, ponosne Bosance.

... Tužno vali šumili su Drine:
plač se čuo porobljenih sela,
oblak sunca skrio sa visine,
u sebi je majka čedo klela...

Tužni dani: tugom okovani,
vječni jadi i život u nadi.
Zamrije pjesma. U hropcu i gladi
umirahu ponosni Bošnjani.

Al ta pjesma praiskonska, divlja
drinskog vala, budila je vjeru:
nije dala duh da klone življa,
dok oblaci vrh sunca se steru.

... Tutnji Drina... Mutni su joj vali
pronijeli su crne, ropske dane...
Eno, purpur povrh kršne strane
Novog Sunca raskošno se pali!

I... čuj!... Jasno sad u šumu Drine
čujem pjesmu Novih slavnih dana,
krv svih pređa — krv junaka pline
u venama silno razbuktana...

Tutnji Drina... Dragi pobratime,
Bosna nije više sirotica,
uskrslo je hrvatsko nam ime:
sad je Drina hrvatska granica!...

(*Novi behar,* 1941.)

SAMOSTAN SANTA MARIA IN CAMPO

I... zadnja bješe odslužena misa:
pred stadom krenu preko Save fratar...
Osta tlo rodno — na kom bi i bitisa
vjekovima hrvatski ratar...

Sruši sve Tatar u pobjednom huku:
od Sante Marie osta spaljen kamen...
Tek i danas živi legenda u puku
ko davni u srcu zapretani plamen:

— U svetu ponoć kad sa vasione
betlehemska zvijezda najavljuje Sina,
utiša se narav, utiša se Drina...

— Nad semberijskim poljem u pobožnoj vatri
nevidljiva zvona na Crkvištu zvone
i ponoćku mole davno mrtvi fratri...

(*Marulić,* 1972.)

PASTELI

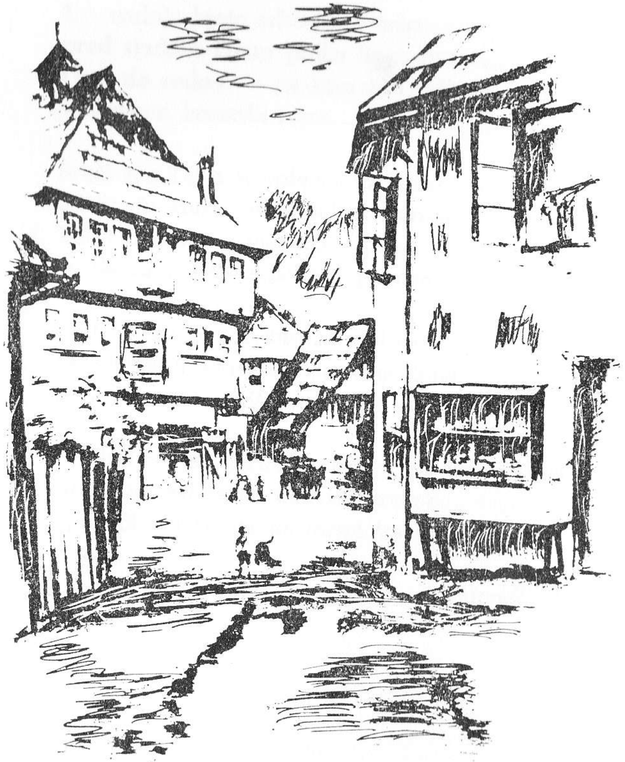

JAJCE / PLIVA MAHALA

SALIH ALIĆ (1906.)

TUŠKANAC

VJETAR se upleo u lišće šume.
Tišina u kucaj sata.
S gitare arije tiho šûme
ko zvuk od čistog zlata.

Tu između sutona i zore
mladošću srce cvate
i riječi mile prpošno zbore
o zviježđu što nebo krase.

Tu se noću stresa rosa
u kose usnulog granja,
djevojka, koja beskućnica, bosa
ko dijete na klupi sanja.

I u snu vidi svoj svijetli dan:
na ruci prsten zlatan,
pod grlom bijelim koraljni đerdan
boje ko krv, krasan.

Njih su skromne odnjihale tišine,
kišan ih ljubio dan,
popile mnoge životne gorčine,
sirotinjski mučio stan.

Tu zurle noćne šume vrh granja
i rose škrope travom,
a zvijezde, ko čarobne staklenke sanja,
njišu se crtom plavom.

(*Antologija hrvatske lirike,*
Rim, 1953.)

HAMID DIZDAR (1907.-1967.)

ZBOG MNOGIH STVARI

ZBOG mnogih stvari
mi ćemo uvijek ostati začuđeni;
svi smo imali svoje djetinjstvo,
svoje priče i snove
i jednu ulicu tihu kraj rijeke.

Jedan vinograd nam je ostao u sjećanju,
srebren od jutarnjih rosa,
umiven i čist,
sladak od pijanog ljeta i grožđa
i bolan od raspusnih vjetrova.

A sve mi se čini da još uvijek
lebdi jedan osmijeh drag
pod smokvom, iza dvorišnih vrata,
i prati stopu sina na odlasku
želeći mu srećnu i sigurnu noć.

(*Poezija Sarajeva,*
Sarajevo, 1968.)

BEŠIKA

DANAS je oblačan dan
zato su košćele tako mirne
zato je danas sve mirno
zato su misli otišle na pašu
otišle u hladovinu.
Ugodnije je pod smokvom
ugodnije je pod odrinom
ugodnije je u bunaru kiše
kiše koja se s čežnjom čeka
da poškropi duhaništa
da raskravi otvrdle duše
da zazeleni
da okrijepi
da osvježi
vinograde tihe
što ginu i mru
što se suše
pred naletom ljutih kopljanika
sunčanih konjanika
u ovoj kamenoj bešici
gdje smo svi odnjihani
i gde ćemo svi
umrijeti.

(*Suočeni sa svijetom,* Sarajevo, 1971.)

SAIT ORAHOVAC (1909.)

JESENJI PASTEL

NA rame pade mi list,
Pade bakrenožut
I lišćem zasut je sav,
Zasut uzani put.

Jesen je sjela na hrast,
Sjela i trese grane
I magla plovi i klizi,
Plovi niz riječne strane.

Šta li će jesen, šta,
Dok ovaj pastel tka,
Šta će mi na dar dati?

Hoće li mraz i kraj?
Ili će bakra sjaj
Na cesti mojoj sjati?

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

ŠUKRIJA PANDŽO (1910.)

NIKUD IZ KRUGA

PROKAPALA tuga u meni,
hej, pusti moji tavani,
dimnjaci mrtvi, šišmiši obješeni!
Doleti i skoluta se preplašen vjetar
tu nalijevo — i zjenice ga traže,
dođe umorna misao s druge strane klackalice
i ljuljuška se s vjetrom.
Komad bijesa mi se crveni za pojasom,
hej, pusta moja bespuća —
da idem, da razbijem krug.
Stotinu kažiprsta plešu oko mog pogleda
upereni u zjene, a misao se klacka
umorna s preplašenim vjetrom.
Da podgrijem krik — nek gori
dok se bar sjetim svoga imena,
da bježim, da raskinem krug,
da ostavim sebe:
nadesno — a kavez me vrati,
nalijevo — a mreža me smete,
pa gore — visoko oblaci,
pa dolje — ponori mi prijete.
Strah me da će se okna pogubiti
i da će neće nikud providjeti.
Sklupčam se onda u sebe,
pozatvaram prozore
i slušam.
Prokapala tuga u meni,
hej, pusti moji tavani,
dimnjaci mrtvi, šišmiši obješeni!

(*Suočeni sa svijetom*, Sarajevo, 1971.)

ISMET ŽUNIĆ (1914.-1945.)

OTAC MI PIŠE...

OTAC mi piše, da je morao zatvoriti dućan,
i ništa sada ne radi;
(uz Ramazan se to desilo, imat će kad Bogu se moliti).
Maćeha se pomaterinila, pa mi piše
turskim slovima, zamršenim od klinova pisma više:
— Ismete, sine nerođeni kano i rođeni... —

Jablan se nad munarom kao đerđef njiše,
a u meni uspomena kao u ženi dijete diše:
očeva kuća pred iftar:
sofra čeka, još šezdeset kuckucaja i top će puknuti.
Otac razlama tanku prohu, istom s vatre čorba se puši;
kotac zamro, ubila ga glad.
Pomaterinjena maćeha pali lampu. Očev se kaput suši.
Cocan prede, al ne veselo ko kad bijaše mlad.
Vonj oskudnih jestiva podsjeća na vareno zelje.
Maćeha me se sjeća:
— Đe li je Ismet, da kahvu melje? —

(*Lirika hrvatskih sveučilištaraca,*
Zagreb, 1939.)

PJESMA O JEDNOM PISMENOM BEGU

MOJU plavu košulju i kravatu sad nosi
beg kojem je nekad Ćazim pokajničku pjesmu
posvećivao. Ko svijeće s čiraka pali su ponosi
il ko teške brige po raskidanom moždanom povjesmu.

Rakija se crveni iz njegovih obraza, kao na glavi
fes mu lojavi. U hlačama, kakvih nosio nije
ni Ćazim, drhte mu bedra ko lahor kad mekoj travi,
za jutra vedra, poljupce dijeli, ili kada snije

djevojka čedna, da je miluje draganova ruka.
— Ismet efendija, rekao je bijedni beg tada,
dok je u maštrafi ginuo miris karanfilova struka
— gladan sam, bez konaka, košulja mi se raspada
[bega,
od gamadi i plijesni. — O, ja rad begovstva ne žalim
već kao čovjeka, što ko karanfilov miris gine
na očigled neljudi, koji ga rabe i sišu svega:
uživaju znoj mozga i ruku njegovih i s visine

zbore: pijanac, protuha — — Beže, Bog je još ostao;
i ako smo zarasli u grijehe, ko kukurijek u grmlju i trnju,
ipak golem je Rahmet Njegov. Nikad nam nije nedostao
osjećaj za Njeg! U moru kukolja, i ako rijetkom zrnju

pažnja se svraća. Ljudi, muslimi, jesmo li braća!?
Moju plavu košulju i mašnu sad nosi
beg, kojem je Ćazim pjevao, da se Bogu vraća
i u kojeg brige brazdaju čelo i rano srebro sipaju po kosi.

O, Bog je s nama mučenici gladni, mučenici bosi!

(*Lirika hrvatskih sveučilištaraca,*
Zagreb, 1939.)

SOJ I ODŽAK

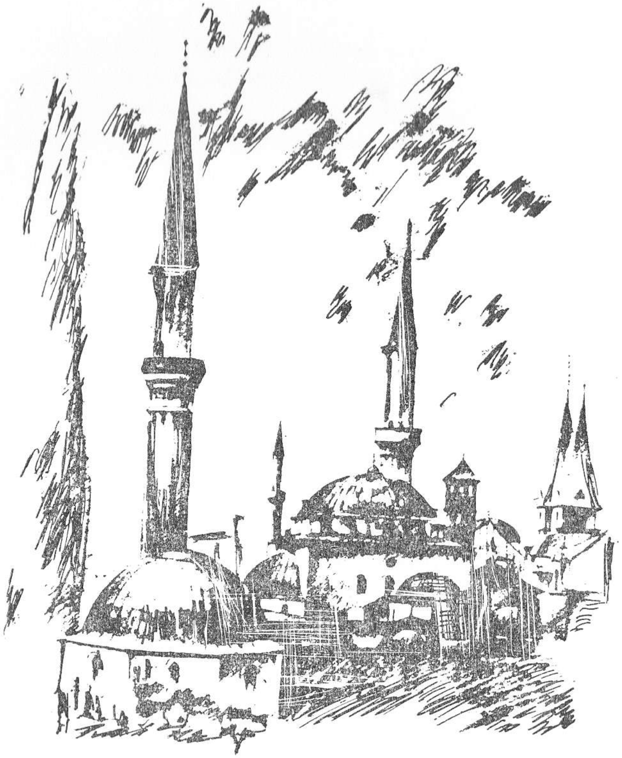

POGLED NA SARAJEVO

JAŠAR RAMUSOVIĆ

HIMNA RODNOM KRAJU

MOJA je zemlja stablo
Kome vjetar ne škodi...
Moj je narod lišće
Što se na njegovim granama rodi.

Dune li kadkad vjetar,
Odkine l' kakav list,
Pupoljak na granama stabla
Ostane zdrav i čist.

Moja je zemlja stablo
Kome ni bura ne škodi,
Moj narod je lišće
Što se na njegovim granama rodi.

Naiđe l' kadkad bura,
Odnese l' po koji list,
Pupoljak na granama stabla
Ostane zdrav i čist.

(*Trubljači slobode*,
Buenos Aires, 1965.)

ENVER ČOLAKOVIĆ (1915.)

BOSANSKA SIMFONIJA — BRATOUBOJICE

(Iz zbirke: *Balkanske legende*)

ŠESTOPER topuz juri kroza zrak.
Čelenka drhtnu. Propeo se at.
Razli se mozak. Oči popi mrak.

Poljanom loče krv mahniti rat.
Leševima je zasijana Bosna.
Na brata mlađi udario brat.

Za kralja jedan, drugi za sultana.
I gine mladost snažna i ponosna.
Vije se zastava dronjava, prkosna.
Niz Bosnu teče krv iz trista rana.

S imenom Krista, ajetom Kur'ana;
za svetu crkvu, — za dženet radosna
duša šehita... Tuguje žalosna
pramajka Buga brigom otrovana.

U ovu je zemlju mržnja zasijana.
Čelenka pala u mozak i krv.
U sunce zinula glava obrijana.

Na pripeci bliješti sablja usijana.
Al žalostan ostao uz kićenu strv
i toke gleda, prsa raščupana.

Nasred polja leži mlad borac: Bosanac
Rasjeko mu grudi nekrst sa svog ata.
Uzalud će djeva čekati na svata.
Osvetnici sutra opsjesti će klanac.

Jednom turskog ropstva zarđat će lanac.
I škrguću zubi. Grabljivica jata
pala na bojište pa iz gusta blata
čeprkaju meso. Gine mlad Bosanac.

Gine za Turke, gine za Latine.
On gradi crkve, džamije podiže,
guši ga harač, mlate ga batine.

Klanja se Ćabi, pred oltar gamiže
i zavjetima, postovima, gladu
moli da nesreće brata mu sad snađu.

On posti Ramazan i u svakoj dovi
bar deset puta ponosno ponovi:
Alahu, uništi mog krštenog brata,
tog prokletnika!... Daj mi slavu rata!

Svud šestoper topuz nad Bosnom vrluda,
svuda sablje zveče i krv teče svuda.
U ponoć se svaku čuje lelek Buge
i sestre joj Tuge: Za druge. Za druge.

(*Zbornik Svačić*,
Zagreb, 1969.)

BOSANSKA RAPSODIJA GODINE GOSPODNJE 1941.

IZ naših vrleti pobjegle su vile
Bradate kepece ne poznaju gljive
Riječne nam nimfe balade ne cvile
Vatrousti zmaj nam ne pada na njive

Kroz gudure naše satir ne skakuće
U doline naše gazele ne slaze
Herold nam ne javlja sa trubljom proljeće
Nit mačak u čizmi gazi naše staze

U našim srcima umrle su bajke
Naše mašte kule u zraku ne grade
Mjesto njih o hljebu priče vezu majke
A u brizi ljudi znoje se i rade

Kroz vrleti naše mrše koze brste
Nad rijekama nam tek mlinčići čuče
Dok beraču gljiva zmija pecka prste
Na njivama znojni ljudi koseć muče

Kroz gudure naše konjići se veru
U gradove snose tovar šiblja, drva
S proljeća nam kiše rodnu zemlju speru
Jesen mjesto žetve daje nam tek mrva

U srcima našim gospodari tuga
A snovi nam nose splet briga i straha
Nama se u Bosni i priroda ruga
Ko djeci BOGATE zemlje SIROMAHA.

(*Zbornik Svačić*,
Zagreb, 1969.)

MAK DIZDAR (1917.-1971.)

ZAPIS O ZEMLJI

Pars fuit Illyrici, quam nunc vocat incola Bosnam,
Dura, sed argenti munere dives humus.
Non illic virides spacioso margine campi,
Nec sata qui multo foenore reddat ager.
Sed rigidi montes, sed saxa minantia coleo,
Castella et summis imposita alta jugis.

Iani Pannoni Quinque: Elegiarum Liber (El. VI)

PITAO jednom tako jednog vrli pitac neki:
Kto je ta šta je ta da prostiš
Gdje je ta odakle je
Kuda je ta
Bosna
Rekti
A zapitan odgovor njemu tad hitan dade:
Bosna da prostiš jedna zemlja imade
I posna i bosa da prostiš
I hladna i gladna
I k tomu još
Da prostiš
Prkosna
Od sna

(*Modra rijeka*, Sarajevo, 1971.)

GORČIN

ASE ležit
Vojnik Gorčin
U zemlji svojoj
Na baštini
Tuždi

Žih
A smrt dozivah
Noć i dan

Mrava ne zgazih
U vojnuke
Odoh

Bil sam
U pet i pet vojni
Bez štita i oklopa
E da ednom
Prestanu
Gorčine

Zgiboh od čudne boli

Ne probi me kopje
Ne ustreli strijela
Ne posječe sablja

Zgiboh od boli
Nepreboli

Volju
A djevu mi ugrabiše
U robje

Ako Kosaru sretnete
Na putevima
Gospodnjim
Molju
Skažite
Za vjernost
Moju

(*Kameni spavač*, Sarajevo, 1970.)

KOSARA

KAD je nekud gone preko oštrog drača
Gradim most od ruku njime da korača

Sve dalje je vode preko mutne vode
Ali čudom stiže meni sve to bliže

Glavu čistu meću pod oštricu mača
U sebi si viša U meni si jača

Tebe više nema Al ti nisi nijema
Na nebu se javi ko crvena rana

Ozvjezdana

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

ISKAZ PETOG SVJEDOKA

I ŠTA da ti pričam dalje Trebalo je
Već da krenemo iz naselja Uz pratnju
Najstarijih staraca i male djece
Žene su određene za klečanje pred Čekanjem
Pred djevicom i sinom Trebalo je dakle
Da krenemo Tad začu se Anatema je bilo Raspra
Ni sad se ne zna Ko započe je prvi Ko
Prihvati Ko podgrija Ko
Nastavi
Tek
Sjećam se Kao da je sad bilo
Sjevernjak je rekao kako se
Riba lovi najbolje na Sjeveru A Južnjak
Da Sjevernjaci ne znaju ni riba šta je to
Da li je Ljeto ili Zima
Da l' Ljubav ili Mržnja
Sprva su ljudi sa Zapada u osmijeh gornju usnu krivili
A Istočnjaci mudro lule pušili
Ali i oni svoje prednosti
Ni mačke Ni miševi
Najzad istakoše
Zaboga zar kod nas zaboga Sunce naše prvo ne izlazi
Zar kod nas zaboga naše Sunce prvo ne zalazi
Pokušao sam i ja Jedan od rijetkih da
Pređu predem Koliko je važno I nije važno
Koliko je važno
Da li se Zemlja okreće oko Sebe
Oko sebe se okreće I oko Sunca
Koliko je važno ovo naše More
Ovo more Uz Obalu Uz Plimu Uz Oseku
More ovo i ove Ribe
Koliko je važno
Da razmrsim Pokušao Vjerujte I pametno

I pametno i ludo Al' zamrsim još
Dok nisam glavu svoju najzad bacio
Kroz ovaj crveni zid među masline
Kroz ovaj tužni prozor
Među dlanove
Al raspra tim ne presta Kavga
Žešća posta čak
Za crve i dijane
Za meridijane

Za karavele
Za paralele
I pokaza se da strasti uzaludne
Nema samo Istočnjak
Da vlast ne drijema Da ima je
I gdje se ne sije Da ima je
U pijesku U vrijesku U tresku
Ne samo Da ima je Ima Ima
Ima specifičnost mnogih Klima
O kojima svakako voditi računa treba
Ozbiljna Fauna fantastična Bujna
Vegetacija biljna Al i tu
Razlika ima nekih Na plohi istog Neba
Tako naprimjer da Jugozapad nije
Jugozapad samo Bistro i Čisto
Jer ima jugozapad Jedan i jugozapad Drugi
I jasno je kažu da nije to sve jedno te isto
Postoji tamo tako Jugozapad Zapadni
Jugozapad Južni Kao na Sjeveru
Kao na Istoku što se zna
Za Sjeveroistok
Upravo za Sjeveroistoka
Dva
Sjeveroistok Istočni
I Sjeveroistok Sjeverni
I tako dalje

Sve dalje
Visoko
Niže
Daleko
Bliže
Od stare Atike
Do nove
Matematike
Šta se sve desilo na kraju
I sami ste već čuli I više sad znate
Neki se sad nalaze u Paklu A neki u Raju
Nekim su razbili samo Glavu
A nekom i Gnjate
Čamci su se rasušili

Mreže proglodali miši
Sad hodamo po tuđoj uri
Bez svjetla
Bosi
Po buri
Po kiši

(*Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva,*
Zagreb, 1970.)

OSTRVA

SPRVA su ostrva bila od perja crvenog i biserja
Bila su ostrva od plitkog đomaha i bliskog dna
Od lišća su bila ukusnog Od vjetra Konačnog raskršća
Ostrva bijela od sunca Slatka od sna

Sada su ostrva na naše stope skrvila
Ako nas i ne bi možda u čeljusti mržnje smrvila
Ne bi nas ostrva kao nekad
Od samih nas više skrila

Ostrva pod prstima čudnog buđenja
Ostrva za našim kamenim plačem
Ostrva oko našeg stalnog čuđenja
Ostrva na klatnu sata i pod otiračem
Ostrva koja će biti i koja su bila
Ostrva Ostrva Ostrva

Ostrva svuda oko nas
Ostrva blaga i draga
Ostrva ova
Što su se
Ostrvila

(*Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva,*
Zagreb, 1970.)

ZAPIS O PETORICI

ČETVORICA jednog vode
Jednog gone četvorica

Četvorica mrka lica
Preko vode preko žica

I od ića i od pića
I od ruha i od kruha

Kroz živice kroz ižice
Zbog svobode od slobode

I od hiže i od greba
I od zemlje i od neba

Četvorica jednog vode
Jednog vode četvorica

Četvorica jednog broji
Četiri se jednog boji

(*Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva*,
Zagreb, 1970.)

KOLO

RUKA do ruke
    luka do luke
Ruka u ruci
    muka u muci
Zemlja priteže
    nebo visoko
O da sam ptica
    da sam soko

(*Poezija Sarajeva*,
Sarajevo, 1968.)

MODRA RIJEKA

NITKO ne zna gdje je ona
Malo znamo al je znano

Iza gore iza dola
Iza sedam iza osam

I još dalje i još gore
Preko gorkih preko mornih

Preko gloga preko drače
Preko žege preko stege

Preko slutnje preko sumnje
Iza devet iza deset

I još dublje i još jače
Iza šutnje iza tmače

Gdje pijetlovi ne pjevaju
Gdje se ne zna za glas roga

I još huđe i još luđe
Iza uma iza Boga

Ima jedna modra rijeka
Široka je duboka je

Sto godina široka je
Tisuć ljeta duboka jest

O duljini i ne sanjaj
Tma i tmuša neprebolna

Ima jedna modra rijeka

Ima jedna modra rijeka
Valja nama preko rijeke

(*Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva,*
Zagreb, 1970.)

DIM S OGNJIŠTA

BOŽE svih bogova
Oprosti što ti se obraća onaj
Koji je u neznanju oskrnavio sva božanstva

Nemoj da ispustim
Svoju jadnu dušu
Dok ne ugledam na obzorju
Komad svoje zemlje
I dim što se sa ognjišta diže sve više put neba

(*Modra rijeka,* Sarajevo, 1971.)

MUHADŽIRI

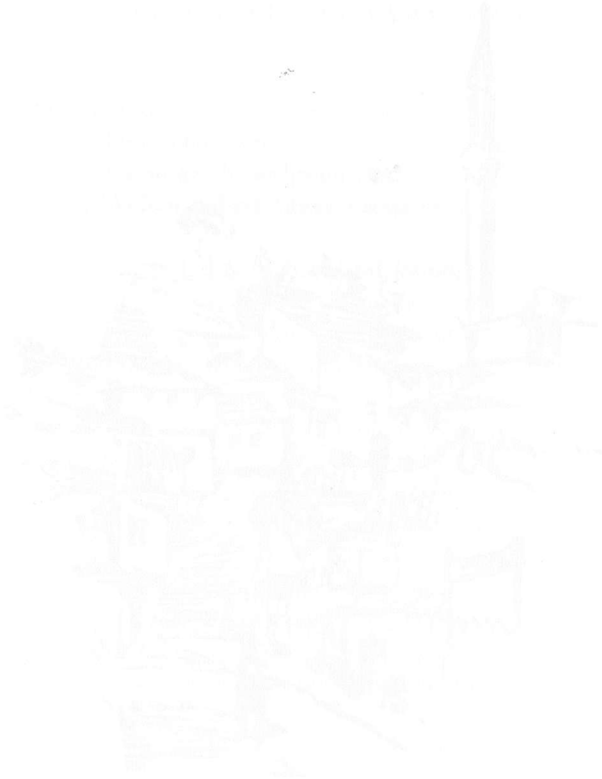

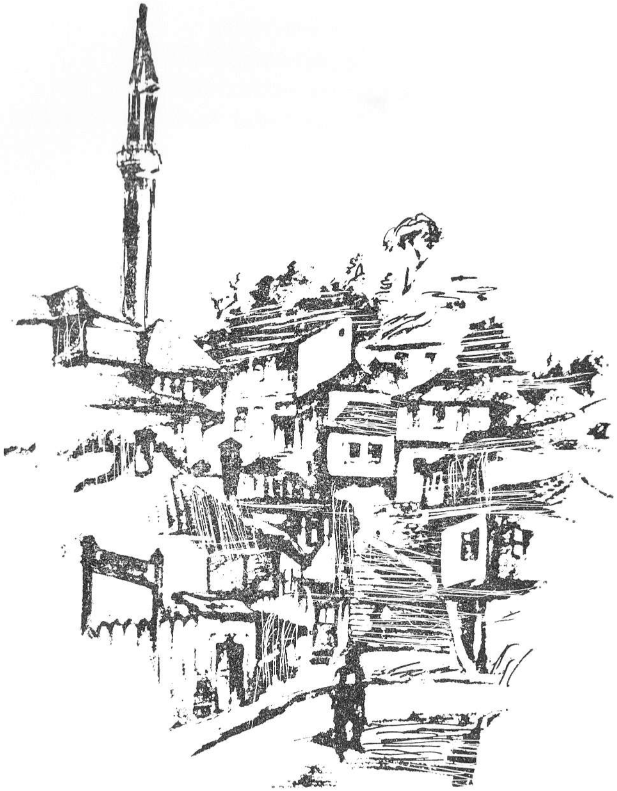

SARAJEVO / BENTBAŠA-MLINI

FERID SALIHOVIĆ

TUŽNA JE DRINA

(BAJRAMSKIM ŽRTVAMA 1943.)

ŠUMI žalosno Drina... protiču mutni vali...
zelena dubina njena jezivu sliku krije,
na njene burne grudi bezbrojni sinci su pali,
u njenoj hladnoj dubini čitava nacija mrije...

Tužna je danas Drina, tužniji i mi jesmo;
ponosna Bosna naša ranjena do u dno srca
cjeliva grobove brojne, čiji čuvari bjesmo
i sad se ranjena bori i zajedno s nama grca...

Dokle će strava i jeza zvoniti tvojim tokom,
dokle će nevine žrtve padati s tvoga mosta,
dokle će gorki pelin hraniti svojim sokom
nesretnu djecu tvoju, od kojih malo ih osta?...

Šuti žalosna Drina... protiču mutni vali...
tišina grobna vlada nad ovom svetom vodom;
molimo Boga danas za one, koji su život dali
i čuvajmo spomen na njih pod ovim nebeskim svodom.

(*Hrvatska revija*, 1954.)

BLAGOSLOVLJENE NOGE!

NOGE odmiču prema Zapadu... Noge gaze staze i bogaze. Upadaju u klance jadikovce, promiču kozjim stazama, lutaju bespućem... ali idu dalje... i dalje... i brže... Bijeg... Bježi čovjek od čovjeka, od sebe, od smrti...

Bježi! Kuda? Kud znaš... kud te noge nose i oči vode... Dalek je naš put, a još dalji naš svijet.

Uši su pune riječi, sablasnih, jezovitih: pucaj, udri, pali, žari, vješaj, kolji; oči su pune slika, groznih i krvavih: tijela bez glave, glave bez tijela, tijela na kolcu, ražnju i konopcu; duša je puna čame, srce zebnje, mozak ledene pustoši...

A vatra gori, baklje plamte, krijesovi vrište... Mir! Mir ljudima! Mir narodima! Mir svijetu! Mir svemu i svakome!

Samo ne hrvatskim nogama!

Nema mira za njih! Vatra je u njima, vatra je pod njima, vatra je oko njih... Gori pod tabanima!

Bježi! Kuda? Kud znaš!

Prokletstvo!

Odmaže zemlja, odmažu ljudi... Pomozi, Bože!

Idu! Tko? Vuci! Bježi!

Vuci iz šuma, iz rupa, iz kuća, urlaju... Pobjeda! Vina! Krvi! Ljudske krvi! Mesa! Ljudskog tijela!

Bježi!

Odmiču noge... Prevaljuju nove putove, prelaze nove međe... Upadaju u nove zemlje... u nove krajeve... u novi svijet...

Neke zaostaju, umorne, iznemogle... padaju na zemlju, da se više nikad ne dignu. Jedne dokrajčuju sebi patnje, ne mogu dalje; druge kleče, mole Boga; treće se grče, koče, mole ljude; četvrte trzaju, propinju, proklinju; pete poskakuju, cikte, podvriskuju... Klupko se valja, živo ljudsko klupko... izvija, isteže, vuče naprijed... u nepoznato... u život.

Evo nas. Stigli smo. Tuđina. Tuđino, tugo golema, zaštito naša! Noge, umorne noge, nevine noge, smirite se! Mir je, ne bojte se, tutanj je prošao! Rat je prošao!

Smrt je prošla! Život se vraća!

Ali, jao! O zaboravi ljudska! Vuci!

Ljudi su postali vuci! (homo homini lupus est!), hodali uspravno, njušili pri zemlji... Tragali za tragovima nogu... I neke pronalazili. Vezali, okivali, odvodili...

Neke prislanjali uza zid, neke uz rov, neke uz stub, neke kundacima dotukli, survali u bezdan...

Tisuće na silu vratili...

Ni jauk, ni piska, ni suze (o, žene, djeco, starci!); ni poziv na zakon, na humanost, na Boga, ništa nije pomoglo. Ništa ne pokreće tvrdo ljudsko srce! Tvrđe od kamena! Čovječe, životinjo! Životinjo, čovječe!

Pijan je čovjek, stvor Božji. I u pijanstvu slavi smrt, ne život.

Hajka! Lov na ljude! Ljudi viču, nebo šuti! Divljač se snebiva, čudo golemo!

Pobjeda! Sloboda! Mir!

Sakrij se, čovječe, idu ljudi! Bježi od njih!

One, što ni žica ni tmica, ni kama ni jama, ni kolac ni konopac, ni prodaja ni predaja nije strla i zatrla — skupile se, s raznih strana, makar na časak, na predah, i tako skupljene skupljale i zadnju snagu, da bi se ponovo uspravile i krenule dalje... Izdržati se moralo. Hodati se moralo... Hodati se moralo danas, da bi se moglo hodati sutra. A sutra nije prestalo, jer je prekosutra ostalo.

I po suhom i po kalu, i po travi i po snijegu, i po gori i po doli, odmicale, a da nigdje stizale nisu. Vrtile se u zatvorenom krugu logora i baraka...

Bez žice —u žici: U slobodi— bez slobode. Noge, brojevi. Brojevi, noge. Prebacuju, kako znaju. Prevrću, kako hoće. Griješke se krvlju plaćaju...
Ali se trpi, podnosi, čeka...
Gladuje!
Tavore noge i gladuju...
Tavore noge i čekaju...
Čeznu za daljinama (blizine su im daleke, opasne postale!), za suncem, za rosom, za zovom ptica, za snom, za malo zoborava, za dašak ljudske sreće...

O slabosti, slabosti ljudska! Slatka slabosti, ne napuštaj nas! Samo je u slabosti čovjek velik! Samo je u slabosti čovjek čovjek!
Tavore noge čekaju...
Tuguju...
Iščekuju...
Dočekuju!

Dolaze noge iz daljina i odvode... Noga nogu razumije. Zdrava zdravu izbavlja, bolesna bolesnu tješi.
Odlaze u daleka prostranstva... U nove svjetove...
U nova otkrića...
U slobodu!

Blažene zemlje slobode! Blažena polja! Blaženi ljudi! Blažene vode!
Domovino, gdje si!?
Noge se skupljaju, noge se ne gube, noge ne dangube, Domaja ih veže. Na nju misle, za nju rade, u nju se nadaju!

Bore se sa svim poteškoćama zbilje, klime, tuđine... klecaju... ali ne pokleknu! Ne gube vjere. Vjeruju!
Pod zemljom ili nad zemljom, misle na svoju zemlju.
Nju žele vidjeti. Po njoj hodati. U njoj živjeti. Kosti ostaviti.
U nju se vratiti!
Sila i nasilje su prolazni. Sila ne da mira ni silnicima. Ona ih uznemiruje, drži u strahu... Sila, kao Damoklov

mač, visi im nad glavom... Visi i njiše se... A konac je tako tanak... liže se... još tanji postaje...
U nju se vratiti... I u njoj ostati!
A kad se vrate, vratit će se i golemo iskustvo njihovo...
Za mali narod potrebno. Dragocjeno.
Iskustvo naroda, rasa, sustava, kultura, vjera...
Globus je pod njima, globus je u njima.
I više pameti.
Naučile su se slobodi, redu, stezi, strpljivosti, snošljivosti; naučile su se pravilno hodati, ne isprriječiti se, ne stajati na putu, ne podapinjati, ne gurati se, ne udarati, ne razbijati... nego marljivo raditi i graditi.
Naučile su se stvarati, ne rušiti.
Naučile su se živjeti!
Blagoslovljene noge!

(*Hrvatska revija*, 1959.)

HUSNIJA HRUSTANOVIĆ (1922.)

PONIŽENI ZATOČENIK

DIGNI se iz blata!
Zatresi lancima teškim,
da jeknu ko zvona svijetom dalekim!

Operi kaljavo lice
u svijetlu jutra novoga,
prezri bijedne, što htjedoše gospodari biti,
skršit te htjedoše...

Digni se iz blata!
Iza mistične granice
blistaju,
zovu-
oči mrtvog ti brata...

Zagrmi, zaurlaj, rikni ko topova jeka,
pokaži na podlost ljudi,
skini im krinke,
nek savjest Zemlje sudi!

(*U ponorima vremena*,
Valencija, 1965.)

PROGNANIKOVA TUGA I ZVIJEZDE NA ORIJENTU...

NE čuje se više glas mujezina,
minareti spokojno straže u noći.
Prošli su zadnji karavani,
tek se čuje sevdah mladog beduina.

Noć je.
Zvijezde nad Orijentom
trepere sneno i šapću tople molitve.
Mušepci skrivaju tajne starog Damaska,
šedrvani žubore
u sjeni đulistana...

Otvaram srce i ono plače.
Hvala, hvala Ti, ahbabu moj,
al' tuga je bez doma svog biti;
sad ga u tuđini još volim jače.

Na čelu tvome sve je zapisano,
to znak je sudbe —
sijedi Abdul-Aziz smireno zbori,
sjedeći na serdžadi,
u sumraku plavom.

Tuga i ja bdijemo i noći ove,
daleko od svega, što sam nekad volio
u mladosti svojoj.

Sagibam glavu na kamen
nekog prastarog spomenika,
sklapam umorne oči,
a najdraži san u tišini orijentalne noći
širi se oko mene

i vidim:
ponosnu Herceg-Bosnu,
starodrevni Grič
i biser Jadrana plavog...

Abdul-Aziz je davno otišao uskim sokakom.
Riječi još drhte sijedog starca,
što liječi tugu i samoću
smirenjem i vjerom u Allaha.

(*Pod tuđim nebom,*
Buenos Aires, 1957.)

MISAO NA DOM

POGAŠENA svijetla u domu našem,
gdje otac nekoć pričao,
u zimske snježne noći:
o mladosti svojoj i zemanu davnom,
o ljudima, kojih više nema,
junacima, što vječno u legendi žive.

....

Nad Bosnom ugasle zvijezde.
Sokaci i mahale čemerom biju.
Šedrvani ne žubore više...
Umorne oči dobrog, plemenitog starca
debelu knjigu o bolu kriju.

Pločnikom starim sad tuđe noge idu,
ljudi bez srca ocrniše obraz rodnog mi grada.

....

Pogašena svijetla u domu našem.
Sijedi otac ne će vidjeti sina.

(*Pod tuđim nebom,*
Buenos Aires, 1957.)

U PONORIMA VREMENA

ZNAŠ li kuda otiču nabujale rijeke stoljeća?
Gdje vode hladne ceste progonstva?
Što nas čeka iza vjetrovite lepeze Vremena?

Pod kupolama svemira
lutaju zaboravljeni ljudi. I ne znaju više
kud put ih vodi.
Ljudi bez domovine godinama čekaju
na svim postajama,
u dalekim lukama.
O kako su hladne ceste u noći
bez zvijezda...

Iz zagrljaja sudbine bijeg ne koristi.
Mi nosimo u srcu rodni kraj —
ko razvijenu zastavu.
Povrh modrih kanjona
Vrijeme se grohotom smije.
Zavijaju cikloni razapete boli.
U dubinama ponora
mi tražimo sebe.
U pjeni sinjeg mora,
na pijesku šutljive pustinje
ostaju izgubljene godine —
potrgani đerdan mladosti.
Idemo dalje. Smirenja ovdje nema.
U ponorima vremena i čemernih obzorja
mi čekamo rumenu zoru
i behar Slobode...

(*U ponorima vremena*,
Valencija, 1965.)

SJEĆANJE NA RAMAZANSKE NOĆI

IGRAJU srca ko kristalni vodoskoci
u sokacima raspjevanog šehera.
Odsijevaju kandilji u očima djece.

Žubore molitve,
šedrvani
i stare česme —
pod zvjezdanim nebom
rodnog zavičaja.

Ramazan je krasni đerdan
ovih nezaboravnih noći.
Ramazan je vječno svijetlo
što treperi iz djetinjstva moga.

Trideset dragulja, trideset noći,
na nebu dalekog zavičaja...

(*U ponorima vremena*,
Valencija, 1965.)

IZ TUĐINE

SIJEDU glavu tvoju,
oče,
zar nikada više poljubit ne ću?

Tuđa me zemlja prezirom ko bičem šiba,
posrćem,
padam
i mislim:
djetinjstvo i mladost prođe,
godine pokopaše nade i snove —
ostasmo sami,
napušteni.

Počivaj tijelom kraj mezara starih,
u sjeni minareta vječnih,
oče moj,
a duhom plemenitim iz plavih visina
blagoslovi
tugu progonstva
sinova tvojih.

(*U ponorima vremena*,
Valencija, 1965.)

BUNA

MRKI konjanici na obzorju.
U sunčanu zoru
robovi ustaju —
pucaju teški lanci.

(*U ponorima vremena*,
Valencija, 1965.)

ALAN HORIĆ (1923.)

MOLITVA ZA HRVATSKU

SLUŠAJ, kako ponizno kucaju, otvori Tvoja vrata —
u hladne duše prospi malo ljubavi Tvoje.
O, otvori, Bože, nevinim žrtvama rata
i primi tu djecu u sveto krilo svoje!

Slušaj molitvu njinu i suze što teku;
jecaj smrtnog hropca, krvave oči —
tijelo trudne žene što noževi oštri sijeku
i sav taj čemer što suznom dolinom toči.

Napuštena stada što lutaju stazama zablude,
pustinjom osame, siromašni duhom, žedni kaplje znanja.
O, izvedi, Oče, na pravi put istine siromašne ljude
što Ti se vraćaju dušama iskrenog kajanja.

Ne daj da mračne ideje vrtlog ih proguta,
ni da se njenoj strasti poda osjećaj nagli;
ni da ih mamljive klopke skrenu sa Tvog puta.
Ne daj da Tvoj se narod izgubi u nevjerja magli.

Pomiluj duše onih što nikoše u draču,
čiji se grijesi na dnu savjesti talože.
Posuši suze djevica što za čašću plaču,
one što nose teret rata, spasi od propasti, Bože.

Daj da ugrije sunce slobode mrzlog roba,
da žar ljubavi prožme ozeble, oživi mnoštvo raka.
Spasi djecu što umiru sutonom novog doba
i daj im snagu da raskinu okove mraka.

Vjerujem u Tvoju moć, nebeski Oče, ugled što ga ruše;
U Tvoju milost što lebdi nad nama na nebu,
u blagost oprosta, u veličinu Tvoje duše.
Vjerujem u Tebe, Bože, jer živim o Tvome hljebu!

(*Hrvatska revija,* 1951.)

ZA SLOBODOM

DIŽITE jedra, junaci, svaki na svoje mjesto
nek uvijek čeka spreman:
u pokret mišice, posado u stroj!

Naprijed smjelo, momci,
more nas široko čeka
i ljuti boj.

Volja naša i željezo taliti može.

Na pučinu momci: čeka nas majka tužna,
bura silna i gavranovi.

Svoji na svome želimo biti,
nek svijet znade:
da znamo za svoje i vuci biti.

Tko ne zna za volju puka,
nek šuti!
Čelik ga čeka na međi
i ratni puti.

U boj, junaci, za svetu pravednu stvar.
Bog je na našoj strani.

Zoran je dan, danas se raduje nebo.

I more je krotko,
raduj se, zemljo,
u zastavi našoj nosimo slobodu.

Kormilo u ruke,
da budemo svoji
na našem brodu:

Raduj se, uzniče!
Trudna je hrvatska zemlja
rodit će slobodu!

(*Pod tuđim nebom,*
Buenos Aires, 1957.)

BOSNA

NE muču krave, ne mekeću koze.
Udovice i majke grle svježe grobove.

Očevi spuštenih glava
mrtvačke sanduke nose.

Sokaci plaču za dječjim smijehom,
što hitac ubice rastjera.

U bašči behar radošću ne rađa više,
ne pjeva mahala.

Tuđinske noge hrvatsku Bosnu gaze,
gladni vukovi izjedaju njeno lice.

Divljaci ubijaju adet, plaše djecu
i razgone ptice.

Sijedi starci nose Boga u Kur'anima
i tužnim srcima.

Narod u džamijama i crkvama
strpljivo čeka uskrsnuće.

(*Pod tuđim nebom,*
Buenos Aires, 1957.)

BOSNA

SLAD u gnjilom voću ispija crv,
usahle ruke što jabuke beru.
U oči se cijedi sočno meso jabuke,
što plače za dječjim smijehom.

Grane suhe veselje prose
i cvrkut ptica, što hitac ubice rastjera.
U bašči behar radošću ne rađa više,
njive plaču u draču.

Tuđinske noge hrvatsku Bosnu gaze,
gladni vukovi izjedaju njeno lice.
Divljaci ubijaju radost, plaše djecu
i razgone ptice.

Džamijama svijetla noću duhovi pale
i mrtvima sabiru cvijeće.
Mahale puste pokopale sevdalinke i sreću,
sijedi starci nose Boga u bradama i tužnim srcima.

Izdiše Bosna, kad umiru šume
i stabla se sijeku u znojnoj krvi,
druga, što ostaju, da s ljudima strše u nebo,
rastiču bezbožni crvi.

(*Hrvatska revija,* 1954.)

LAMENTACIJA

TRI kukavice sinje,
kukaju žalost
i strah.

Kukavna im
majka!

(*Hrvatska revija*, 1954.)

HROPAC

NOĆAS me probudi krik:

Razvio jedra
i grabi na sve četiri
Božje strane.

Vidjeh hodžu,
krvav mu turban na glavi.

To bezboštvo
Hrvatsku davi.

(*Hrvatska revija*, 1954.)

PORUKA

CRN mi golub razvio krila
nad glavom,
s komadom našeg neba.

Kaži im, da ćemo
doći.

Netko nas treba.

(*Pod tuđim nebom*,
Buenos Aires, 1957.)

SVANUĆE

USIDREN u noći čekam
slobodan dan.
Bojim se da me ne svlada
vječni san.

(*Hrvatski kalendar*, Chicago, 1960.)

SAN O SLOBODI

NAROD na uranku bijedu svoju
pljuje,
na uranku o ustanku
snuje.

(*Hrvatski kalendar,* Chicago, 1960.)

ZLODUH

DA mi je oči sunca
da stalim sav mrak
u jednu lomaču.

Da mi je snage
da rastjeram zloslutne vještice
ispod našeg neba.

(*Hrvatski kalendar,* Chicago, 1960.)

ENVER MEHMEDAGIĆ (1929.)

HRVATSKOJ

ZDRAVO majko, vrleti i mora
tihih sela kraj gradova bijelih
Plodnih njiva, kamena i bijede
sitne grude koju svatko grabi

Zdravo majko
zvonika i fesova
Vitezova križa, stjegova islama
vjere i prokletstva
Bratske mržnje... zavisti i jala

Zdravo majko nestalih banova
Gubca i Ilira
Tuđih ideala, propasti i robstva

Zdravo majko... mačeva oštrih
mrtvih tijela
krikova i plača
Crne noći progona i boli
mokre zemlje pune tople krvi

Zdravo majko
nebeskih vojnika
Bleiburga i Srijema
Srušenih oltara, ugašenih svijeća
na grobovima pustim

Zdravo majko... iščezla majko
u maglama gustim
uspomeni starca
Mlijeku majke isušenih grudi

Majko... Majko...

(*Hrvatski kalendar,* Chicago, 1960.)

KAPTOL

PAPIR je bijel,
i nitko više ne umače pero...

Kule Nadbiskupskog dvora pune su sjena
davne i nedavne prošlosti Zagreba,
Zagorke i Katedralisa,
Harmice i Krvavog mosta.

Šiljci zvonika paraju nebo,
dok vrata Katedrale uvlače u povijest.

Grobovima banova,
hladnoj jezivosti smrti...
usnulom Kardinalu.

Vani je sunce.
Nježno kupa krovove
sa polomljenim crijepovima
brišući vrijeme.

(*Svijetla i sjene*, Madrid, 1967.)

MINARETI

VITKI vršci što strše u nebo
Polumjesec i zvijezda
svijetle i po danu...

Čibuci i brade, uz crven fes
na glavi
Glas muezina nad avliju
se slijeva

Nalik krijesu, crne oči
bliješte
Rumen obraz za feredžom se skriva

Uz šedrvan harmonika jeca
Aman, aman, sevdah srce lomi

Hafizi i uleme broje se na prste
Mahale su tužne, nit čaršije nema

Kroz zatvorene oči dižu se munare
Turbeta je mnogo, poput sijedih kosa

(*Svijetla i sjene*, Madrid, 1967.)

NA PRAGU DOMOVINE

NA samom pragu
stajao sam tvome
i pružao ruke...

Val za valom
cjelivao mi noge
i grijao tijelo

Tu si blizu
na dohvatu oka
a tako daleko

I stisnutih zuba
skrivao sam suzu
što stapljala se s morem

Na samom pragu
stajao sam tvome
i kroz zviždaj bure
slušao tvoj jecaj...

(*Svijetla i sjene,* Madrid, 1967.)

BOSNA

SOKACI zabačenih kasaba
pod okriljem vitkih munara
što počivaju u šutnji...
Bez pjesme muezina
bez tihih ljetnih akšamskih večeri
kad se je kroz feredžu nastojalo razabrati
nježnost djevojačkog lica

I one oči, crne poput uglja
što sijevaše kano munja
opčaravajući momke
puneć im grudi uzdasima
nestaše... izgubivši se u mraku

Sve je pusto... u promjeni ljudi
strasti i karaktera
Novoj dobi koja poput rane
razrila je zemlju

Tek u noćima, kad se nebo prijeti
a tmasti oblaci najavljuju kišu
iz tisuća grobova sjene se tad dižu
hrleć sokacima u potražnji slave
što odavno je prošla.

Sve je pusto, tiho, mrtvo...
dok vjetar cvili kroz ogoljene grane

(*Svijetla i sjene,* Madrid, 1967.)

MARKOV TRG

NEKAD je trgom jahao Jelačić
i pregledavao banderije

Danas su dvori pusti,
a sablasti se šuljaju sobama

Crkva Svetog Marka stoji osamljena
ko nijemi svjedok prošlosti

Meki sag snijega prekrio je kaldrmu
i zameo tragove

(*Hrvatski kalendar,* Chicago, 1965.)

FERID KARIHMAN (1930.)

HRVOBOSNA

MOŽDA nikad ne ću vidjeti
svetih žala svijetlih snova
ljubavi moje beskrajne
vinutih k nebu munara
jeke oblaka i zelenila

Daleka ljubavi moga djetinjstva
blizo mi prožimaš biće
od magličaste nostalgije
do grča i žeđi

BALADA O SRUŠENIM MINARETIMA

KAD svratiš trgom Kulina bana
Sad zvanim Žrtava fašizma
pogledaj siluetu zagrebačke džamije
koja je već četrt stoljeća — muzej.

Nekad su kraj nje stražila
tri vitka, bijela, čarobna minareta
koji su i za slavnog Meštra bili
ovjenčanje njegove zamisli.

Ali sroktaše se šejtani
i srušiše u prah munare
da onda Istoku zaglume
hipokreziju filoislamije.

Molim Te, kad prođeš onuda
baci pogled na bijelu kolonadu
i vidjet ćeš pokraj nje
tri vitke, prozirne munare
kako tiho, nevidljivo rastu i čekaju —
da budu obijeljene.

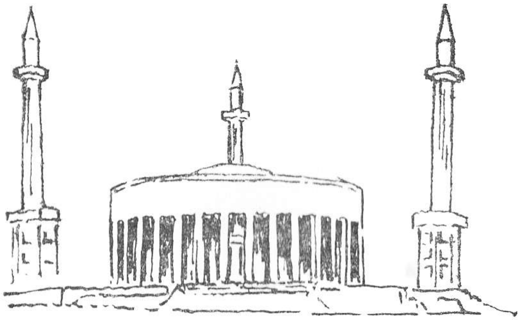

NOVI SABAH

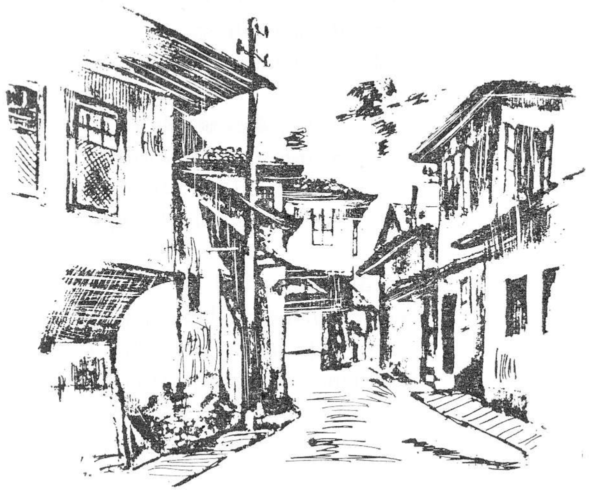

SARAJEVO

MESUD ISLAMOVIĆ MEDO (1926.)

POSTOJANOSTI SVOJE SVJEDOK

ČOVJEKOVO vrijeme
Čovjeka
saznanja trag
ostavlja
Kome se moliš
oči pereš
njegovom vodom
i svojim se potvrđuješ
hodom

(*Poezija dvadeset petorice,* Banjaluka, 1971.)

NUSRET IDRIZOVIĆ (1930.)

KAMI IZGUBLJENA PLEMENA

LIJEVO i desno su visoka brda i urvine, kanjoni, tamo u daljini: najviši vrh bosanske državnosti, kraljevski grad, moćna tvrđa, Bobovac, a prema Visokom ili Kaknju — šaroliki tjesnaci, klanci, čudesna uzvišenja i zagonetna padanja, sure vrleti i oštre usjekline, sve je to Bosna, istini će biti milije ako kažemo: srce Bosne, Kraljeva Sutjeska, curia bani, sjedište ozbiljnih ljudi vječno zabrinutih da im na glavu ne padne ne samo Damoklov mač naručen u starom Rimu ili starom Carigradu nego možda i koje od prastarih, rastresitih brda. Kraljeva Sutjeska leži na južnom podnožju brda Teševa bačenog u prostor tamo negdje prema Varešu. S Teševom vjekuju Brojšinovac, Vučja jama i bobovačka kosa. Sve je nekako tuđe, odbačeno, neprihvaćeno. Prostor je ograđen visijama, iza bobovačke kose je kraj svijeta, tama se na tamu naslanja kao kosa na kosu. Zore svitnu pa se odmah ugase. Živi se u strahu. Ognjevi pale uplašene duše i kad treba i kad ne treba. Gromovi su vjesnici jada, tuče dažd i gräd, sve je uniženo (vrijeme ne ljubi lomne), kao da se tu nikad nije kraljevalo, kao da je srce jedne zemlje sasvim spržено i zaboravljeno, kao da nikad nije ni postojalo.

Kamene ruke, dobre stare ruke na stećcima, bile su mi putokazi. I, evo me, nalazim se u sjedištu davnašnjih bosanskih banova. Onih koje je prvotni nezaborav preveo žedne preko rijeke Bosne a potonji zaborav preko svih rijeka zemlje Bosne i ostalih rijeka zemnoga šara.

Ali, avaj, grada više nema. Dvori su vrlo davno utonuli u zemlju. Zaludan je svaki pokušaj da bilo čim dokučiš nekadašnje njihovo postojanje. U blizini nekadašnjeg dvora je prilično visoko zdanje manastira i u njemu kosti kralja Tomaša. U manastirskom muzeju sačuvano je sve što se moglo sačuvati: slovo, mač, pomirbena riječ i olujna odluka da će se sve zastave bosanske, kad bude trebalo, podići u nebo.

Dođu neimari, rvu se s kamenom, kamen se u početku opire a onda popusti, pristane da druguje s drugim kamenom, s vremenom postanu braća, ploča i onaj laktavi rogobatnjak nađu se i zavole, požive zajedno dugi niz godinica, onda umru. U Sutjesci ostane škrbina od dvora. Pa i škrbina nestajala, raznosili je vjetrovi i uzimale kiše, muka i sjaj vjekova tonuli u zemlju i ostala gola ledina. Kao da na njoj nije živio nikakav kamen, kao da u njemu nije boravila duša jednog naroda, kao da se u predvorjima kamena nije rađalo i umiralo, nema starog bosanskog dvora, pozobalo ga vrijeme, mogao je da bude okrenut prema gore a i prema dolje, prema lijevo i prema desno, prema tamo a i prema ovamo, stara Bosna je vjekovala i s Istokom i sa Zapadom, svijeća svijeći, ako su na različitim postoljima, ne može da bude pouzdan drug, sve gori i pregori, nesreće nisu ulazile samo kroz gradska vrata.

Ako već netko prije njega to ne učini, svojim godinama vrijeme poskida glave.

U Kraljevu Sutjesku dolazili su nekad nadbiskupi, ugarski primasi, dvorski kancelari, kraljevi i namjesnici susjednih zemalja, birane ličnosti koje su na dvoru dočekivane dostojanstveno. Žitelji su promatrali raskošne čohe, svilu i kadifu, svečane dolame, ukrašene pojaseve na haljecima, biser i drago kamenje, srebrne krune, pozlaćene rogove, sokole od gristalda, indijske orahe optočene zlatom, ukrašene pehare, oružje, zlatne čaše, pozlaćene bokale, kupe od kristala i kondire izvajane rukunicama. Živjelo se u vrijeme snage i napretka, mnogo više tavorilo u strahu i nemoći. NE PRODAJI MI MRAK ZA MOJE BIJELE DANE!, tako je jednom uzviknuo kralj Tomaš, JER DOBRI LJUDI BUDU DOBRI, PA IH TRAŽIMO NA GROBLJU! Pretposljednji bosanski kralj govorio je da je čovjek nesposoban

da voli (jer je mali, obični crvić), a ljubav — golema klaonica. Kad su u vrijeme njegova nagrizla zdravlja došli podanici da se žale na mjestovine, mostarine, poljarine, grebenarine, piljarine, placarine, zemljarine, cestarine, vodarine, mlinarine, vlačarine, taksarine, grobarine, kralj se uhvatio za glavu, pričaju da je prosuzio, što ne dolikuje kralju, i rekao da je čovjek sklon mučenju sebe i drugih, i da čovjek nije kadar da prašta jer je čovjeka nemoguće uvjeriti da ne pripada svojoj vlastitoj zaludnosti.

Zemljom Bosnom vladali su mnogi banovi i kraljevi, a u živom srcu narodne legende ostao je samo „naš Toma", „najdraži kralj naš Stjepan Tomaš", „najljepši muž starog kraljevstva", „kralj naš, vrli zaštitnik doma svojega". Kad on umrije, otrova se sva Bosna od kuge i zemlja osta bez ljudi, bez stoke i slatkih plodova životnih. Čedo i muka, predični kralj Tomaš, onaj koji čuva zemlju od nerodice, svojom iznenadnom smrću zemlju Bosnu zavi u crno i jedne pojede mač, druge ropstvo, treće glad, a ostale danju i noću napadajući ih proždirahu vuci... „Samo je jedan naš gospodin i samo je jedan naš kralj, Stjepan Tomaš."

— — — — — — — —

Kraljevi su najljepši kad ih promatramo iz tame nagomilanih vjekova.

Kad se vrati s puta, kralju Tomi se obično ne dopada ništa u Bosni. S kim on to živi? Od koga kupuje i kome prodaje? Za koga se bori? Okružen stvorovima koji izmišljaju neke besposlene vjere, i kralj je počeo da Bogu krade dane. Što će takvoj zemlji kralj? U toj njegovoj Bosni žive sve neki šutljivci, svi zaljubljenici vječne smrti, ne znaju oni da ništa ne vraća snagu kao pjesma. I kad zapjevaju, o životu pjevaju kao o strašnoj patnji. (ZEMLJA MI JE MATI A OTAČSTVO MI JE

GROB. OT ZEMLJE JESMO I U ZEMLJU UNIDEMO.) Želja za životom određuje zlu sudbinu svakog čovjeka. Čovjek, ili patnik, prolazi kroz mnoga utjelovljenja, a ona se mijenjaju samo kao čin patnje, kao usudna datost stradanja. (A SE PISA VRSAN KOSARIĆ, SUŽANJ KOJI SE NE RADUJE.) Oni misle da se čovjek može osloboditi od patnje i da se može ponovo roditi jedino uništenjem strasti i, napose, gušenjem želje za životom. Spasenje je, vele, u uništenju svijesti. Oni idu dotle da, kad prilikom zaređenja mladom riteru daju mač u ruke, uzvikuju: ne ubij, ne jedi meso, kloni se žene, sotonine sestre!

Kralj je usamljen, šeta između Sutjeske i Bobovca i pomalo ogovara svoj narod, a ni on, njegov narod, ne ostaje dužan. Pa da, kralj nije izmišljen da daje prava nego da ih uzima. Zakoni nisu stvoreni za kraljeve. Zakoni, naime, imaju glavu sveca i rep aždaje — neka ne misli kralj da to nije jasno njegovim podanicima!

— — — — — — — —

Polupismeni dijaci su, ne zna se zašto, valjda iz mržnje prema kralju, kadikad na poveljama ostavljali prostor između redaka. Nisu to bili tajni znakovi, daleko od toga, ne znam koliko su se plašili cenzure, nikad se nije znalo tko iz kakvog dvora rogobari i kako rogobari, a zna se da je kralj Toma javno hvalio svoj narod i da je svojem narodu tajno radio iza leđa. Nije li on svojom bolesnom voljom pokušao da se obračuna s krstijanima i da svojem narodu, naviknutom na služenje i bogu ljepote i bogu rugobe, nametne samo jednog, nekog nepoznatog, nepriznatog, tuđeg, nepravednog, uobraženog boga? Strojnici nisu bili navikli da se toliko i tako govori o kaznama, tamnicama, kukavičluku, batinama, lažima, grobovima, žrtvenicima, bunarima bez vode i trgovinama bez kupaca, o moćima bez moći, o učenosti bez knjige. Iako prema Tominim riječima u kraljevstvu vlada zakonski red zasnovan na jednakosti, pravednosti i poštovanju ljudskosti — svakome se, naime, dopušta da bude blažen na svoj vlastiti način, a naročito između dva grijeha, između dva zakona, dvije kazne, dva pokajanja, dva stradanja — krstijani se žale na strah od munje, a mnogo se plaše i mraka. Zapale šumu da plamenom rastjeraju tamne sile, šuma gori i gori pa se ugasi, i nastane mrak, bez mraka je i nemoguće vidjeti pravu Bosnu. Kad narod ima kralja, nekako mu je lagodnije živjeti. Misle ljudi da je vladar sigurnost. On mora da se pomalo razumije u sve. Dobro je da je tu ako ni za što drugo bar da mu se čovjek može požaliti, iako nije siguran da će ga saslušati. Kralj je magličasti vrh brda koji sije milozvučnu tišinu a žanje krv podanika. Tomin narod voli da uživa u smjernosti i kajanju (da bi se kajao, sve češće i sve bezobzirnije čini prijestupe prema kraljevstvu). Krstijane je, eto, strah od zatvorenih vrata, kolje ili strah od kipova (nisu navikli na njih?), strah od gomile a još više od samoće, strah od ništavila a i ljubav prema ništavilu (to kralja najviše iznenađuje), strah od otvorena i još više od zatvorena prostora.

— — — — — — — —

Da, kralj je bolestan. To se više ne može kriti. Velika je njegova nesreća, nikako da shvati: zašto je mržnja krstijana uperena protiv bogatih i moćnih, protiv vladara, protiv... kad je u crkvi tako tiho, zabavno i ugodno, kad ti smjerni krstijani ne umiju da se zabave crkvenim pjevanjem nego se zadovoljavaju samo obredom lomljenja kruha!

Zbilja, kakva je ta njegova Bosna?

Sablja na sablju, jad na jad, smrt milija od ropstva i sramote.

Kakav je on kralj?
U zemlji u kojoj se moli tko kako hoće!
Ima li spasa?

„Pišem ja, koji mnogo napasti pretrpjeh od svojih ljudi. Bilo je tako da gore nikako ne bi moglo biti."

Što da čini s djedovima, gostima, starcima — tim svemoćnicima narodnog života?

Dvorišća, bašte, gumna, vinogradi, polja, šljivici, sve će to biti hrana turskom maču, sve, pa i visovi, bit će glad i pomor, čuma od Istoka do Zapada.
Ima li spasa?

Nemoguće je nabavit novaca koliko traže Ugri i Turci, osim ako bi ga kralj vadio iz srca svojih podanika? A, opet, Katarina, žena mu, drugo oko kraljevstva, samo traži nove tkanine, ukrase, svirce, a neće ni da čuje da kralju loše ide trgovina solju.

Opet se vratio iz Dubrovnika, a bilo bi bolje da tamo nije ni odlazio: samo ga uznemirili i na kraju prepustili vodi sv. Jakova i sjenokosima, Teševu i Zateševju — brdima iznad manastira — selu Ježevici, dolovima, olovnoj tišini i razmišljanju o glupavom sadržaju ugovora koji je davno Tvrtko sklopio u Sutjesci s ugarskim palatinom Nikolom Gorjanskim i ugarskim kraljicama Marijom i Jelisavom. Kralj Tomaš tvrdi da je taj ugovor potpisan bez sporazuma. ZAŠTO JE TAJ TVRTKO MORAO DA BUDE KRALJ?) Tomu još uvijek muči glupavi sadržaj povelje kojom je Stjepan Ostojić nerazumno prodao Konavle i, neobjašnjivo, grad Sokol! Možda mu još više smeta pismo upućeno iz Sutjeske kojim kralj Tvrtko II Tvrtković sklapa mir između Dubrovnika i vojvode Radoslava Pavlovića. Pred kraj svojega života Tvrtko II piše pismo Dubrovniku kojim određuje kako će postupiti s njegovom ostavinom! U ime čega? S kojim pravom? Tko je to odobrio? Osim toga, Tvrtko II je u Sutjesci sklopio savez s mletačkim poslanstvom za napad na Klis. U ime čega? Zašto? S čijim dopuštenjem? Tko koga napada i tko koga brani? Bosna je malešna zemlja, ima li ona pravo da se istura ispred nejačnih grudi?

— — — — — — — — —

U daljini su oranice, pašnjaci, šume, okućnice. Ovdje je dvorski pristav koji, kao maršal dvora, vodi brigu o kraljevim potrebama. Komornik nadgleda blagajnu. Tepčija, koji odgaja mlade kraljeviće, šeta s njima ispod rijetkog gaja. Kraljev dijak je izašao da udahne malo zraka. Dvorjani danas imaju mnogo posla. Čuje se da će biti pročitane neke nove povelje. Kreševski rudnik bit će predan u zakup. Vlastela će postavljati kralju pitanja o kovanju novca. Bit će javna rasprava o položaju kmeta i kmetića. Poklisari iz Dubrovnika predat će kralju poklone. Glazbenici će izvoditi novi program. Pojavit će se i žongleri, artisti, komedijanti. Mladi će se plemići natjecati u oružju, a onda će svi igrati kolo. Kolovođa će mahati mačem, možda i zmijom, i pri tom izgovarati mudre riječi o bogomoljstvu, zapravo o teškom zločinstvu — usud koji je vjerojatno stigao iz neke daleke zemlje, a možda i iz Dubrovnika — o borbi za osobne interese male i velike vlastele, o grabežnim umorstvima i o napadima na trgovačke karavane. Sve će to biti sročeno otmjenim riječima. Kolovođa će zatim od preuzvišenog kralja kao vrhovnog suca tražiti da smiri zavađene plemenitaše.

Ali, nije baš sigurno da će to tako biti. Kralj bi morao imati mnogo više snage i pomoći sa strane ako bi htio da ukroti te klance, te staze i bogaze, te vjetrove na mrtvim stražama. Nije li kralj premalen pod vihorskim tlapnjama, ne žali li se on, ne žale li se svi njegovi, na matična brda koja nisu bila dovoljno sposobna da na vrijeme saznaju što im snuju planine? Kralj se žalio na Katarinu što ne zna ili neće da zna da njezin muž i kralj mora isplatiti pristojbe onima koji ga čuvaju. Nitko ne zna što će o tome reći Dudoje, Nedjeljka, Prviša, Radobrat, a što Desola, Nigost, Maruša, Dragost, Mojmila, Dobrost. Katarina samo osuđuje (mora da priželjkuje nešto izuzetno!). Kad joj se gadi na sve što joj ponudi dvorska služinčad, kralj zna da kraljica sanjari nešto važno. Kad nešto kraljica prezire, kralju je jasno da njegova družbenica nekome ili nečemu zavidi. Malo joj je umjetnina, htjela bi još ukrasa! Iako je ukrasila sve profane i crkvene predmete, htjela bi da ukrasi i vrata ložnice. A, eto, kralj je prodao sve što se dalo prodati — čak i posljednjeg patarenskog roba. Katolički živalj ne smije prodavati Dubrovčanima. Nije običaj. Usprotivila bi se crkva. Bilo bi svega i svačega. Što se tiče inkvizicije, isključeno je da se njome može poslužiti: izgubio bi kraljevstvo. Jer je njegova snaga prilično usahla. Brskovo, glavna kovnica novca, odbija da isporuči nove isporuke jer kralj nije izmirio stare dugove. Domaće kovnice zamiru. Sve je više vjetrovitih repova koji se motljaju oko kraljevih prilično zanemoglih nogu. Sve je više kuća ispod Bobovca koje svijetle nekako samosvojnim plamenom. Što će Bosni kralj? Kraljevski mlinovi sve lošije rade: kao da nevidljivi duh krade vodu. U rudnicima kao da se izležavaju aždaje. Ne pristižu više zlatni dukati, dubrovački dinari, turske aspre, bit će sve manje i manje zlatnih i srebrnih pasova, srebrnih tkanina i ukrašenih vrata. Rudnici u Kreševu, Fojnici, Srebrnici i Olovu sve češće šuruju s oblasnim gospodarima. Priča se da će nešto prerađevina prodati čak i Turcima! Kao da ti rudnici nisu više kraljeva svojina! Da, gospoda plemenitaška će dijeliti prihode, a kralja se neće sjetiti. Kralj će padati i padati, sve do prosjačkog štapa, ali Katarini ne smije uskratiti poklone, učinit će sve da istina o njegovu naglom siromašenju ne dopre do ušiju stranih poslanika...

— — — — — — — — —

„Velika je kazna biti kralj! Kralj u Bosni, što je to?" pitao je kralj Toma, ljudi bili navikli na njegovu bolest pa pitanja nisu shvaćali ozbiljno, a ionako su svi osjećali da im zemlju nagriza rđa, Bogu dušu Bog je neće, ne znaju što će s kraljem a ne znaju što će bez kralja, čitava kugla zemaljska upada u ponor, bilo je gotovo s Bosnom čim je njezin kralj počeo javno govoriti o zaludnosti.

„Mijenjaj zemlju, kralju!" rekao je mladi heretik. „Zaludan je samo dvor! Zaludni su nameti, zaludno je proganjanje našega Boga, zaludno je vaše dodvoravanje rimskom papi... Ja nisam sve to zapamtio, ali sam slušao priču naših očeva: ljudi, kažu, vapijahu; konji, pričaju, vriskahu; oružja, vele mrtvi, zvek i stravu tvorahu; strijele, pjevaju naši ljudi, letahu bez prestanka; zemlja, plakahu, bučaše; zrak, drhtahu uplašeni, grmješe; ljudi, smijahu se bezbrižni obješenjaci, stradavaše — a sve to sunce gledaše! I na ljudskoj muci kraljevi slavu praviše!"

Pretposljednji bosanski kralj zanesenjaka je jednostavno prodao Dubrovčanima. Da mu kraljevska kasa nije bila prazna, vjerojatno to ne bi učinio. Moglo se čak dogoditi da mladog heretika postavi za vojvodu dvora. Kralj je, naime, bio previše umoran i moguće je pretpostaviti da mu je svejedno tko mu je vojvoda dvora. Jer dvorovi niču kao gljive, svi počinju sjajem a završavaju pogrebenjem, i zašto, onda jedan ovijani heretik ne bi bio vojvoda ili maršal pravovjerna dvora, kad i dvor i vojvoda, zajedno s banom ili kraljem, nepovratno tonu u zemlju?

U sutjeskinim i bobovačkim klancima tijelom, a mislima po svijetu, čangrizavi, ratoborni i kolebljivi, bolesni i nemoćni kralj Toma na vrhuncu svoje nemoći reče jednom sam sebi, možda u šali, a vjerojatno i u zbilji, svjedoci su već davno mrtvi: zar ne, kralju, kad čovjek ne pripada nikome, zar taj čovjek ne zaslužuje smrt?

Putovanje je sok života, a ostajanje kod kuće samo bdijenje na straži. Kuda putuje kraljeva daljina? U smrt, naravno. Nasljednici pričaju da je kralj uoči smrti pokušao da se ogradi od velmoža i agresivnih rođaka. Umukni!, rekao je njegov sin Stjepan i brat Radivoje, bilo je to ljeta 1461. u gradu Bilaju, i brat i sin zadaviše kralja, a rijetki kraljevi prijatelji sahraniše ga u manastiru Sv. Ivana u Sutjesci. „Svoj je svojoj braći dodijao, i golubu na jelovoj grani", veli narodna pjesma. Na pogrebu bijaše i onaj heretični mladi zanesenjak, sad ne više ni kao maršal ili vojvoda dvora, a ni kao rob, već kao obično, misleće, heretično biće kojemu bijaše žao kralja Tome. Kad se udaljiše visokodostojnici i kad kralj Toma osta sam u crkvi, pristupi mu i reče: zašto si, naš kralju, naše časne krstijane slao u ropstvo dokazujući da to činiš radi spasa njihove duše? Ne čini li ti se, kralju, da se duša nikako ne može spasiti?... Kad bih bio neki moćnik, zapovjedio bih ljudima da ne vjeruju ni jednom satrapu.

To su bile posljednje riječi bosanskog heretika. Živio je još dvije godine, ni riječi nije progovorio, šutke je poginuo braneći Bobovac. Njegova šutnja još uvijek traje. Tomina i heretikova slava zaginu u olujnoj noći vjekova...

Dočekivale su me podignute ruke, košute u bijegu, kavalkade, lovne scene, stari znanstvenici s knjigom u ruci, a i bujne spirale na grobnom kamenu, mačevi, štitovi i strijele, sretali me i kamenovi drugačije namjene i sasvim drukčijih znamenja, a u samom središtu stare bosanske državnosti — ni kamena. Ni samca ni zajedničnjaka, ni gromade ni majdana, kamena nema, ni domoroca ni doseljenika, stari kamen ne može staroj Bosni biti ni drug ni brat jer ga nema ni za lijek. Nema kamena i nema sjedišta starih bosanskih banova. Drugo vrijeme

uzelo dizgine u ruke. Tužno je promatrati ledinu na kojoj je davno obitavao hram bosanske državnosti. Sjedište bosanskih banova ne izgleda više čak ni kao ruševina rimskog kazališta u turskom gradiću Pergu, ni kao nekadašnja Mutavalikova džamija u Iraku, ni kao razmrvljena Karmelitska crkva u Famagusti, ni kao mnogo stariji hramovi nubijskoga Nila, ni kao zadužbina bogova-kraljeva Angkora, ni kao ruševine kulture Maja, Etruraca, kulta planeta drevnog Harana, starog Afganistana, zaboravljenog Sarmata, Megalita a i onih usamljenih džinova s grozno usamljenog tihooceanskog Uskršnjeg otoka, ni kao Dioklecijanova palača, čak ni kao razmrvljeni Đurđevi Stupovi, ni kao solinske ruševine, nema ni kamena na kamenu, ni porušenog zida, nema grada banova. Malo zdanje, bez obzira na ljepotu i dragocjenost, eto tako, brzo iščezne, nitko ne poznaje pravu moć vjetrova, nije to znao ni bosanski dvor, inače mu misli ne bi plovile uz vjetrovite klance: ne uzvisuj očeve, ne pomaži moć! — sježen mir u dolini primao je poruku dvora — ne čekaj pijane, ne hvali site; čuvaj se pakla, ne idi u raj — prevarit će te! Pazi da te prevareni ne dobiju na varljivu riječ (SAMO DRVO, ZNA SE, PRVO VJETROVI ZAKOLJU.)

(Iz knjige „Dijaci i baštinici")
(*Kolo,* 1970.)

NASIHA KAPIDŽIĆ-HADŽIĆ (1930.)

VRBAS

PUTNIK
kiridžija
bez sna i konačišta
niz klance svoje
i svoja mliništa
ko zna od kojih neznanih dana
silazi s blagom karavana
i tjera vilene konjiće zelene
i valja svoje tovare srmene
svilene bošče
sehare srebrne
u noći pali kalajli fenjere
da smaragd pronese
i krupne bisere
pa da ih s prvim žarom sunčanim
prospe na grive konjima vilenim
nek tako s blagom
razotkrivenim
prispiju kulama prvim kamenim
nek tako sjajni
srmali
kićeni
u luci toploj budu viđeni
Ko zna od kojih neznanih dana
sa skupim blagom svog karavana
kiridžija
daljina znanac
silazi hitro kroz tijesan klanac
preko serdžada cvjetnih prelazi
iz jednog šehera u drugi dolazi
i dok mu konjić konjića sustiže
uz toplu bijelu luku pristiže
da sve što nosi
srmali
kićeno
na dlanu njenom bude viđeno

(*Poezija dvadeset petorice,* Banjaluka, 1971.)

ASAF DURAKOVIĆ (1938.)

ZAPIS O ZEMLJI HRVATSKOJ

1.

JA BARD usklađujem strune dok vječno vrijeme teče
Od Gebalima drevnog u nove zore plave.
Sijedu mi bradu mrsi vjetar i jesenje veče,
Korak mi čekaju staze od Jadrana do Drave.

Lijepa si, voljena zemljo. U kršu voda živa
Stijenama bisere toči. Preda mnom jesen od zlata
Povrh šuma što plamte nebo se valja, pliva
I divljih gusaka jata.

Kazuju zvjezdane staze san je u travama blizu
Kreni, jer miriše jesen iz šuma i velikih voda
Jedre nebeske lađe zorom u beskrajnom nizu
Listopad poljima hoda.

Kroz šipražje i trsku polja u nedogled
Vjetrina povija hukom redove smeđih trava
Obzorom pogled svrni. Crni se šuma red
Tiha je pjesma zvijezda nad zemljom koja spava.

Ne budi umornu zemlju. Njoj su nemiri strani
Što ako plugovi oru, što ako razdiru rijeke
Uvijek se poslije noći rađaju novi dani
I snažnije se bude obzorjem gore daleke.

2.

Danas je vjetar i jesen poljima pognuto juri
I drveće se sprema na smrt u svečanom ruhu.
Zapis o zemlji pišem, nebo nad glavom žuri
I vitla nada mnom vjetar hrastovu granu suhu.

I tko ne želi da klone mora da na put krene
U polja gdje je magla prekrila strništa gola,
U polja gdje se čuje dah naše zemlje snene
U žetvenoj pjesmi težaka i škripi seoskih kola.

I mali pauk što je pao na moju ruku
Odlijeće sitan. Krijepi me njegova malena snaga
I ja odlazim miran. Nebom se oblaci vuku
Vjetar mi taknu lice kad prijeđoh preko praga.

Rodna me zemlja čeka. Ona mi nemir znade
Jedno je srce u nas. Zna uzrok mojega bijega
Radosna darove sprema da svome sinu dade
Polja prepuna sunca. Planine prepune snijega.

3.

Nestajem od ljepote u toplom vjetru juga
I tako postajem sjena. Svi me putnici znadu,
Svaka me travka pozna. I svaka cesta duga
I samotni šumarci. I magle što se kradu.

Putniče, kad u miru pijanog ljetnog dana
Usneš u polju sâm uz pjesmu šturaka snenu
Poslušaj, klokoće voda, šumi lisnata grana,
Čuješ li glasove zemlje? Prastaru povijest njenu?

S tobom sam u svakom času. S tobom ću mokar od rose
Korakom mjeriti ceste i prelaziti rijeke.
S tobom u svakom polju, što ga ne taknuše kose
S tobom u noći na moru, u mirisu jadranske smreke.

Na nebu ćeš me vidjet u tisućama zvijezda
Ponirem u tišinu drevnih hrastovih šuma.
Kraj loga divljeg zeca. Kraj grmušina gnijezda
Sâm pratim te u sumrak preko polja i huma.

Moja se sijeda kosa vidi na vrhu gora.
Oči u rosi trava. U vatri uranka gorim
Dah mi je zrak planina. Magla sam povrh mora,
Nad svojom domovinom levitski blagoslov zborim.

(*Hrvatska revija,* 1970.)

TAMA

ZDRAVO noći. Daljina se guši snom
Mutna je. Nestaje siva
Nad sjećanjima, nad prošlim vremenom
Još samo magla pliva.
Još samo magle. Već me dotiču sive
Odmičem. Bježim od magle
A već sam u njoj. Još mi tek oči žive
U njima oblaci nagle.

Prekrio mrak sav svijet. Mrak je od magle i tame
Dvostruki mrak na zemlji. Dvostruki mrak u glavi
Dvostrukim lancima mraka večer okovala me
Hodam a ne znam gdje sam. Ni u snu ni na javi
Preda mnom samo pločnik, a oko mene tama
Žmirkaju redom lampe, a nema moje sjene
Ni koraka ni glasa noćas na ulicama
Ni koraka ni glasa daleko oko mene.

I tako dugo sâm. I tako dugo, dugo
U svome polusnu. U pjesmi svojih nogu
Nikoga sa mnom nema. Ni tebe nema, tugo
Samo je tama što je zaustavit ne mogu.
Kuće. Kuće i stakla. Pred jednim dugo stojim
Gleda me s crnog stakla lik što ga ne vidjeh prije
I bježim drvoredom. Za korakom se mojim
Vjetar u granama smije.
A kuda. Noć je sjela na krovove i kuće
Noćas je vrijeme stalo. Vrijeme je noćas stalo
I znam da više neću dočekat svanuće
Mahšersko veče je palo.
A zvonik muklo bije. I zvuk mu grli tama
i zvuk mu okovan pada
Pada u maglu i tamu. Stenje na ulicama
Prazna i mrtva grada.

Golema teška noć kao početak kraja
Ni radosti, ni tuge
Svuda je samo mir. Magla bez luči, bez sjaja
I znaci strepnje duge.
Ni straha nema pred krajem, tek znak tjeskobe nijeme
Kao kad uznik čeka već oprošten od svijeta
Hoće li čuti pred oknom zvuk okovanih peta
Da mu označe vrijeme.

Tama se provlači gradom. Tama se provlači tijelom
Tama se provlači dušom. Tama je crna od misli
U gradu crnom od noći. U gradu od magle bijelom
Od velike su zebnje parkovi grane stisli.

PRIČA O DOBROM

NETKO mudar i star zastade povrh kuća
U oku čudesno sjajnu mnoge galaksije plove
Ali ne ispruži ruku. Grli ga dodir svanuća
Strah guši jablanove.

On je došao sâm. I sâm je otišao
Ostade ništavna, prazna, uznemirena sjeta
Daleko se je oblak na obzor pomakao
Mirišu pašnjaci ljeta.

A ja zastadoh sâm u prahu nekog druma
O Allahu. O sjaju. Čudesna sunčeva zrako
Velika crvena svjetlost lije se povrh šuma
Tko li je nebo dotako.

POVRATAK

IZ vlaka gledam tihi san
Borova hrvatskih planina
Nad prostorima klone dan
Krajem je zastala tišina.

Ocvala bazga opada
Kuće se nižu s bojom njiva
Groblja u tami ograda
Tako su tužna. Tako siva.

U RAKITI

U rakiti gustoj uz maglu i rosu
Potočnica vila češlja dugu kosu.

U zelenu sagu na uranku plavom
Raščešljana kosa vijori nad travom.

Udaraju konje tri junaka čila
Zvonkim glasom vjetra smijala se vila.

MEHMED MAŠIĆ (1939.)

BOGUMILKE

I.

IZGUBLJENIH svjetlosti i ravnica
Bila si mati
Ljepotica srebrenasta sjaja
Hirovita kao i sestre

Obasjana suncem rumenim
Kamen bijaše san tvoj
Zrelost tvoje nutrine
Zeleni barjaci ponos
I momci kršni

Kolebala si se pred vjetrom istočnim
Nanose zemlje crnice
Mirisne
Donijela si na groblja bogumilska
Dahom toplim stećke milovala

Mnogi ratnik zanos svoj ostavi
Na sivom pijesku tvojih obala
A ruka njegova zadrhtat bi znala
Kad bi vranac njegov voda tvojih se napio

Zbačeni kraljevi i junaci na dno tvoje
Mačeve slomljene položiše
Zelena svila sa istoka donešena
Ranu je tvoju zamatala
Da mjesec pogled blijed u nju ne upre

Poznala si ljude glasa tvrda
Dok ti se srce ne skameni
Danas te mladić jedan sa zvijezdama sjedinjen
Odnaša u svom srcu
I zadnju će molitvu za te izmoliti

Ne uviri prije zore
Dočekaj bijele momke s tugom na ramenima

II.

Ravnica u san zavijena
Ljubav njezina u rosu se pretvorila
Zemlja umirena
Sviraju svirači djetinjstva željni
Sjećajući se bijelih pokrova
I priča sjetnih
Vatrom namamljeni u ovo podneblje

III.

Obuzeta ognjišta kruhom i pepelom
Dan na nogama dočekan
Zvijezde pobjegle kao ptice selice
Ne na jug na sjever ni istok

Na ZAPAD

Za SUNCEM

IV.

Vezirski ogrtači vise o drveću
Zlatna srma potajno oplođena kao udova
Sve oči u istinu-povijest krvavu gledaju
Vratite plodnost rijeci
U ime čiste krvi
U ime ljubavi

V.

Trnite svjetla po kućama
Noćas dolaze zavjetovani ratnici
Noćas se rijeka bratimi s gorama
Samo još noćas mogu ljubiti svi koji dođu
Jer zadnji je čas

ZAISTA

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

PODJELA BOŠNJAKA

ODUVIJEK sam znao
Da ćemo se rastati
Ovdje
Pod ovom gorom
Upravo ovdje gdje se rastajahu
I naši oci

Zamamne su naše želje
Bez svrhe će otići naše kosti
Gora ječi pomamom
Bistra rijeka nas dozivlje
Da se oslobodimo jedni od drugih

Pred svakim od nas put jedan postoji
Za svakog po jedno stablo u ovoj šumi
Po jedan kamen za uzglavlje
U ovoj gori
Po jedan izvor
Spas od žeđe

Netko će možda i ljubav pronaći
Neki od nas potomstvo zadobiti
Netko u smrt zagledan
Dugo sanjati
Groblja predaka

Netko će ipak isukati mač
Svijetao
Pojahati najpomamnijeg konja
Proći mimo svih straža
I trublje
Vojnička glasanja
Neće još utihnuti

I vatre pokraj rijeke
Obistinit će se

Bit će noć
Ispočetka tamna
A zatim mjeseca puna
I čut će se jauk rodilje
Plač novorođenčeta

Zemlja će nas nadjačati
Gora okupiti u svoja njedra
Jagoda divljih bit ćemo žedni
Prije rastanka prije podjele
Riječ
Prisega

Nad nama orao s vatrom u kljunu
Trave zaboravljaju na ljubav

Prije izgubljenja
Pogledajmo se

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

USNULI PUTNICI

USNULI putnici
S kamenih sarkofaga
Što noću odlazite po mjesečini
Prekidajući mirnu vječnost
Zastanite

Bilo je zora rumenih
Prije vašeg dolaska
I usnulih djevojaka
Okićenih mjesecom
Bistrih potoka
Nemira i protoka

Bila su tada jedna vrata kamenita
Sa svojim kamenim čuvarima
Stasale su vojske
Okrenute JUGU
Plakala je tada jedna žena BREMENITA

Usnuli viječnici
Što tako dugo viječate
Na kamenim pločama
Oko vas se nastanjuju trnoružice
Usnulo je u vama viteštvo

Mnoge su stare pjesme zaboravljene
Odmetnuli se nevješti mladići
Ognjišta zasuta plačem i zvijezdama

Požurite se u svoja kamena skloništa
DOLAZI ZORA S DUGIM KOSAMA

Požurite se
I budite vjerni pobratimi
Sa zorom
Kamenom i rosama

(*Zbornik Svačić,* Zagreb, 1969.)

SA ZEMLJOM JEDNO

JA sam samo kamen
Otrgnut od zemlje
Obična krhotina u lutnjama i samoći
Ja sam ovdje nepokolebljiva ISTINA
Najvatrenija vatra
Najledeniji ledenjak
Usamljeni tragač zelenoga JUTRA
Ja sam ogoljela golet
KAMENITA
Zemljin vječni dužnik
I njen vjerni dio

(*Bogumilke,* Zagreb, 1969.)

OSUDA NOĆI

OSUĐUJEM te noći beskrajna
Na tugovanje i samovanje
Osuđujem te na prokletstvo
Što prokaza njihove bijegove

Bijahu vični samoći u zemlji tuđinskoj
Jedino oružje bijaše im ljubav
Jedina snaga zemlja
A vjera BJELINA DOLAZEĆEG DANA

Osuđujem te noći zvjezdana
Na vječno ponavljanje
I suzne oči u DAN zagledane

(*Bogumilke,* Zagreb, 1969.)

DANAS KADA SU MRTVI NA CIJENI

ODLAZIŠ prijatelju na brodu
Od morske pjene
Pijan kao jesenje berbe
Bio si žestok i razuzdan

Odlaziš prijatelju u najbolje vrijeme
KAD MRTVI NEŠTO VRIJEDE
U duboku uzburkanu pustinju
Bez olovnih kugli muha i stražara

Sada si na polasku blijed
Kao da dolaziš s ovog svijeta
U mračne hodnike i vode nemirne
ODLAZIŠ

Dovoljno si putnik
Nijedna spasilačka ekipa pomoć ti ne može
Sviraj Ciganine najtužniju koračnicu

Nek krijesnice okite tvoj put
A kiše jesenje operu tragove
Svi ćemo za tobom jednog dana
STRMOGLAVICE

(*Bogumilke,* Zagreb, 1969.)

RELIKVIJE RELIKVIJARUM

OVI ljudi omrznuli sami sebi
Izranjaju iz pijeska
Ustaju
Pohode svoju staru stazu
Svoj put
Odgađan u nedogled

Ovi ljudi što u džepovima svojim
Nose svoje usnule RELIKVIJE

Drže se za ruke
Idu i padaju
Uranjaju u pijesak živi
Ustaju
Teturaju naprijed
Ugrizaju jedan drugog i smiju se preko volje
Očiju požutjelih kao listak duhana

Opsjednuti svojom mržnjom
I krutim bijelim ovratnicima

Iznad njih nebo PLAVO KAO I UVIJEK

(*Bogumilke*, Zagreb, 1969.)

ESAD P. EKINOVIĆ (1942.)

STEĆAK

VRIJEME se sabire slikama ili riječima
Al' ostaje nesabrano.

Jedno je kamen biti
i ležati na visoravni,
drugo svjedočiti:

Kao i kamen
čovjek je stajao ovdje
žalostan i praznih ruku,
prkosan no i pobožnog mira pun.
Nijeme svjetlosti
Bučne mu u duši probijale izvore
niti okrutnoj svijesti oprečne.
U travi odbačen ležaše
ratnikov štit
smiješne uloge sit
i udaraca.

Ono što ratom, redom ni nasiljem rečeno nije u sadašnjosti nema svrhe, u budućnosti utjehe bit će.

(*Suočeni sa svijetom*, Sarajevo, 1971.)

SADIK TABAKOVIĆ (1942.)

DALEKOM ZOVU ODAN

MOGAO sam i u toplom zovu
glas za liru naći odveć uštiman
gdje se zvonkim mirom ustrajno talasa
duboka mudrost svijeta.

I to bi bio moj pitomi glas
nad tijelom melem svaki prijetvorba bliska
gdje se ljubavnim zovom uspomene množe
zaslužena žetva onog što se desi
na pitomoj gozbi.

Ali ja sam odveć dalekom zovu odan
i moja je lira nad tamnom rijekom
glasni akord za buduće daleko ljeto
vanvremena skitnja što odveć znanom cilju
njen put nas vodi pramcem beskrajnim.

(*Poezija dvadeset petorice,* Banjaluka, 1971.)

ISMET BEKRIĆ (1943.)

RIJEČ

RIJEČ — pjesma bez svršetka,
riječ — bogatstva bez imetka,
riječ — večer meka, blaga,
riječ — toplina kućnog praga,
riječ — sreća što pjevuši,
riječ — rat koji ruši,
riječ — neimar koji stvara,
riječ — nesloga što razara,
riječ — put u nigdinu,
riječ — pogled u dubinu,
riječ — klesar bez dlijeta,
riječ — mostovi srcâ, svijeta,
riječ — prhut ptice bijele,
riječ — odapete strijele,
riječ — ponor bez uspeća,
riječ — proplanak prepun cvijeća,
riječ — šuma neprohodna,
riječ — njiva jedra, rodna,
riječ — zraka usred tmine,
riječ — drhtaji violine,
riječ — dječak koji šuti,
riječ — osmijesi razasuti,
riječ — prašina i blato,
riječ — mramor, biser, zlato,
riječ — cvijet što se njiše,
riječ — kap mlake, junske kiše,
riječ — putokaz pokraj druma,
riječ — jutro koje grca...
sve zavisi od razuma i srca.

(*Poezija dvadeset petorice,* Banjaluka, 1971.)

IBRAHIM IBN KAJAN (1944.)

STRAH KRALJEVA

TKO će htjeti krunu Siromaštvo umobolnih ruku
Jednu smrt mrava u tvrđavi
Htjeti izreći bolesnu tajnu
Ući u predkomoru ispunjenu zvijezdama

Pustiti da pobjegne razbojnik čuvan u zvonu cvijeta
Umrijeti. Tko će htjeti biti lijep. Biti ljubavnik
Htjeti ostati s nama u špilji
Jednom ući u čelo glavosječi

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

KLETVA KRALJEVA

Uvući se ponovno u kožu
Spustit se bez ptice stubama u podzemlje
U sobi se nećemo vidjeti
od teških ruševina

Prvo ćemo prokleti male zmije u tijelu
zapaliti hramove u čelu
izvaditi otrovne noževe kao vjerni pogani
izbosti koraljna tjelesa ljeta i cvijeća

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

LJUBAV KRALJEVA

PRELOMIŠE prste radi nekih zlatnih bubica
Za čas pretrčaše jeleni preko tijela
Pijavice na usnama Mravi u hrptenjači
Tamme ptice skriše se u tvrđavu

Hramlju cvjetovi Prokleti Izrezati oči leptirima
Sva je utroba izgorila Javljaju se roglji
O kakva bjesomučna potjera hajka Raskomadaše
ljubavnike sićušni sjajni kukci Spališe ih

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

HODOČAŠĆE

Prešao je pustinju
da bi dao tijelo svoje
tijelu mojem

Odnio je zvono tijela
iz bašče moje
u zemlju svetu svoju

Oluja u pustinji
načinila piramidu od pijeska i boli —
ne vide ga oči čarne moje

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

JABUKA

SABAH hair olsun, majko
Dijete tvoje bludi okolo
ne nazirući u svijetlosti
ni kuću
ni avliju
Jabuka joj grdna u grlu
ruke grlice neutješene

BABOVA KUĆA U BLAGAJU

OČE moj
sutra ćemo u Blagaj
neka mi majka i sestra
stare odaje obijele
U Blagaj
Ručat ćemo pod kajsijom
Piti Bunicu
Babo, u naše konačište
Prah je pao po tepsijama
po râfama knjigama
Mrav i pauk u fildžanima
        Kada u Blagaj
        u naše dobro u naše zlo
Bademi žeđaju
u vinogradu
Isti kobac na nebu
i šutnja majke u mutvaku

(*Zbornik Svačić*, Zagreb, 1969.)

KAMENA VAZA, MOSTAR

GOVORIT ću vam, ako vam se, pak, moja priča ne dopadne, ne grdite me — ja sam, ipak, samo zaljubljen u te južne ploče, u te gradove na kršu, u te ljude tamo, u Mostaru, u Humskoj zemlji, Hercegovini, što dijele krov s otrovnim zmijama kamenjarkama i poskocima, opečene suncem, u taj pedalj, napokom, što rađa heroje i pjesnike.

Sanjajte Mostar. Modro. Kao Neretvu i kao nebo. Sanjajte ga kao svjetlost sunca. Sanjajte ga kao pjesnika i kao čednu Eminu u prezrelom vinogradu.
Köprili šeher. Grad s mostom.

Ulazi se u nj na sve četiri strane svijeta. On je tu, između Veleža i Huma, kovilja, vrijeska i kadulje, ogranaka Čabulje, a na sredini Bišća i Bijelog polja. U čokotu i smokvi. Modrom vodom Neretve Mostarci se kupaju, a bijelu vodu Radobolju piju. Ona izbija povrh grada, da bi mu se u srce ulila. Pod sami Sulejman-pašin most što je pupak gradu.

I napraviše most od drveta. Na lancima, u lancima. I smrtni strah Mostarac i putnik namjernik imaše kada bi htjeli na drugu obalu Neretve prijeći. A tako piše u pismu dubrovačkom od 4. travnja 1452. godine. Za taj most drveni. I piše još da se Vladislav, sin Hercega Stjepana na Blagaju, odmetnuo od svojega oca vrlog i zauzeo mu grad propet na vrhu brda, ispod kojeg bije vrelo Bunice i oko kojeg kruže orluštine, a i da je pod vlast metnuo, veli pismo, i „due castelli al ponte de Neretva".

Ali, kako vjetri silni pušu i kiše padaju obilate, cvijet bijel i krhak hrane i razvijaju, tako godinama ljudi silni i pokorni svoj grad dižu u visinu i pružaju u širinu.
Muka, bogme.

Onaj most od drveta se ljulja, a lanci zveče, pa strah u kosti urezuje. Skupiše se prvaci šehera, pa uz kahvu, uz čibuk i mangalu, pade besjeda. Mudre riječi, kao ljudi što su mudri pa ih izboriše. Ode molba na Bosfor, do sjajnoga Stambola, a u ruke samoga sultana.

Euzu billahi minušejtaniradžim
bismillah-ir ahman-ir ahim
u ime Boga Jedinog i Milostivog!
Sultane Sulejmane:

Sačini nam novu ćupriju na božjoj vodi Neretvi kao što je sultan Mehmed II El Fatih božjom voljom opravio staru. Kao što rab božji živi i proživi po zakonu Svevišnjeg, tako isto i sa svim stvarima, pa i s našom starom ćuprijom...

(*Al-sajab i kamena vaza*, Zagreb, 1969.)

MOST SULEJMAN PAŠE

U Mostaru 974 (po hidžri), 1566. godine

Neka je pokoj duši sultana Muhameda
koji je ostavio mnoga humana djela
Za vrijeme vlade Sulejmana,
nek je vazda zdravo i spokojno,
dovršena je ova građevina.
Kronogram mu je napisao
Kudret kemuri — snaga svoda

Evo pjesme o mostu, na mostu. Sultan je dao ferman i riječ carsku i selam narodu.

A jesu li u njega uzidali sestru Stoju i brata joj Stojana, ne znam. Tako priča kaže, a kaže i o Radu Neimaru. Ali, Sejahatnama, putopisi onoga čuvenog lutalice, nelicemjernog Evlije Čelebije, ne da Radu nego Mimar Sinanu, slavnom turskom graditelju. Ali, vraga, opet vele: nije ga sačinio ni Rade, ni Mimar, nego lijepi Hajrudin neimar. Hajrudin, prije 400 godina, učenik Sinanov. Njegovi zidari dovlačili su kamen iz Mugoše, 4 kilometra niz Neretvu. Kamen imenom tenelija. Mehak i bijel. Bože, kad gą pogledaš kroz oko mikroskopa, vidiš pravu poeziju. U kamenu.

Kad upeče sunce, „zvizdan", pa se i olovni šiljak na minaretu Karadžozbegove džamije stane taliti, kad i ljudi i hajvan hladovinu traže, Radobolja skoro ugasi vrelo, a Neretva se uvuče duboko u korito — eto, tada je most visok 21 metar, a s kraja na kraj 28,70.

Ima li pjesnika da ga nije vidio, a da nije retka o njemu sročio? Nema. Od Evelije Čelebije i Derviš-paše Bajazidagića, Ćatića, preko Djikića, Šantića i Jakovljevića, do najmlađih — Babića, Kordića, Sarića.

Kukci se ljube
pod starim mostom
Gegave kućice
silaze do vode
Most odnesen na celuloidu
u Zagreb
Tokio
Pariz
Moskovske novine na prvoj strani
donijele most s malim nevidljivim
poljupcima kukaca
Most razdijeljen svijetu
most rasut savanama
pješčarama
Most zgužvan u ispijenom
starcu iz Atene
dami iz Čikaga
Ciganu — prolazniku
Most na staklu
zgnječenih puževih kućica
Most nadnesen nad veliko platno
Most u ljudima pjeva...

Ljudi koji su čuvali most, mostari, tražili su akače, aspre, jaspre u srebru od ljudi, da bi im put preko mosta bio otvoren i blagoslovljen.

Malo-pomalo, ispod gradskih duvarova nikle su mnoge kamene kuće pod sivim pločama, demirli pendžerima, avlijama punim mirisnih djulsija i raznobojnih šeboja, a Boga mi, i sila malih, ubogih, na plahu i sirotu ruku sklepanih daščara pokrivenih papirom ili plehom. Izidaše i fine džamije, pa se od sabaha do akšama čuo glas mujezina s minareta, ispod oblaka.

Sve mahale na lijevoj obali, s 12.000 duša, prvenstveno muslimana, a zatim katolika i pravoslavnih, zidom bjehu opasane. Kule Herceguša i Halebinovka, stražarile su,

pridržavajući most, kao krhko dijete u zraku. U kulama, stalnu stražu, 80 vojnika držaše. Imahu oni razne ratne sprave unutra, a kroz izbočene bastione, žmirkale su mračne oči topova. A sve njih je, opet, u ruci svojoj držao dizdar, zapovjednik...

(*Al-sajab i kamena vaza*, Zagreb, 1969.)

O DJEDU I HAMAJLIJI

OVO je nadgrobni kamen moga djeda, poštenog muslimana Ibrahim-efendije. Na njemu su uklesani znaci slikovitog pisma, jednog meni nerazumljiva jezika.

Ja više ništa ne mogu prepoznati, djede moj.

Muslimansko groblje.

Harem.

Nije onakvo, kako su pisali raniji putopisci: zelen, pun šeboja, djulsija, rumenih karanfila, sa desetinama borova i stotinama ptičjih korova. Malo tko sada dolazi ovamo da se odmori i popriča, popuši čibuk i nastavi put.

Ovdje je sada tišina, u mom djedu, u meni.

Hamajlije, dugo čuvane i nošene, pogubljene su.

BAŠLUCI

AKŠAM hair olsun djede moj
bršljan ti na koljenu
jasmin na srcu
pismena arapska nerazumna
nad čelom
pod stopalom

(*Al-sajab i kamena vaza,* Zagreb, 1969.)

POSVETA

Mehmedaliji Maku Dizdaru,
na vijest o preseljenju njegovu
u zemlju dobru

AHIRET očekuje dušu Mehmedalijinu;
to se golub premeće u rujni mak
na zapadu —
Bože,
zrno otrova sada je kriknulo;
Samac samlji biva
u rujnoj muklini
srpanjskih stećaka
To, zemljaci su samo
što se susreću
u mrklini
Bože, neka se otvore željezna vrata!
Hipom, ruke njegove
rišu
zadnje znakove
po zraku:
slovo
    plno
        smrti

(*Hrvatski tjednik*, 1971.)

VOJARNE, TU SU

TO smrt je legla u tvoje krilo
pobožno. (Oboje, neoteto, smjerno
kroče dublje).
Ne, nije podzemlje urliknulo
nije munja iz srca željeza —
to se samo raspršilo
tvoje sitno bilo.

Uzaludno sad je novi korak izmisliti.
Vojarne tu su: oko silne glave
oko vrata labudova —
Täču te vjerno mlada gospoda ubojita
slijedom tvrdih slova

Gospodaru moj! Tko će izdržati —
Sol mi treba ustima
Sitanj lokvanj očima

*

pala je
veoma gusta noć

samo se bijeli moj put
jangija moja
urečena

to kušnja slazi
među stopala
goničima;
to cvjetje
žuri
ispred ognja
svoga grada

(*Hrvatski tjednik,* 1971.)

SURGUN

KAŽEM vam

Nož što u me upirete

povucite natrag

Kunem se

On će vam oči vadit

u snu

U drum što prstom kazujete

ne gledajte —

Vječiti put

surgun

(*Vjesnik,* 1972.)

AHMED MUHAMED IMAMOVIĆ (1944.)

POSLJEDNJA ŽELJA KLONULOG CVIJETA

NE mogu više da trpim moru
Svoju prećutanu riječ na čelu
Došlo je vrijeme zdravom govoru
I otkrivanju ožiljaka na tijelu

Moja duša nije mašinski dio
Pustit ću im sve na volju
Ali ako me klali budu
Neka me zakolju u polju

Neka krv što je grizla srce i mozak
Napokon nađe slobodu
I neka među divnim cvijećem
Nađubri divlju jagodu

Jer kroz paragraf mene su vukli
Dok nisam smršo ko list
I često su me često noževima tukli
Da postanem građanin čist

Ali ja sam uspio da nađem puta
A da ne zgazim ni jednog mrava
Da moja čista duša luta
Po prostranstvima vlastitih trava

Jer ona nije mašinski dio
I pustit ću im sve na volju
Ali ako me klali budu
Neka me zakolju u polju

(*Suočeni sa svijetom*, Sarajevo, 1971.)

ABDULAH SIDRAN (1945.)

SMRTNICI

NEKO ipak mora ostati u životu.
Mnogo nas je u ovoj pustari, a svakome
na čelu, vidno već, kužna biljka prolistava.

Već smjeramo ubojstva. Izmišljamo: uhode nas,
izmišljamo: našim grlima prinose noževe

i kunemo, upirući račvastim prstima u dvorove,
u šume, u natrula visja, u nebeske arabeske —

a ne događa se ništa. Samo:
negdje, pobjegao iz naših srca,
umjesto nas, neko dalek pjeva.

(*Suočeni sa svijetom*, Sarajevo, 1971.)

DŽEMALUDIN ALIĆ (1947.)

PJEV SVE TIŠEG SRCA

I PREDALEK i težak budit će nas pjev sve tišeg srca što samotnost svoju kao samotnost neba dostojno pronosi. Planeta u zaplitanju njena je strana, zov daleke noći bogova opijenih strahom, nada da se skonča i da sumrak sine. Življena pustoš oko osi se svoje kupi, paklena radost u jasnome nadiranju praha, opreka rascvale duše pred polazak u tamnine duha. Vjetar u nanosima sleđene žile rasprskava: i vidiš kameni se dolina, i šapućeš: nema više zebnje, nema ruke u poslušnoj vodi da rastvori odbljesak, sama rastvorena bude. S one strane i lik iščeznu, s one strane mogućeg nemogući oblaci plove dajući hladnu kišu. Kao pred raspadanje treptaj mukloga srca, pjev oslušnute krutosti, muzika u nasrtanju, taj poj o uzludnom što i sam je.

Nadilaziš li sve ove stope, u pijesku ostale iza gladnih pohoda, iza prijevara pohotnih što življahu silnije od svih. Boriš li se duše ili ti se borba ogadila, borba sa nevidljivim silama, sa rastućim zlom, njegovom snagom da sve bude. Iz sebe, o moćni, možeš li istisnuti išta radosno, išta toliko novo da bi ga zahvalna duša uzela kao napitak božanski i tako riješena ovozemaljskog riješila sudbinsko. Namoćan si premda pjev tvoj nadmašuje vrijeme, premda ruka kojom drhtiš dotiče prostor što bi ga htjela. Al prostor ne može biti uzet a niti vrijeme samo. Možeš kriknuti, možeš se zagledati u dna svjetska, al uzeti ga mogu samo oni što to ne htjedoše. Jer neizreciva je mjera božanska.

Samoj sreći to čudo nedostaje, bol što se razlama u proplamsaje svega, nadiranje straha u noćima kada licem strava bruji i podzemno neko bilje klija u očima. Vojuju tako dusi, premda pjev svoj dovršili nisu, premda varka zorom obećana opet hrli nepojamnom i pritišće naše žilje, onim čime ono raste. Tako nas nadilazi ukroćena volja, pada snoplje željnoj zemlji, umire narod slave željan, jadno, na uzvišici. Kao mač vremenom zatupljen, u proljetnu livadu zariven, posred bosioka, ova žud se njiše pod nanosima zamorene gladi. I voda na točku starog mlina, dvaput okrenuta kroz zla svjetska, i vrč polupani nanovo iz zemlje izvađen, i cvijet u nepojamnost svoju ogrezao već je pao zemlji koja miris sumnje stvara. Rastvoren, primiče se kamen svojem glasu, kulja vatra na domaku zavičaja, mami lampa povratnika hukom škrtog svjetla, polijeće misao dugo od sebe izgnana, dugo privržena mraku neba, doticanju bola, mûku lešine na putu kojim prošao je sretnik.

Ni drvo više ne raste tu gdje sam te zatočio, u blagosti vatre, ni dom se ne diže gdje sam ga gradio, ni noć ne dolazi — toliko je ova razuđenost kolala, toliko su ove ruke bile mirne da ni groba nisu kadre iskopati. A preblaga je noć: skoro će zora i skoro će kriknuti zaluđeno srce, ne znajući čime da se oda. Za moćnost nisu potrebne riječi, od sumnje žive one, pune blaga kojem nikad vjerovali nismo. Ta potreba da se nikne, oticanje živog lista, zagrljaj zemlje muklo pukle nad razvilinom što je nekad živjet htjela. O dobrostiv je mûk kada nas pusti govoriti, dobrostiva je volja koja nas je potakla iz samoga ruga nići, sjećati se straha u sebe zagledanog, huka munje kroz tokove života nikad dokrajčenog.

Iz kuće pomama izlijeva se, vijore slamke krova, a dim se penje nebu što se stislo u oporost svoju pomnu. Na obronku muči maloumno pseto, ovčar nisko svoju putanju sprema štapom što se svio. Ni snjegovi još nisu otrčali, gore oni stoluju, a već mûk posred ognjišta, a

već poraz naviknute zlobe. Kratko dolazi život a vječno traje. Rub samotne haljine on je, pismo proljetnih kiša, šara na marami kojom ogrće se bezumlje. Vojuju vuci u prsima uhode, dižu se oči svijetu, puca čvrsti zid pored ruže što nestala je. Tek sjeme tajno negdje nikne, razbije tamnost svoga krika, povije se zatim, da bi dokučilo konačnost, samo konačno bilo. Ne pruža zemlja nikome ono što ne može podnijeti.

Po nestvarnom ćeš dokučiti moju šutnju, na padini onoj gdje zastaju vuci da bi se sreli, divit ćeš se snazi mojoj što je davno prestala, vjerovat ćeš da su vjetri krili svoje lice pred ovim šakama, sanjat ćeš kako dolazim da ti podignem kuću i strahove u njoj, i krikove dobrih ljudi da te čuvaju nesreće, nasrtaja njenih. Jer nemoćan je pomnik na dolasku ljeta, onaj što dokučio je huk proljetni iznenada, pri izlasku iz sobe. Zvat ćeš me da ti put zametnem, uklet ćeš me da ti rane izvidam, voljet ćeš me što sam naglo odustao od svog posla. Kao kamen zavijan u boji moje će ti vrijeme pokazati sužanjsku uzu, uzeti oči da bi bolje vidjele, krivotvoriti sve što bi te zavelo, pa i samu nepojamnost. Ne podiže se zemlja da bi se sjeme otkrilo. Po meni ćeš znati što je u njoj slijepo.

(*Kolo*, 1970.)

BOSNA

SMISAO ove patnje već je iznevjeren:
Žrtva nekad blage svjetlosti postaješ
I ne snivaš koliko snivaju visovi zemlje ove
Pomalo okrutne ali sasvim prkosne.

Za sreću tu nije mjesto,
Tu gdje se dotiču odlučni nabori voda
Sa sedefastim tišinama.
Život se prekaljuje blagom sjetom beskućnika
I sućutnim krikom orlušine
Što na žrtvu se obara.

Voz uvijek kasni a vrijeme ostaje nesabrano
Pod čelom sudionika,
Pod onom tmastom nizbrdicom
Gdje smrti se stiču i opet razilaze.

Al oči što preliju se bojama divljine
Ostaju žedne života.
Kotaricom ili plugom, snom ili dušom
Šutnju će odabrati to biće
Naviklo da strada.

(*Suočeni sa svijetom*, Sarajevo, 1971.)

IRFAN HOROZOVIĆ (1947.)

PEHLIVAN

I NA ŽICI pehlivanim nad ovim jezerom kala
ja u halji šarenoj
jak ko najjači bik
i naivan ko proljetna travka
ja s brkovima ko u kočijaša mađarskog
ja Arif tamburija
pehlivan bosanski
pijan večeras na ovoj žici nevidljivoj
na žici tužnoj koja moj pad žudi
čuj me i počuj narode kameni
podigni bolan svoju glavu crnu u zemlju uraslu
daj da pjevamo
u ovoj rupi u ovom gorkom vilajetu
utopiše se tu lijepi dvorski pjevači
u ponor se strovališe plemeniti tužni atovi
daj da pjevamo narode
jer evo me na žici turobna svjetino
o nebesa mi ja glava obješena
i ja evo pjevam

Mučiš narode mučiš dok slobodne krave muču
mrdni se malo kamene bogumilski
zar jedino šutnja u glavi ti kamenoj
zar sva ljepota
u odaji zamračenoj
užegni svoju svijeću lojanicu žutu
uđi u odaju i čudi se
čudi se glavo budalasta
čudi se tajnama što ih tvoja odaja krije
već ti se miču usne
pjevaj ludo kratkovječna
da ti pjesmu ne pjevaju drugi
bratac moj luckasti

posivio si i pozelenio
zar si zaboravio šedrvanske vrtove
u kojima stoljećima pisasmo pjesme
uz rakiju i žene
uz divnu našu tugu bosansku
i popodnevna kafa
u našim bakrenim mangalama
i vašari i pehlivani i svi začinjavci
od ašikluka zelenog do karasevdaha
po mahalama večernjim
ljubičastim srebrenim

Okreni oko amo svjetino mutava
gledaj bona
isprsio se ja mjesto tebe
ja Arif Tamburija
isprsio se pa pjevam
a ’ko će mi šta
Ja sam na žici gdje samo hrabri hode
i kukavice na njihovim leđima
i eto iz inata pjevam
pjevam čista grla
tamburam jer mi se tambura
a oko mi nešto suzno

Pa dokle ćeš ti zadrigli
debeloguzi
da preživaš tu svoju krušinu
òdjeću ti tvoju žandarsku ljubim
razjapio si usta
ko da će ti neko
ubaciti u njih
nadolmljenu pečenku
neće bolan ni’ko
srce ti tvoje
a gdje si ti tako što vidio
nije ovo zemlja đembelija

Bosna je ovo čoče
ovdje mi drugima
padamo u usta
ili sami sebi
moreš ti biti šta hoćeš ali rupa je ovo
rupa bolan

— — — — — — — — — —

otac moj
neka se zemlja smiluje duši njegovoj
otac moj praotac
ostavi me tužnog i nježnog
na zemlji ovoj dragoj vlažnoj
ne vidjeh tada da to bješe
početak žice

— — — — — — — — — —

I opet pehlivanim i klanjam se
pred tvojom glupošću svjetino
dok me tuga ne zamori i tako od pamtivijeka
a vi me gledate začudno
i divite se vještini mojoj
i prezirete me
jer ovo što ja radim
rade samo suludi i nesretni
koliko ste mi nekad zavidjeli
i grdili
i svakojakim imenima nazivali
jer mi se otac prometnu
i ime svoje zagrcnu
i sve što buncah i govorah
na ovoj žici i ovoj tmici
i ja i braća moja mutava
samo je iz tmine pojanje

a ni'ko tada ne viđe lađu pustinjsku
zbog ruke na oku
zbog ruke vremena
ni'ko ne viđe da to bješe
početak žice
do pehlivan jedan žalostan
čije je ovo pjevanje
i zaigra kopilan na žici
svoju igru tužnu
svoju boljku južnu
i žica mu vrat obgrli
a vi me opet gledate začudno
i srce vam zadrhti
kad pehlivan junački na žici
otvori grlo ovnu zlatnom

nije to više igra
i nije to više vještina
nije cirkuska zabava
za vas okupljene suce
nije to više žica tanka bakrena
to je moja sudbina
moja Silah ćuprija
na kojoj koljem svog divnog ovna
svog kurbana
koji bi me u melem baštu prenio.

Ja nisam pjevač podoknica
ni stihova u ćilibar zatvorenih
koji su zaključan hram
u kom tajna zuji
ko srce u planetu od mramora
ja sam musavo i mamurno dijete
koje je progledalo na žici
Od istočnih kupola
do zapadnog vjetra

treperi moja žica ponornica
nesigurni moj korak
prati psovka
i s njom stih kur'anski
ja nisam pjevač dijamantnih strofa
jer ne stojim na zemlji čvrsto
sporo se otvorilo oko moje
i ne muči me tjeskoba svijeta
jer ja imam tjeskobu svoju
ni 'ko sam ni šta sam
ne znam
korak se moj u riječ prometnuo
pa reci sad stabilna svjetino
je li to pravo
svaka me riječ u provaliju možda ruši
a ja govorim
jer ništa drugo nemam
nijednoj obali stići ne mogu
jer moja tuga je samo moja
a ja čuvam tugu svoju
izvan žice me sablje čekaju
a na žici sam van svijeta
kao duh
kao sablast
i padnem li
bit će to ko da suza kane

(*Poezija dvadeset petorice,* Banjaluka, 1971.)

POBUNA

OPROSTI mi što govorim u sjedećem položaju (grob je to, zgarište, sramota!).
Evo kako je bilo.
U vrijeme krševitog smijeha ljudi, u prepunoj hotelskoj dvorani, zahukta se jedan vjetar tu, u mojoj glavi, i ovako progovori:
O majko:

Kako bih plakao u ovom svijetu pjenušavom od dima i vatre i pjesme, urlao sjećanjem na tvoje davno ne smrzlo, nego: izgorjelo materinsko krilo tek shvaćeno i oplakano u oazi tropskohotelske klime s tri godišnja doba (pa ova noć je bijela vječnost): pjesma, dim i vatra; kako bih te vječno ukočene vjetrove plačem pretopio i pepeljastom suzom tvoga ohladio u vječnu kamenu bjelinu.
To bi bio spomenik (ograđen smijehom breza).

Ali smetaju mi —oni piruju u sjenovitim klancima ovog krika nalik na zagrcnuto slovo „O" ne shvaćajući (o majko), da je naš svijet ipak neobeznebljiv. I, dok se večeras tri puta nastanjujem u tom zagrcnutom slovu, tri puta ginem i četvrti put se beznađu nadam— želim tvoje davno izgorjelo krilo. Ali moram ostati žedan, bremenit i raspet.

Pomozi mi, majko, da zgazim sva neba sjećanjem na tvoje davno krilo, da saberem ove krune od dima (puna ih je dvorana) na njegovo zgarište i da plačem nad njima da bih se vidio; reci im zgarištem svog krila, da ću plakati nad tobom i nad njima, i pjevat ću prerano okrunjenim plačem.

Tako govoraše vjetar, nakon česa zaigra sjaj vatri onih, što piruju u sjenovitim klancima, odmori se uz grohot sudarenih čaša i nestade ga. Ja napustih zagrcnuto slovo i naslutih:

sutra ću doći na zgarište materinskog krila, donijet ću jedan nepostojeći, izmišljeni cvijet i reći:
Majko, kunem te davno izgorjelim materinskim krilom, prokuni pobunu ovog Odmetnika u vrletima Carevine i ipak mu reci: hvala na velikoj, na ranoj pobuni!

(*Zbornik Svačić,* Zagreb, 1969.)

ENES DURAKOVIĆ

DVIJE PJESME

* * *

NAD tobom aveti se glože,
vode pomamne bjesne,
nad tobom se stoljeća krvavo provlače,
oluje se glođu
i prkose ljepoti krajolika.
Ti šutiš skrivena u pepelu,
bubriš u nevidljivom korijenju vatre
dok se ne iznjedri
dugo slućena srž jutra.

HRAST NA ZGARIŠTU SJEĆANJA

NIJE on samo sjećanje na
pitomo nebo raspeto u krošnjama
gdje se zvijezde gnijezde
i ptice.
On je san rastrgan sječivom sjećanja
bosa noga jutra
u neispavanim dječjim očima,
trpko podne,
vrisak kamena,
sjena sapeta u zjenici sunca,
sada je bič podsvijesti
u traženju izgubljenog smisla kretnje
on je krvav kolut trpkog djetinjstva
iz nekog zaboravljenog krajolika.

(*Zbornik Svačić,* Zagreb, 1969.)

DALMACIJA

KAMEN
ČOVJEK
PTICA

KAMEN kao natekla žlijezda:
Žena ga na meku dojku privila,
Zatrudnjela

Ni za grob lijeka
Da umre
Dijete u majčinoj utrobi
Da zapjeva

Čovjek u kamenu odgajio
Cvjetnu bašču
Čovjek spava pod krilom ptice
Ptica se hrani
Iz njegovih očiju

Kamen

Ukleta boljka
Ispod čela,
Bog čudesno hrom
Mami brda

Čovjek

Kao bijesan pas
S utrobom punom žege
Liže sol

Ptica

Ni za ljubav lijeka
Zvone zvjezdane smrti
Ko krljušti sasušenih riba

Ljudske oči
I na nebu
I u pukotinama

Voda se isparava
Iz tučane glave
Curi na uši

Zelene se u ustima mrtvaca
Duboki bunari

Čovjek
Ptica
Kamen

(*Vidik*, 1970.)

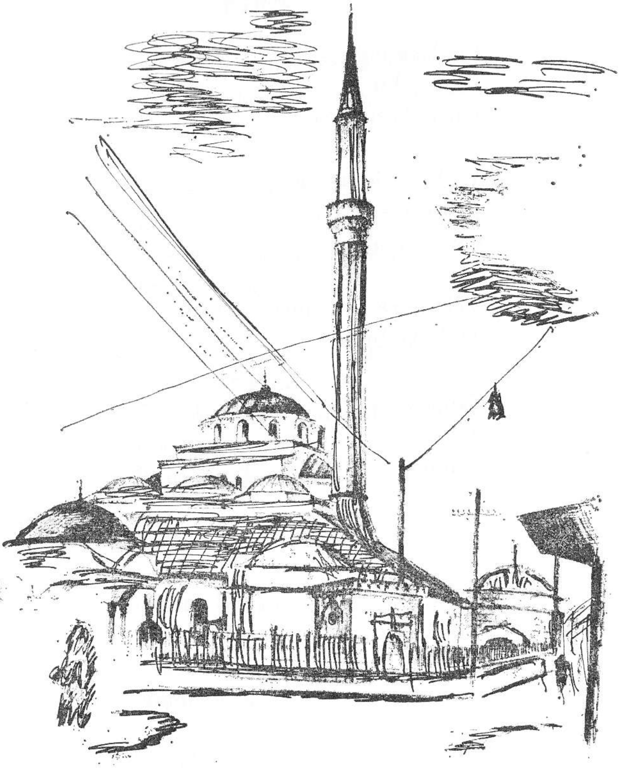

BANJA LUKA / FERHADBEGOVA DŽAMIJA

OPĆE NAPOMENE

SVE pjesme (osim tek par njih) uključene u ovu antologiju su već prije bile objavljene. Ispod pjesme je označeno iz kojeg časopisa ili knjige je tekst preuzet. Kad je u knjizi ili antologiji odakle tekst pjesme dolazi naznačen prvotni izvor, onda je taj prvotni izvor naznačen umjesto onog posrednog.

Tekst nije diran, ostao je u pravopisu i formi kako je prema izvoru objavljen. Tek tu i tamo ispravljene su neke očite pogrješke ili tiskarski propusti.

Od živućih pjesnika iz domovine nije se tražila privola da se njihove pjesme tiskaju. Razlog: oni tu dozvolu ne bi mogli dati, i, osim toga, već samo stavljanje s njima u vezu moglo bi im naškoditi. Zato se prava autora pod ovim posebnim okolnostima nisu mogla primijeniti.

U pojedinim poglavljima autori su svrstani po godini rođenja, a pojedina poglavlja prema vremenskom redoslijedu, ali ipak ima poklapanja između nekih poglavlja što se tiče vremenskih razdoblja koja obuhvaćaju.

Prijevodi s istočnih islamskih jezika pjesama Bajezidagića, Nerkesija, Rešida, Nepoznatog pjesnika, Mejlija i Zuhdija su, koliko nam je poznato, od Safvet-bega Bašagića, a Medžazija od Omera Mušića.

Prvi stih Hevajine pjeme *Ja, kauri, vami velju* se ne slaže s naslovom pjesme, jer, prema nedavnom čitanju prof. Alije Nametka, taj stih treba glasiti „Ja, kavuri, vama velju”. Pošto je ta pjesma poznata po starijoj verziji prijevoda, ostavljen je stari naslov, a preuzet novi, Nametkov, tekst.

Tekst Kaimijine pjesme *O osvojenju Kandije, 1669.* (ponekad nazivane i prema prvom stihu „O vi Vlasi mletački!”) nije u *Zborniku stihova XVII. stoljeća* kolekcije „Pet stoljeća hrvatske književnosti”, odakle je preuzeta, sadržavala kiticu „Turci kose, mlate / a Hrvate plate, ...” Prema Ježićevoj *Hrvatskoj književnosti,* a u njoj, vjerojatno, prema Kreševljakoviću (*Kratak pregled hrv. knjige u Herceg Bosni,* Sar. 1912.) ili prema Hadžijahiću (Hrv. musl. književnost prije

1878. god., Sar. 1938.), ta kitica je dio ovog spjeva pa je, ne znajući joj pravog mjesta, uključena ovdje kao zadnja.

Originalni naslov Bašagićeve pjesme, čiji je prvi stih „O, slavljeni srpski vitezovi", nije nam poznat pa joj je dat prema smislu privremeni naslov „Srpska nevjera", s idejom da će se ispravak napraviti čim joj se dozna pravo ime. Od Alana Horića donijete su dvije verzije njegove pjesme *Bosna,* koje su po priređivačevom mišljenju ipak dovoljno različite da budu tretirane kao dvije pjesme.

Nada je priređivača, da će poznavaoci muslimanskog pjesništva u buduće poslati vrijedne rodoljubne i druge stihove pjesnika-Muslimana na adresu „Hrvatske revije", da bi se izbor za iduće izdanje povećao. Kad se radi o starijim pjesnicima, treba spomenuti da je vrlo mnogo pjesama razbacano po starim muslimanskim publikacijama: *Vatan, Bošnjak, Rehber, Ogledalo, Muslimanska svijest, Muslimanska sloga, Musavat, Zeman, Vakat, Novi vakat, Behar, Biser, Novi Behar, El Hidaje* itd. Ako se radi o još neuvrštenim pjesnicima, dobro bi došla i po koja bio-bibliografska crtica. Kako će čitalac primijetiti, čak i kod nekih ovdje uvrštenih pjesnika uzmanjkali su po neki osnovni podaci, kao godina i mjesto rođenja i potpuni popis objavljenih djela.

Vrijedno je još spomenuti, da u potrazi za pjesmama i autorima može izvrsno poslužiti *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova* Leksikografskog zavoda u Zagrebu, posebno svesci 4. (Književne periodičke publikacije, Književna društva, Poezija A-F), 5. (Poezija G-Lj), 6. (Poezija M-R) i 7. (Poezija S-Z).

BIO-BIBLIOGRAFSKI PODACI

ALIĆ, Džemaludin. Rođen 1947. u Zenici. Zbirke pjesama: *Razbijanje površine* (1969.) i *Tamni kristal* (1969.).

ALIĆ, Salih (1906.). Rodio se u Bijeljini, a živi i djeluje dugi niz godina u Zagrebu kao novinar i književnik. Piše pjesme i prozu. „Pjesnik je impresionističkih slika seoskih ugođaja (*Lirski akvareli,* 1941.; *Lirski dnevnik,* 1953.). Njegove opservacije prirode pune su boja, muzike i svjetla. Kompozicija njegovih pjesama originalna je, a sutonski štimunzi puni mjesečine ili suncem obasjanih njiva pokazuje izrazite pjesnikove slikarske sklonosti."

BAJEZIDAGIĆ, Derviš-paša (oko 1560.-1603.). Rođen je u Mostaru, a poginuo je jurišajući na Kovin-adi kod Budima. Prema Bašagiću, Derviš-Paša je imao buran život. Za sebe on sâm: „pripovijeda u predgovoru 'Murad-name' gdje veli: 'Kao dijete došao sam u Carigrad i stupio u Atmejdan-saraje, a to se dogodilo u vrijeme Selima II'. To je bilo kad je Mehmed-paša Sokolović stajao na vrhuncu moći i slave, koji je nastojao svim silama da podigne svoje zemljake na kormilo turske države, što mu je donekle i pošlo za rukom. U Atmejdan-sarajima mladi je Derviš proživio nekoliko godina marljivo učeći, a naročito se bavio, kako sâm veli, proučavanjem arapske i perzijske lijepe književnosti. Prilika mu se pružila da se u tome usavrši, jer mu je bio učitelj poznati Sudija kome nije bilo premca u poznavanju perzijskih klasika". Uskoro zatim postao je „carski lični savjetnik i da se ni časa nije od sultana udaljivao, da je u carskoj prisutnosti kao dogandži-baša [*Soko sreće stade na moju ruku, a moj posao postade nadzor nad sokolovima...*] obavljao dužnost natkomornika, da je od prirode bio vrstan pjesnik, a po duševnim vrlinama i učenosti, ravan velikim učenjacima, da mu je sultan dozvoljavao da prisustvuje carskom vijeću, premda to nije bilo u običaju... Pečevi i Ćatib-Čelebi spominju ga godine 1000. (1592.) kao carskog ličnog savjetnika. Nekoliko mjeseci iza Muratove smrti, u ševalu 1003. (1595.) spominje se u jednom fermanu kao bosanski namjesnik". O Derviš-pašinom pjesništvu izrazili su se pohvalno Riza (17. stoljeće), Safvet-beg Bašagić i Muhsin Rizvić.

BEKRIĆ, Ismet. Rođen 1943. u Banjaluci. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Dobitnik je nagrade „Veselin Masleša". Objavio zbirke pjesama za djecu: *Jutro tate Mrguda* (1968.) i *Kape uvis* (1971.). Živi i radi u Banjaluci.

BAŠAGIĆ, Safvet-Beg REDŽEPAŠIĆ (1870.-1934.). Svestrani i zaslužni Bašagić, pjesnik, prevodilac, učenjak, orijentalist, društveni radnik i političar, prema nekim povjesničarima književnosti spada među hrvatske realiste, dok ga drugi smatraju pripadnikom hrvatske Moderne. Svojevremeno se njegovo pjesničko djelo vrlo cijenilo, ali danas se mnogo više cijeni njegov rad kao učenjaka, kulturnog povjesničara i orijentaliste. On je hrvatski muslimanski preporoditelj, koji je izvršio veliki utjecaj na mlađe muslimanske generacije. Pjesnički pseudonim mu je bio Mirza Safvet. Rodio se u Nevesinju od oca Ibrahim-bega, poznatog kulturnog povjesničara i jednog od zadnjih pjesnika Muslimana na turskom jeziku. Po majci je Safvet-beg unuk Smail-age Čengića. Svršio je ruždiju i gimnaziju u Sarajevu, a filozofiju (istočne islamske jezike i povijest) u Beču (1895.-1899.). Još kao studentu tiskana mu je zbirka pjesama *Trofanda iz hercegovačke dubrave* (Zgb. 1896.) i *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od 1463. do 1850.*; Sar. 1900.). Od 1900. do 1907. bio je nastavnik arapskog jezika na gimnaziji u Sarajevu, a 1903. osnovao je društvo za pomaganje siromašnih đaka *Gajret* i bio mu predsjednikom do 1907. I kasnije se isticao u radu društava, koja su imala za cilj kulturno podizanje Muslimana, kao *El-Kamer* i *Muslimanski klub*. Politikom se počeo baviti 1907. i izdavao je tjednik *Ogledalo*. Biran je 1910. za narodnog zastupnika Banja Luke u bosansko-hercegovački sabor i postao mu prvim predsjednikom. U dva zasjedanja bio je podpredsjednik, 1914. ponovo predsjednik sabora, za trajanja Prvog svjetskog rata šef saborske kancelarije, a poslije rata do 1927. čuvar istočnjačke zbirke Zemaljskog muzeja. U tom razdoblju izašle su mu zbirke pjesama *Misli i čuvstva* (Sar. 1906.) i *Izabrane pjesme* (Sar. 1913.), i religiozni ep *Mevlud* (Sar. 1924. i 1931.). Bašagić se bavio i dramskim radom, napisavši povijesne drame u stihovima *Abdullah paša* (Sar. 1900.) i *Boj pod Ozijom* (Sar. 1905.), te nedovršeni *Bosanski ponos*. Prepjevao je s perzijskog dva sveska *Rubaije* Omera Hajjama i preveo s turskog *Nizamul alem* (Uredbu svijeta) Hasana Ćafi Pruščaka. Obilje znanstvenih radova tiskano mu je prvenstveno u *Beharu, Glasniku Zemaljskog muzeja* i *Novom Beharu*. Osim spomenute *Kratke upute*, objelodanjene su mu još ove knjige: *Gazi Husrev beg* (Sar. 1912.), *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* (Sar. 1912.), *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini* (MH, Zgb. 1931.) i *Popis orijentalnih rukopisa moje biblioteke* (Sar. 1916.). Umro je u Sarajevu i pokopan na počasnom mjestu kod Gazi Husrevbegove džamije. Tragajući kroz prošlost svojih predaka i sunarodnjaka, osvjedočio se o hrvatskom podrijetlu Muslimana. Radi njegovog begovskog roda i radi njegova hrvatskog domoljublja nastoje neki sada u Sarajevu omalovažiti njegovu ulogu književnika, koji među prvima uspostavlja vezu između hrvatske aljamiado i islamističke književnosti i novije hrvatske književnosti. Do te mjere su došle predrasude i štetnosti protuhrvatski raspoloženih ljudi u Sarajevu, da je stogodišnjica rođenja ovog velikog čovjeka prošla u Herceg-Bosni i u cijeloj Hrvatskoj nezamijećena.

ČENGIĆ, Husnija (1907.). Javio se prvom pjesmom 1926. u *Đulistanu*. Zatim objavljuje svoje pjesme u časopisima *Novi Čovjek, Vijenac, Gajret, Život i rad*, a od 1931. u *Hrvatskoj reviji* i *Hrvatskom kolu*. Talentiran pjesnik, napisao je u međuratnom dobu oko stotinjak pjesama, nekoliko dobrih novela te jednu dramu.

ČOLAKOVIĆ, Enver (1915.). Rodio se u Budimpešti. Studirao je matematiku i fiziku na sveučilištima u Beogradu i Budimpešti i povijest na Filozofskom fakultetu Hrvatskog sveučilišta. Živi i radi kao profesor u Zagrebu. Objavio je oko dvije stotine radova i prijevoda. Autor je uspjele i popularne *Legende o Ali paši* (Zgb. 1944.), novela *Spirale* i dr. Kao pjesnik objavio je odlomke iz zbirke *Balkanske legende*. Dobitnik je nagrade Matice Hrvatske i Nagrade grada Zagreba.

ČUVIDINA, Umihana (oko 1795. — oko 1870.), pogrješno nazivana po nekim povjesničarima Čujdina. Rođena u Sarajevu u siromašnoj obitelji. Zaljubljena je bila u Muju Čamdži-bajraktara, koji je poginuo na Zasavici u rujnu 1813., boreći se protiv srpskih ustanika. Po uzoru na narodnu pjesmu, iz žalosti za svojim zaručnikom spjevala je više pjesama, od kojih su najpoznatije *Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije* i *Vino piju age Sarajlije*. Naslov ove prve pjesme je prema rukopisu sačuvanom u biblioteci nasljednika Muhamed ef. Alajbegovića. Taj naslov je Tahmiščić u *Poeziji Sarajeva* iz bojazni pred srpskim šovinistima prekrojio na „Sarajlije idu u boj”. Umihana Čuvidina je prva poznata pjesnikinja Muslimanka, no njezina druga pjesnička djela se nije uspjelo razlučiti od narodnih pjesama. Živjela je dugo i do smrti ostala neudata, vjerna svom mrtvom zaručniku.

ĆATIĆ, Musa Ćazim (1878.-1915.). Rodio se u Odžaku kod Dervente. Kao siroče dolazi u Tešanj, gdje uči zanat i pohađa medresu. Utjecajem tešanjskog muftije Smailbegovića naučio je arapski, turski i perzijski. Bježeći od vojske, ode u Tursku, ali se vraća i služi u Tuzli i Budimpešti. Odlazi zatim u Carigrad da nastavi školovanje, ali se radi materijalnih poteškoća i nezadovoljstva sa studijem vraća u Tešanj. Podporom Ademage Mešića upisuje se 1903. na Šerijatsku sudačku školu, ali je radi svog neurednog života udaljen iz škole. Diplomski je ispit položio godine 1908., nakon što je 1907. bio urednik časopisa *Behar*. Iza toga se upisuje na Pravni fakultet u Zagrebu, no godine 1909. i 1910. proveo je tu boemski, često u društvu Matoša, Tina i Galovića. Bez materijalnih sredstava, vraća se u Bosnu, službuje kao pisar u Bijeljini, Tešnju i Sarajevu, ali je zbog boemskog života otpuštan s posla. Početkom 1913. dolazi u Mostar, preuzima uređivanje časopisa *Biser,* te je za godinu i pol dana uz urednički posao preveo ili napisao dvanaest knjiga. Mobiliziran u vojsku, služi u Tuzli, Budimpešti i Oerkenyju, dobije tuberkulozu i bude otpušten iz vojske. Došavši u Tešanj, uza svu liječničku njegu, koju mu je pribavio Ademaga Mešić, ubrzo preminu. Književno djelo Ćatića je obilno i raznovrsno: oko tri tisuće originalnih stihova, tisuću i šesto stihova prijevoda iz turskog, arapskog i perzijskog, dva vrsna eseja, nekoliko osvrta i recenzija, prijevodi filozofsko-teoloških studija islamskih učenjaka (među kojima od kapitalne vrijednosti *Islam (The fatih of Islam)*. Prvu je pjesmu objavio Ćatić 1899. u *Bosanskoj vili.* Umjetnička vrijednost njegovih pjesama je nejednaka radi njegova razvoja. On se među prvima oslobađa dotadašnjih romantičnih šablona tradicionalne poezije, koje slijede pjesnici Muslimani. Posebno nakon Ćatićeva kontakta u Zagrebu s Matošem, Tinom i Galovićem, on se izdiže u ljubavnoj lirici, u kojoj se spajaju modernistička pjesnička shvaćanja s istočnjačkom osjećajnošću, čuvstvenošću i putenosti i kao takav ulazi u hrvatsku Modernu. Kao izraziti hrvatski patriot sukobio se s Avdom Karabegovićem Hasanbegovim. Objavljene zbirke pjesama su mu *Pjesme* (1914.), *Izabrane pjesme* (1928.), *Odabrane pjesme* (1965.) i izbor u 67. knjizi kolekcije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (1966.).

DIZDAR, Hamid (1907.-1967.). Rođen je u Stocu. Gimnaziju je pohađao u Mostaru i Tuzli. Osim pjesništva, bavio se kulturnom poviješću i bio je direktor Arhiva grada Sarajeva. Objavio je ove zbirke pjesama: *Arabeske* (Mostar, 1929.), *Zapisi u kamenu* (Sar. 1936.), *Tri puta osam* (Sar. 1954.), *Obasjane staze* (Sar. 1958.), *Niko se ne vraća* (Sar. 1964.) i *Proljeće u Hercegovini* (Sar. 1965.). Osim toga objavio je knjige *Kasaba šapće* (Sar. 1933.), *Muslimani i kršćani pod turskom vlašću u Bosni i Hercegovini* (Sar. 1944.) i u zajednici s Linom Štitićem značajnu *Bibliografiju knjiga i periodičkih izdanja štampanih u Hercegovini (1873.-1941.)*. Uredio je također niz antologija narodnog blaga iz Herceg-Bosne: *Sevdalinke* (Sar. 1944.), *Narodne pripovijetke iz Bosne i Hercegovine* (Sar. 1952.), *Ljubavne narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine* (Sar. 1953.) i *Šaljive narodne pjesme* (Sar. 1953).

DIZDAR Mak (1917.-1971.). Rođen u Stocu, gimnaziju je pohađao i završio u Sarajevu. Bio je glavni urednik sarajevskog časopisa *Život* i predsjednik Udruženja književnika Bosne i Hercegovine. Mak Dizdar je jedan od najistaknutijih i najvrsnijih pjesnika-Muslimana. Svoje pjesničko djelo počeo je prijeratnom zbirkom *Vidovopoljska noć* (1936.), krenuvši već tada stazama refleksivne lirike. Iza rata se poemama *Plivačica* (1954.), *Povratak* (1958.) i zbirkama pjesama *Okrutnosti kruga* (1960.), *Koljena za madonu* (1963.), *Minijature* (1965.) i *Ostrva* (1966.) približava svojim vrhunskim djelima: *Kameni spavač* (1966.) i *Modra rijeka* (1971.), gdje na vlastiti način spaja arhaični izraz stećaka sa suvremenim pjesništvom, i daruje hrvatskoj poeziji posebno vrijedni i vrsni doprinos svog lirskog traženja. Ovaj pjesnik mramorova je bio Musliman, Hrvat, potomak bogumila i starih dizdara, hrvatski pjesnik na hrvatskom jeziku, arhaičnom i suvremenom. Skupio je u knjigama *Stari bosanski epitafi* i *Stari bosanski tekstovi* (1969.) povijesno blago, u kojemu je jezik, uz primjese knjiškog staroslavenskog, hrvatska narodna šćakavska ikavica i ijekavica s nekim čakavskim elementima. Mak je tako poviješću utvrdio temelje svog osvjedočenja o svom hrvatskom koljenu i jeziku i o hrvatstvu stare Bosne. Dobitnik je brojnih priznanja i nagrada, među kojima: Nagrade grada Sarajeva, Nagrade 27. srpnja BiH, Zlatni vijenac i nagrade časopisa *Tutti gli uomini.* Uvršten je u Vaupotićevu *Hrvatsku suvremenu književnost* (1966.), među hrvatske pjesnike u antologiji *Novija jugoslavenska poezija* (1966.) i u Pavletićevu *Zlatnu knjigu hrvatskog pjesništva* (1970.), ali iz nepoznatog razloga Milićević, Šoljan i Šicel su ga izostavili u svojim knjigama.

DURAKOVIĆ, Enes i DURAKOVIĆ FUKA, Esad. Vrlo malo znamo o ovim mladim pjesnicima, osim da surađuju u hrvatskim časopisima i publikacijama.

DURAKOVIĆ, Asaf (1938.). Rodio se u Stocu od oca koji je kao hrvatski časnik poginuo kod Bleiburga 1945. Gimnaziju i sveučilišne studije završio je u Zagrebu: doktorat iz veterine, magisterij na prirodoslovno-matematičkom fakultetu i doktorat iz medicine. Bavi se znanstvenim istraživanjem na polju prirodnih nauka i medicine, radio u atomskom institutu Harwell u Oxfordu i u Savjetu za naučni rad Kanade; objavio je preko trideset znanstvenih radova, član je više medicinskih i bioloških institucija i učesnik na brojnim naučnim konferencijama i sastancima. Ovaj nadareni i svestrano naobraženi čovjek također je pjesnik, pisac i derviš halvatijevskog reda. Napisao je do sada i samo djelomično objavio tri zbirke pjesama *(Tamne alge, Dimovi i magle,* i *Stazama ahasvera),* niz pjesama islamskog i tesavufskog sadržaja, te članke i rasprave iz hrvatske povijesti (*Mjesto Muslimana u hrvatskoj narodnoj zajednici, Pitanje nacionalnog opredjeljenja Muslimana Bosne i Hercegovine,* Hrvatski razgovori o Slobodi, Knjižnica Hrvatske revije, 1972.) i članke iz islamske i komparativne teologije.

EKINOVIĆ, Esad. Rođen 1942. u Zenici. Zbirka pjesama: *Pokušaj ravnoteže* (1971.).

FIRAKI, Mustafa (1775.-poslije 1827.) je napisao u stihu narodne pjesme „Molbu Visokoj porti iz Bosne, u kojoj se iznosi stanje siromaha, na bosanskom jeziku". Dok se fra Filip Grabovac na kršćanskoj strani tuži: „Kad kralj oće da kog sarve / tad Arvate meće parve / a dobitak kad se dili / tad pitaju: gdi ste bili", na muslimanskoj strani ovaj naš autor kaže: „Čuvajući rata i krajine / I po Bosni velike planine / Oblačeći krvave haljine... / Dvanaest godin bijući

šijake / Pogubismo po izbor junake / Petnaest hiljad dali smo šehita, / Za to danas nitko i ne pita..." Ova usporedba pokazuje svu tragediju i jalovost bratoubilačkih ratova između sinova iste domovine, a za interese tadanjih velikih sila, Austrije i Turske. Original ovog arzuhala bio je još prije rata u privatnoj zbirci Mehmeda Handžića u Sarajevu. Mustafa Firaki je sin pjesnika i kroničara Mula Mustafa Bašeskije, a i sâm se bavio zapisivanjem događaja. U njegovoj bilježnici zapisani su različiti tekstovi na orijentalnim jezicima i stanoviti broj narodnih pjesama na hrvatskom jeziku.

GRABČANOVIĆ, Mustafa H. počeo se javljati pjesmama 1927. u *Gajretu* i *Novom Beharu.* Surađuje zatim pretežno u *Novom Beharu,* a pred rat i u *Muslimanskoj svijesti* i *Narodnoj uzdanici,* u kojima je objavio do rata oko sto i pedeset pjesama. Talentiran i snažan pjesnik, on obrađuje u svojim pjesmama motive ljudi iz Podrinja. Izdao je i zbirku pjesama *Bosna.*

HADŽIĆ, Ibrahim. O ovom mlađem pjesniku nemamo podataka.

HEVAJI USKUFI, Mustafa (1601.-poslije 1651.), skraćeno Hevo, a na orijentalnim jezicima *Muhammad Hawa'i Üskufi.* Rodio se kao begovski sin 1601.-02. u selu Dobrnji kod Donje Tuzle, koja je tada pripadala zvorničkom sandžaku. Ostavši rano bez roditelja, potucao se po svijetu u potrazi za znanjem i konačno dopire do Carigrada. Ostalo nam je od njega nekoliko pjesama na turskom jeziku i nešto stihova na arapskom i perzijskom, a teme su mu društveni problemi i zla (progoni, pohlepa, podmitljivost itd.). Iza Mehmeda Erdeljca (1588.-89.), pjesnika ljubavne *Hrvatske pjesme - Khirwat türkisi,* Hevaji je najstariji pjesnik Musliman hrvatske aljamiado književnosti. Napisao je hrvatsko-turski rječnik *Makbul-i-'arif* (ono što se sviđa razumnima), koji je vrlo rano prozvan *Potur-Šahidija,* jer je napisan po uzoru na perzijsko-turski rječnik *Tuhvei-Šahidi* turskog pjesnika Ibraima Šahidi. Rječnik ima dvije stotine i trideset stihova, sastoji se od uvoda na turskom, trinaest poglavlja na hrvatskom i turskom i završetka na turskom. Dovršen je 1631., a 1660. bio je vrlo popularan u Sarajevu. Hevaji je napisao i nekoliko pjesama na hrvatskom: dvije ilahije (Molimo se Bože Tebi, Višnjemu Bogu koji sve sazda), jedan poziv svojim sunarodnjacima da se pridruže Islamu (Ja, kauri, vami velju) i jedan veći spjev o ženama (A Boga vam sve žene). Hevajin jezik je stara hrvatska ikavica, koju on, poput njegova suvremenika fra M. Divkovića, zove „bosanskim". Jedan je prepisivač nadodao naslovu njegovih dviju pjesama krivo tumačenje da su na srpskom jeziku.

HORIĆ, Alan (1923.). Rođen je u Kulen-Vakufu, gdje završava pučku školu. Gimnaziju je pohađao u Bihaću i Banjaluci i kroz dvije godine Filozofski fakultet u Zagrebu. U emigraciji se upisuje na sveučilište u Bologni, boravi kratko vrijeme u izbjegličkom logoru Fermo i zatim stupa u Legiju stranaca, gdje je sudjelovao u borbama i bio odlikovan. Nakon toga živi u Parizu, povremeni je slušač na Sorbonni, sudjeluje u radu Hrvatskog radničkog saveza i surađuje u listu *Hrvatski radnik*. Već dugi niz godina živi u Montrealu, Kanada. Počeo je pisati stihove kao gimnazijalac i surađivao je u pokrajinskim listovima. Jedan mu je igrokaz prikazivan u banjalučkom kazalištu. Mnogo je proze i stihova uništio. Surađuje u „Hrvatskoj reviji" i sudjeluje u antologiji hrvatskog emigrantskog pjesništva *Pod tuđim nebom* (Buenos Aires, 1957.). O njegovim zbirkama pjesama na francuskom *L'aube assassinée* (1958.) i *Blessure au flanc du ciel* (1962.) se mnogo i pohvalno pisalo, i one su ga uvrstile među najpoznatije mlađe kanadske pjesnike. Ali Horić ne zapušta ni stvaranje na hrvatskom, pa mu je jedna vrsna zbirka pjesama, *Nemir duše*, objavljena 1959. u nakladi knjižnice „Osvit" u Madridu.

HOROZOVIĆ, Irfan. Rođen (1947.) u Banjaluci. Studira književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Objavio je zbirku pjesama *Zvečajsko blago* (1969.).

HRUSTANOVIĆ, Husnija (1923.). Rođen je u Gacku (Hercegovina). Mekteb, pučku školu i gimnaziju završava u Mostaru (1942.). Upisuje se na pravne nauke na Hrvatskom sveučilištu, ali je pozvan u hrvatsku vojsku gdje služi kao časnik. Od 1945. je u tuđini: Italiji (do 1947.), Siriji (deset godina), Australiji (sedam godina) i opet u Europi. U gimnaziji je surađivao u omladinskim listovima, a prvu mu pjesmu objavljuje mostarski *Polet*. Organizirao je više radio-reportaža na Radio-Zagrebu. U izbjeglištvu Hrustanović nastavlja književnim radom. Surađuje u časopisu *Croatia* (Fermo, Italija). U Damasku je s nekoliko rodoljuba osnovao *Društvo Hrvata* i 1949. pokrenuo i uređivao nezavisni list *Hrvatska Volja*. Sudjeluje u antologiji hrvatskog emigrantskog pjesništva *Pod tuđim nebom* (Buenos Aires, 1957.), a u Valenciji 1965. izlazi mu jedina zbirka pjesama *U ponorima vremena*. Surađuje u mnogim hrvatskim novinama i časopisima izvan domovine.

IDRIZOVIĆ, Nusret (1930.). Rođen je u Sandžaku (Bijelo polje), srednju školu završio je u Zagrebu, a književnost je studirao na Filozofskom fakultetu Hrvatskog sveučilišta. Živio je jedno vrijeme u Sarajevu, a sada stalno živi i djeluje u Zagrebu. Počinje književni rad pjesmama, ali iza toga prelazi na prozu, u kojoj njeguje metaforički izraz i stil. Romani su mu: *Ne zaboravi sviralu Baćo* (1956.), *Smrt nije kraj* (1960.), *Mrav i aždaja* (1961.), *I dan... i noć...* (1966.), *Divin* (1967.) i nedavno objavljeni roman *Ikona bez Boga* (MH, 1970.). Izbor novela objavio je u knjizi *Borkina ljubav* (1965.). Svoje pjesničko stvaralaštvo počeo je poemom *Tišine se odreći ne mogu*, a potom je izdao zbirku pjesama *Zvona i usne* (1969.). Radio-Zagreb i Radio-Sarajevo su mu prenosili radio-drame: *Bezazleni vukovi, Obračun* i *Ljubavni sastanak*. Bavi se i zanimljivim povijesnim temama bogumilstva i srednjovjekovne Bosne, koje će tiskati u knjizi *Dijaci i baštinici*, od koje je odlomak i *Kami izgubljena plemena*.

IMAMOVIĆ, Ahmed. Rođen 1944. u Zvorniku. Zbirka pjesama: *Od jada zarada* (1969.).

ISLAMOVIĆ, Mesud. Rođen 1926. u Banjaluci, dobitnik je nagrade „Veselin Masleša". Objavio je zbirke pjesama: *Igre vremena* (1956.), *Mostovi u očima* (1959.), *Glasam za ljubav* (1963.), *Pozdrav* (1968.) i *Vododerine sna* (1971.). Živi i radi u Banjaluci.

KAIMIJA ZRINOVIĆ, Hasan (?-1691.) ili *Hasan Ka'imi Baba Zerrin-Oglu*, rodom je iz Sarajeva. U mladim danima otišao je u Sofiju i bio kod šejha Muslihuddina Užičanina. Kad je dobio *idžazet* (svjedodžbu o završenim teološkim naukama), vratio se u zavičaj i postao navodno šejh u Sinanovoj tekiji. Kao dobrostojeći čovjek i svoju je kuću pretvorio u tekiju (derviški samostan) halvatijevskog reda, gdje je bio šejh. Preko Miljacke podigao je drveni most, nazvan šejhanija-ćuprija. U doba gladi 1682., kad je izbila buna, stavio se na čelo siromašnog sarajevskog puka i tražio podjelu žita koje su bogataši skupili radi špekulacije. Radi toga je bio protjeran u Zvornik, gdje je kao imam umro i gdje mu je podignuto turbe. Pisao je arapski i perzijski, a na turskom je ostavio *Diwan* (zbirku pjesama), jedan profetski mistični spjev *Waridat* i nekoliko didaktičkih spjevova. Na hrvatskom je napisao dvije poučne pjesme, jednu protiv pušenja duhana i drugu za podizanje patriotskog duha. Najznačajnije su mu pjesme *O osvojenju Kandije* (1669.) i poziv svojim sunarodnjacima kršćanima da priđu na Islam *(O Hrvati čujte me!).*

KAJAN, Ibrahim Ibn (1943.). Rodio se u Mostaru, studirao je na Pedagoškoj akademiji u Dubrovniku i sada živi u Zagrebu. Član je Društva hrvatskih književnika. Svoje prve pjesme objavio je kao petnaestgodišnjak u Mostaru u *Slobodi* i *Mladoj Hercegovini.* Javljao se zatim u cijelom nizu listova i časopisa i bio je preveđen na nekoliko jezika. Zastupljen je u knjigama: *Od kraja do beskraja* (Mostar, 1964.), *Dva puta sedam* (Lukavac, 1964.), *Zbornik Svačić* (Zagreb, 1969.) i antologiji *Novi hrvatski pjesnici* (1968.). Do sada su mu tiskane samostalne zbirke poezije: *Arabija ljubavi* (Sar. 1967.) i *Al-sajab i kamena vaza* (Zagreb, 1969.), a najavljena je i treća, *Akšam olur.* Za svoju poeziju je dobio dvije nagrade. U zadnje vrijeme također se bavi kritikom i kratkom pričom.

KAPIDŽIĆ-HADŽIĆ, Nasiha. Rođena u Banjaluci 1930. Diplomirala na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Objavila je zbirke pjesama za djecu: *Maskenbal u šumi* (1962.) i *Vezeni most* (1965.). Dobitnik je nagrade „Veselin Masleša". Živi i radi u Sarajevu.

KARIHMAN, Ferid (1930.). Sin nekad „srpski orijentiranog" Muslimana, koji je za rata morao ipak bježati pred četnicima u istočnoj Bosni, da spasi glavu i obitelj, a poslije rata se iselio u Tursku. Karihman je nakon svršene srednje škole u Adani prešao na studij u Sjedinjene Američke Države, završava ga i dobiva nakon postdiplomskog rada naslov doktora filozofije (Ph. D.). Nakon završenog studija, radi u Srednjoj i Južnoj Americi. Dobitnik je Jubilarne književne nagrade 1970. u povodu dvadesetgodišnjice Hrvatske revije za članak *Hrvatski književnici Muslimani.*

MAŠIĆ, Mehmed (1939.). Rodio se u Moševcu kod Maglaja. Po zanimanju je profesor i sada živi kraj Zagreba. Objavljene zbirke pjesama su mu: *Vječita dugovanja* (Zagreb, 1966.) i *Bogumilke* (1969.), koje su vrlo dobro primljene od kritike i čitalaca. Pjesme su mu također tiskane u mnogim našim listovima i časopisima te u *Zborniku Svačić* (Zagreb, 1969.).

MEHMEDAGIĆ, Enver (1929.). Rodio se u Zagrebu gdje živi do odlaska u emigraciju. U tuđini je prvo u Italiji i zatim u Argentini. Prva mu zbirka pjesama *Reflejos* (Odrazi) izlazi na španjolskom (Buenos Aires, 1954.), a druga, *Svijetla i sjene,* na hrvatskom, s prilozima na talijanskom i španjolskom. Surađuje u mnogim hrvatskim publikacijama izvan domovine. Zastupljen je u antologiji hrvatskog emigrantskog pjesništva *Pod tuđim nebom* (Buenos Aires, 1957.).

MEDŽAZI (?-1610.). Rodio se i umro u Mostaru. Ime mu je Šani, a pseudonim Medžazi, što će reći „Metaforički", jer je u svojim pjesmama volio upotrebljavati čudne usporedbe i metafore. Bašagić je o njemu dao preoštar sud, dok današnjem čitaocu Medžazijevo pjesništvo vjerojatno izgleda ne samo zanimljivo nego i originalno. U zadnje doba njegovim se pjesništvom bavio Omer Mušić, koji je preveo s turskog i pjesmu *Stari most u Mostaru.*

MEJLI (1714.-1781.). Mejli je pjesničko ime derviša Mehmeda Kuranije *(Darwish Muhammad Mayli).* Rodio se i školovao u Sarajevu i zarana ulazi u derviški red kaderija. Cijelog je života kaderitski mistik, koji piše natpise na sakralnim i profanim spomenicima svoga Sarajeva, ali isto tako piše lirske i prigodne pjesme. Smatran je uvaženim pjesnikom po članovima svoga reda, a i Mula Mustafa Bašeskija, sarajevski kroničar, najljepše piše o njemu: „Kuranija, s pseudonimom Mejli, u ćulahu je, duge kose, derviš uglednog reda, elegantan, učen i pjesnik, i to savršen pjesnik, tako da mu u Bosni nema ravnog. Uz to je još mještanin (Sarajlija), neženja, bjelobrad, ima dobro pamćenje, pun je znanja, ljubitelj lijepe knjige i slikar. Iako dobro poznaje gramatiku i sintaksu arapskog jezika, on ne želi da se time ističe." Razbolio se i umro prigodom jednog posjeta Travniku, gdje je došao da zatraži od vezira pomoć za popravak svoje tekije u Sarajevu. Počiva u Docu kod Travnika.

NEPOZNATI BULJUKBAŠA (oko 1760.). *Duvanjski arzuhal* je predstavka u stihovima, koju je neki aga i buljuk-baša (satnik, zapovjednik satnije, čete) poslao bosanskom namjesniku Muhsin-zade Mehmed-paši (1760.-1763.). Anonimni pisac je, izgleda, prošao svijeta kao vojnik i bio interniran u Duvnu (Županjcu). Žali se i protestira radi lošeg života i sudbine, jer „Teška je ovo krajina i krvava haljina." Arzuhal je napisan ikavsko-ijekavskim hrvatskim jezikom i arapskim pismom, a u svoje vrijeme je uživao veliku popularnost. Prema najnovijim istraživanjima Derviša Korkuta izgleda da bi autor mogao biti Mehmed-aga Pruščanin.

NEPOZNATI PJESNIK (17. stoljeće). Dok je Krajina bila „krvava haljina", Sarajevo je u sigurnoj zaleđini napredovalo i cvalo, kao što se vidi iz pjesama Nerkesija i Rešida. Ali 1697. zadesila je grad nesreća, kad je princ Eugen Savojski s oko 6 500 vojnika provalio u Bosnu sve do Sarajeva i dao grad spaliti. Užasnut, nepoznati pjesnik vidi u tome kaznu s neba, koje je „poslalo otrov da ga ispijemo, čašu po čašu"... i „iznad svake granice... pokazalo svoju žestinu".

NERKESI (1592.-1634.). Nerkesi je pjesničko ime Muhameda Sarajlije *(Muhammad Nergisi as-Saraji)*. Rodio se u Sarajevu, a školovao se prvo u Sarajevu, a zatim u Carigradu kod učenjaka i pjesnika Faizija (Kafzade Fejzulah-efendije). Nema sumnje da je utjecaj velikog Faizija na svog darovitog učenika bio velik, jer se Nerkesi ubrzo i još vrlo mlad ističe vrsnoćom svoga pjesničkog stila. Postaje zatim poznat kao profesor, kadija i povjesničar. Nakon imenovanja 1634. za službenog povjesničara Murata IV. krene sa sultanovom vojskom u boj na Revan, no putem, nedaleko gradića Gekbuze, konj mu posrne i Nerkesi u padu pogine. Vjerojatno je tada sahranjen u Gekbuzi. Nerkesi je pisao na turskom i perzijskom takovom vrsnoćom, da J. Hammer-Purgstall u svojoj povijesti osmanlijskog pjesništva kaže, da on „zaslužuje da ga se smatra turskim Narcisom radi njegovih djela kao umjetnika riječi i pisca proze". A Smail Balić kaže u *Croatia: Land, People, Culture:* „Virtuoz u alegorijskim prezentacijama i igrama riječi, Nerkesi je znao kako učiniti svoju prozu i pjesništvo šarolikim i zanimljivima." Glavno mu je djelo *Khamza* (Pentalogija), zbirka proza s tu i tamo uvrštenim pjesmama: *Nihalistan* (Srž), *Kimiya-i sa'ada* (Eliksir sreće), *Kanun ar-rushd* (Zakon pravog puta), *Mashakk al-'ushshak* (Jadi zaljubljenih) i *Ghazawat-i Maslama* (Maslamine vojne).

ORAHOVAC, Sait (1909.). Rodio se u Podgorici, Crna Gora. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu sarajevskog sveučilišta. Počeo se javljati pjesmama 1924. godine. Vrlo rano je prešao u Sarajevo, gdje trajno živi i djeluje. Objavio je niz zbirki pjesama: *Vihori uzdaha* (Podgorica, 1928.), *Nemirne svjetiljke* (Sar. 1930.), *Motivi iz Bosne* (Sar. 1931.), *Usponi* (Nikšić, 1933.), *Lirska saopćenja* (Sar. 1938.), *Vrisci i kliktaji* (Sar. 1946.), *Soneti* (Sar. 1953.), *Sonetska sjenćenja* (Sar. 1957.) i *Korak do zida* (Sar. 1966.). Između spomenutih, najznačajnije su mu zbirke *Soneti* i *Sonetska sjenćenja.* Izdao je također nekoliko zbirki i panorama narodnih pjesama i anegdota, od kojih su zanimljive *Anegdote o našim književnicima* (Sar. 1961.) i vrlo dobra antologija *Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine* (Sar. 1968.). Dobitnik je nagrade Udruženja književnika Bosne i Hercegovine.

PANDŽO, Šukrija (1910.). Rodio se u Ulogu i diplomirao na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu. Usprkos svome školovanju, uspio je sačuvati hrvatsku ijekavicu te je sva svoja djela objavio u Sarajevu, gdje živi i djeluje. Počeo se javljati u *Budućnosti* 1930. Objavio je zbirke pjesama: *Pjesme* (Sar. 1952.). *Razgovori* (Sar. 1954.) i *Bliže su postale zvijezde* (Sar. 1958.); zbirke pripovijedaka: *Ljudi smo* (Sar. 1958.), *Samo još kosovi zvižduću* (Sar. 1964.), te još knjige *Na dužnosti* (Sar. 1950.) i *Iznad gore vjetri zbore* (Sar. 1968.). Dobitnik je nagrade Udruženja književnika Bosne i Hercegovine.

RAMUSOVIĆ, Jašar. Počeo se javljati pjesmama u *Novom Beharu* 1939., a zatim mu ih još objavljuje uz *Novi Behar* i *Muslimanska svijest.* Nemamo podataka o njegovom daljnjem književnom radu.

REŠID (oko 1640.-poslije 1715.) je pjesničko ime Muhameda. Bio je bogat i učen čovjek. Pjesme je pisao na turskom i perzijskom jeziku, a znao je također izvrsno i arapski. Napisao je *Diwan* (zbirku) pjesama, od koje se jedan rukopis nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Također je pisao natpise, prigodne pjesme i panegirike.

SALIHOVIĆ, Ferid. Kao emigrant živi već dugi niz godina u Engleskoj, gdje je aktivan u organizaciji Hrvatske seljačke stranke. Surađuje povremeno u *Hrvatskoj reviji, Hrvatskom glasu* i drugim hrvatskim publikacijama izvan domovine.

SIDRAN, Abdulah. Rođen 1945. u Sarajevu. Zbirka pjesama: *Šahbaza* (1970.).

ZUHDI (?-1874.) je pjesničko ime Abdulkerima ef. Tefterdarije. Rodio se u staroj i uglednoj porodici u Sarajevu.

Bavio se uz pjesništvo i sa znanošću. Pisao je pjesme na turskom i hrvatskom jeziku. Na hrvatskom je spjevao jednu opširnu pjesmu o osnovnim islamskim vjerskim dužnostima. *Pjesma u slavu Sarajeva* je prijevod s turskog.

TABAKOVIĆ, Sadik. Rođen 1942. u Dubravama kod Bosanske Gradiške. Objavio je zbirke pjesama *Imaginarna zemlja* (1967.). Živi i radi u Bosanskoj Gradišci.

ŽUNIĆ, Ismet (1914.-1945.). Rođen je u Donjoj Tuzli, maturirao je na Gazi Husrevbegovoj medresi u Sarajevu 1937. i bio je slušač Više islamske šerijatske škole u Sarajevu. Surađivao je u sarajevskim listovima *Novi Behar, Muslimanska svijest, Svijest, El-Hidaja,* te u zagrebačkom tjedniku *Svijet.* Prevodio je arapsku predislamsku liriku. Pisao je također pod pseudonimom Bešir Babić. Zastupljen je bio u *Lirici hrvatskih sveučilištaraca* (Zagreb, 1939.). Strijeljan je 1945.

RJEČNIK

A

Abdest — pranje ruku, nogu i lica pred molitvu
Adet — običaj, navika, tradicija
Aga — prvak, veleposjednik
Aga-šalvar — skupocjene široke hlače koje nose age
Ahbab — prijatelj
Ahiret — zagrobni život
Ajet — izreka iz Kur'ana
Akča — najsitniji turski srebrni novac
Akšam — sumrak, četvrta po redu muslimanska molitva
Akšam hair olsun — dobro veče
Akšam olur — noć je pala
Alaj-barjak — svečana, paradna zastava
Alaman — Nijemac
Alamet — znak, predznak
Al-binjiš — crveni ogrtač
Alem — ukras na vrhu minareta, cio svijet, dragi kamen
Allah — Bog
Aman — usklik preklinjanja i vapaja: pobogu, zaboga
Amanet — preporuka, zavjet, svetinja, predmet dan na pohranu, čuvanje
Arš — božje prijestolje
Arzuhal — molba, predstavka
Asa — čudotvorni štap
Ašikluk — ljubavni razgovor
At — konj plemenite pasmine
Atmejdan — konjsko sajmište, hipodrom
Avlija — dvorište

B

Bajraktar — zastavnik
Bakija — bregoviti predio Sarajeva s muslimanskim grobljem
Bard — narodni pjesnik i pjevač starih Kelta
Barjak — zastava
Bašča — vrt, voćnjak

Bašluk — muslimanski nadgrobni spomenik
Beg — zapovjernik okružja, pokrajine; plemić, feudalni gospodin
Behar — cvijet voćke
Bekrija — onaj koji se rado opija i banči
Bendbaša — predgrađe Sarajeva
Bešika — kolijevka
Bezistan — pokrivena čaršija
Biljur — kristal
Bošča — rubac, stolnjak
Bulbul — slavuj
Buljuk-baša — satnik, zapovjednik satnije, čete
Busija — zasjeda
Butum — sav, čitav, cio

Č

Čamdži — lađarski, splavarski
Čaršija — trgovačka četvrt
Čatrnja — cisterna
Čauš-baša — dočasnik, podoficir, narednik
Čelenka — vrst perjanice
Čemer — žalost, jad, gorčina
Česma — zdenac, bunar, kladenac; izvor iz kojeg voda teče na cijev
Čibuk — cijev lule, lula
Čirak — svijećnjak, svjetiljka
Čiverica — mala kapa
Čoha — sukno bolje vrste
Čorba — juha

Ć

Ćaba — islamska sveta zgrada u Meki
Ćilibar — jantar
Ćitab — knjiga, zakon, sveta knjiga
Ćošak — kut
Ćulah — kapa (obično bijela)
Ćuprija — most

D

Dembel — lijenčina, neradnik
Demirli — željezan, od željeza
Derviš — pripadnik reda u Islamu, redovnik, skroman i povučen čovjek

Divan, Diwan — zbirka pjesama, vijeće, savjet
Dizdar — zapovjednik tvrđave
Dogandži-baša — vrhovni upravnik lova u Turskoj carevini, zapovjednik carskih sokolara
Dova — molitva Bogu, blagoslov
Drum — cesta, put
Dućan — trgovačka radnja
Dušmanin — neprijatelj
Duvar — zid

Đ

Đerdan — ogrlica
Đerđef — postolje s razapetim platnom na kome se veze
Đerzelez Alija — legendarni muslimanski junak
Đulistan — ružičnjak
Đulsija — ružina voda, ekstrakt

DŽ

Džamija — muslimanska bogomolja
Džebrail — arkanđeo Gabrijel
Dženet — raj

E

Efendija — gospodin, gospodar; muslimanski svećenik
Eglen — razgovor, zabava u razgovoru
Ehli-Islam — muslimani, muslimanski narod

F

Fajda — korist, dobit
Fatih — osvajač
Febo — jedan od nadimaka boga Apolona
Fenjer — svjetiljka
Feredža — ženski ogrtač
Ferman — sultanov ukaz, naredba, zapovijed; dugačko pismo
Fes — muslimanska kapa s kičankom
Fildžan — šalica za crnu kavu
Fukara — siromah, sirotinja

G

Gazija — ratni junak, pobjednik
Gajret — nastojanje, pomoć; privrženost
Gjulsija — vidi đulsija

H

Hafiz — onaj koji zna Kur'an napamet
Hair olsun! — sretno! neka je sretno!
Hajvan — životinja, stoka
Hal — stanje, prilika, okolnost, situacija
Halvat — velika prostrana soba u prizemlju starih kuća, intimna obiteljska soba
Halwetijski red, Halvetije — derviški red
Handžar — orijentalni dvosjekli bojni nož, mač
Hamajlija — zapis zavijen u platno ili kožu
Hanikah — tekija s internatom za derviše
Harač — glavarina, vrst osobnog poreza
Hareket — pokret, gibanje; ponašanje, postupanje; sprema, materijalno stanje
Harem — žensko odjeljenje u muslimanskoj kući; ograđeno džamijsko dvorište
Hazreti — sveti, uzvišeni, poštovani
Hëm — usto
Hero — Hercegovac
Hesab — račun, broj, procjena
Hidaje — ime: upućivač na pravi put
Hidžra — početak računanja muslimanske ere, 16. srpnja 622.
Hodža — muslimanski svećenik, vjeroučitelj, profesor u medresi
Hurija — rajska ljepotica

I

Ibrahim — patrijarh Abraham
Idžazet — svjedodžba o završenim teološkim naukama potrebna za zvanje muderisa
Iftar — ramazanska večera
Ilahija — pobožna pjesma
Ismajil — Abrahamov sin Izak

J

Jangija — požar, vatra
Jenjičar, janjičar, jeničar — rod turske vojske osnovan po Sultanu Orhanu 1328.
Jusuf — lijepi Josip

K

Kaba — vidi Ćaba
Kabul — primljen, uslišan, prihvaćen
Kabahat — krivica, krivnja
Kaderitski — koji pripada derviškom redu „Kaderije"
Kadifa — svilena baršunasta tkanina
Kadija — sudac
Kafez, kavez — krletka
Kahva, kafa — kava
Kaišlije — vrsta opanaka
Kajsarlija — cipelar koji pravi kajsarije (cipele od crvene kozje kože)
Kajsija — marelica
Kalajli — prevučen kositrom, kositren
Kandija — Kreta
Kandilj — kandilo, uljana svetiljka
Kapija — vrata
Kar, kahar — žalost, tuga, briga
Karasevdah — teški, veliki sevdah, ljubavna melankolija
Karavansaraj — svratište za karavane, putnike
Kasaba — gradić
Kaur, kavur — nevjernik
Kavga — svađa, prepiranje, bitka
Kelim — Mojsije
Kiridžija — vozar, kirijaš
Kurban — žrtva, bravče ili goveče koje se kolje na Kurban-bajram

L

Levha — kaligrafski napisani i uramljeni citati, obično iz Kur'ana
Lokman — arapski liječnik čudotvorac iz istočnjačkih pripovijetki

M

Mahala — gradska četvrt
Mahfil — galerija u džamiji gdje obično obavljaju molitvu ženske osobe
Mahšer — mjesto sakupljanja na Sudnji dan; mnoštvo ljudi
Mahzar — skupna molba ili tužba; izvještaj
Majdan — rudnik
Mal — imanje, imovina, imetak
Mangala — posuda u kojoj se drži žeravica radi grijanja ili pripravljanja kave
Maštrafa — čaša

Medresa — muslimanska vjerska škola
Medžuski — poput obožavatelja vatre
Mejdan — povelik ravni prostor; boj, dvoboj
Melem — lijek, pomada koja se privija na rane
Meram — želja, volja
Mesdžid — manja muslimanska bogomolja bez minareta
Mevlovijski red, Mevlevije — derviški red osnovan po Dželaludinu Rumiji
Mesnevija — poznati spjev filozofa Dželaludina Rumije (umro 1273.)
Mesnevijski — poput pjesničkog djela Mesnevija
Mevlud — rođenje, blagdan rođenja Muhamedova
Mezar — grob
Minaret — visoki vitki toranj džamije
Muderiz — nastavnik, profesor medrese
Muftija — muslim. svećenik najstariji po rangu u pokrajini
Muhadžir — izbjeglica, iseljenik, emigrant
Mujezin, muezin — džamijski službenik koji s minareta poziva vjernike na molitvu
Mula — učen čovjek, teolog; u većim gradovima sudac, učenjak, doktor
Munara — visoki vitki toranj džamije
Murad — zavjetna molitva
Musa — Mojsije
Musliman — musliman: pripadnik, sljedbenik Islama, islamske vjere; Musliman: musliman hrvatskog jezika i koljena iz Bosne, Hercegovine i Sandžaka
Mušebak — drvena rešetka na prozorima muslimanskih kuća
Mutvak — kuhinja

N

Nadolmljen — punjen, napunjen
Naj — tanka dugačka frula
Namaz — muslimanska molitva koja se obavlja pet puta na dan
Neimar — graditelj, građevinar
Nišan — cilj; biljeg, madež; odlikovanje, nadgrobni kamen na muslimanskom grobu
Nobe-šećer — kandirani šećer

O

Odžak — dimnjak; ognjište; kuća, dom; obitelj, porodica, koljeno, rod

P

Pehlivan — akrobata na žici ili užetu
Pejgamber — Božji vjesnik, Božji poslanik
Pendžer — prozor
Pijále — znameniti turski voskovođa, Hrvat
Poša — vrst stare vojničke kape u janjičara, slična turbanu ili saruku

R

Rafa — polica, pregrada u ormaru ili stalaži
Rahmet — Božja milost, pokoj
Ramazan — muslimanski mjesec posta
Ridvan — ime anđela vratara na rajskim vratima
Ruždija — prvi stupanj srednje škole

S

Sabah — zora, jutro, molitva u isto doba
Sabit-čauš — carski pobočnik, časnik
Sadriazam — veliki vezir
Sandžak — zastava; pokrajina
Santa Maria in Campo — Gospa od polja
Saz — vrsta tambure s dugim drškom
Sedef — blistavi optok školjkine nutrine
Sedžada, serdžada — prostirač na kojem muslimani klanjaju namaz
Sehara — drveni kovčeg obložen i okovan limom i kožom u kom se drži djevojačka oprema
Sejahatnama — putopis
Selamet — spas, povoljno stanje
Selsebil — rajsko vrelo
Semandra — Smederevo
Serhat — krajina, pogranični kraj, granica
Sevdah — ljubav; ljubavna čežnja, zanos
Sevdalinka — bošnjačka ljubavna pjesma
Sidra — ime mjesta koje je sjedište anđela na nebu
Silah — oružje
Simurg — ohola bajoslovna ptica, koja je htjela razvrgnuti sudbinu
Sofra — stol (trpeza), sinija
Sohbet — razgovor, sijelo, sastanak
Soj — rod, pleme; podrijetlo, vrsta
Sokol — Mehmed-paša Sokolović, jedan od najvećih turskih vojskovođa, Hrvat
Sokak — ulica
Srmen — srebrn; vezen, ukrašen srebrom
Surgun — put za prognane

Š

Šahindžija — sokolar
Šeboj — cvijet „noćni miris“
Šedrvan — vodoskok
Šeher — veliki grad
Šehid, šehit — mučenik, onaj koji gine junačkom smrću u borbi za vjeru
Šejh — starina, starješina tekije, prvak derviša
Šerijat — muslimanski vjerski zakon, muslimansko kanonsko pravo, islamski propis
Šejtan — đavao, sotona, vrag

T

Taman — upravo, baš tako
Tekija — derviški samostan
Tepsija — plitica od mjedi, plitka bakrena posuda
Tiro — Hasan-paša Tiro, turski vojskovođa, Hrvat
Trofanda — prvi plod voćke u jednoj godini
Tuba — ime rajskog stabla
Tunhazli ćuprija — pontonski most
Tur — sinajsko brdo
Turban — kapa s omotom od tankog platna
Turbe — mauzolej, natkrivena grobnica

U

Ulema — učenjaci, svećenstvo

V

Vakat — vrijeme
Vatan — domovina, rodni kraj, zavičaj
Vezir — upravnik pokrajine, vilajeta

Z

Zagar — pas, lovačko pseto
Zagarija — gunj od smeđeg sukna
Zeman — vrijeme
Zijafet — čast, gozba
Zorba — nasilje, teror
Zurla — vrsta svirale s jakim piskavim glasom

POSEBNI PRILOG:

HRVATSKI KNJIŽEVNICI MUSLINANI

HRVATSKI KNJIŽEVNICI MUSLIMANI

ČETIRI STOLJEĆA OD MEHMEDOVE „HRVATSKE PJESME“ DO SELIMOVIĆEVA „DERVIŠA I SMRTI“ (*)

ELEMENTI ISLAMSKE CIVILIZACIJE U HRVATSKOJ NACIONALNOJ KULTURI

Jer hrvatskog jezika šum
Može da goji,
Može da spoji
Istok i zapad, pjesmu i um.

Safvet-beg Bašagić

RAZNOLIKOST nacionalnih kultura je prouzrokovana povijesnim događajima i njihovim posljedicama, koje obilježavaju i daju posebnost kulturnim razvicima raznih nacija. I hrvatska nacionalna kultura, oblikovana kroz više od tisuću godina stvaralaštva, a i nehrvatskog elementa među Hrvatima, ukupnost je svih naših duhovnih i materijalnih vrijednosti. No upravo ono, što je učinilo našu kulturu posebnom i različitom od drugih nacionalnih kultura, povijesni su događaji i razvoji na jednom pograničnom području. U svojem prepoznavanju i svrstavanju civilizacija Toynbee je opravdano i bez kolebanja smjestio Hrvate u zapadnu civilizaciju, ali isto tako je odmah uočio njihovu pograničnu ulogu na jugoistoku područja te civilizacije, mjestu kasnijeg susreta triju civilizacija: zapadne, islamske i istočno-ortodoksne. Razvoj hrvatske nacionalne kulture se kreće skoro isključivo unutar zapadne civilizacije sve do prodora Osmanlija. Ali od tada, elementi islamske, a donekle i istočno-

---

(*) Ova je studija bila prvotno objavljena u jubilarnom broju „*Hrvatske revije*“ / God. XX., sv. 4 (80), prosinac 1970., str. 983-996. Ovdje je ispravljena i dopunjena.

ortodoksne civilizacije, počinju prodirati na hrvatski zapad. Međutim, dok univerzalni islam zadobiva za sebe jedan važan dio hrvatskog pučanstva, dotle pravoslavlje uglavnom prodire snagom seoba. Potonja simbioza i nakalemljivanje novih tekovina na hrvatskom zapadnjačkom tlu unosi nove sastojke u hrvatsku nacionalnu kulturu i stvara od nje jednu izvanrednu kulturološku pojavu, da bi se onda konačno, uslijed vala modernog nacionalizma i okcidentalizacije, usmjerila u novo, suvremeno razdoblje razvoja. Usprkos silnoj privlačivosti i složenosti ovakovih pojava, pravih poslastica za povjesničare, narodoznance i sociologe, hrvatska znanost ostavlja nerasvijetljena čitava područja hrvatske nacionalne kulture. Još uvijek postoji povelik broj erudita, koji preskaču njene islamske komponente, ili im ne daju dovoljno važnosti iz banalnih politikantskih razloga. To se posebno vidi u današnjem apsurdnom tretiranju kulturnih kretanja u S. R. Bosni i Hercegovini, koje službena vlast (upravo kao nekad austro-ugarska) nastoji, s jedne strane, odvojiti i osamiti od kulturnih gibanja u S. R. Hrvatskoj (usprkos lozinci o bratstvu i jedinstvu), dok, s druge strane, jugocentralisti i velikosrbi utjeruju strah u kosti kulturnim stvaraocima Zagreba i Sarajeva sa strašilom šovinizma, upravo da spriječe bratstvo i jedinstvo uže Hrvatske i Herceg-Bosne.

KRITERIJI ZA ODREĐIVANJE PRIPADNOSTI HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Svoje ne pušti, a tuđe ne prihvati.

NARODNA POSLOVICA

ONO što se događa na kulturnom polju uopće, odražava se i na književnosti kao umjetnosti riječi, tom bitnom sastojku svake nacionalne kulture. Prevrćući po nedavno objelodanjenim povijestima i pregledima književnosti, antologijama hrvatske i općejužnoslavenske pjesme i proze, te po enciklopedijama, izgleda, da se mnoge bosansko-hercegovačke (b-h) Muslimane-književnike ostavlja u kulturnom i književnom zrakopraznom prostoru. Jer ne postoji ni bosanska nacija, ni bosanski jezik, ni bosanska književnost — pitamo se: zašto se to čini? Netko bi nam mogao na brzinu odgovoriti, da je to isključivo stvar nacionalne opredjeljenosti ili neopredjeljenosti b-h Muslimana, prema kojoj deklarirani Hrvati ulaze u hrvatsku književnost, deklarirani Srbi u srpsku, a neopredijeljeni ni u jednu. Problem je u pogledu onih nacionalno neopredijeljenih ustvari mnogo složeniji i ne može nas zadovoljiti takav neznanstveni, površni pristup. Jedan književnik može sâm sebe, svjesno ili nesvjesno, zadržavati neopredijeljenim, ali ne može izbjeći ocjeni i organskom uvrštenju njegova djela u jednu književnost prema određenim kriterijima. Zato prije svega treba ustanoviti jasne kriterije za određivanje pripadnosti jednoj književnosti. U slučaju hrvatske književnosti i bez obzira, da li se radi o onoj starijoj, novijoj ili suvremenoj, slijedeći kriteriji se trebaju *dosljedno* primjenjivati.

1. *Kriterij hrvatske nacionalne pripadnosti.* U hrvatsku književnost ulaze svi pisci *Hrvati*, uključivo i svi oni (posebno u starijoj književnosti), koji su za sebe upotrebljavali povijesne nazive ekvivalentne u ono doba nazivu Hrvat i za koje, prema tome, vrijedi Grabovčeva jednadžba *Hrvat-Slovinac-Ilir*. Ovdje treba spomenuti, da je naziv *Slovenac* prije 18. stoljeća bio hrvatskim kajkavcima istoznačan *Slovincu*, dok su sadašnji Slovenci bili uglavnom nazivani Kranjci ili Vindi. Naziv Ilir je upotrebljavao u iznimnim slučajevima i po koji pisac Nehrvat, ali u takvom slučaju primjena jednog drugog kriterija, na primjer jezičnog, odlučuje o njegovoj književnoj pripadnosti.

2. *Kriterij hrvatske pokrajinske pripadnosti.* U hrvatsku književnost ulaze također pisci, koji su upotrebljavali za sebe i za svoj narod hrvatske pokrajinske nazive: *Dubrovčanin, Bošnjak, Dalmatin, Slavonac, Bunjevac, Šokac, Istrijan* itd. Duga rastrganost hrvatskoga nacionalnog područja razlogom je naglašenom regionalizmu te privremenom povlačenju i ograničenju naziva Hrvat na izvjesnu pokrajinu, koja nije obuhvaćala cjelokupno hrvatsko etničko područje. U slučaju, da koji hrvatski pokrajinski naziv upotrijebi i pripadnik koje druge narodnosti, treba se primijeniti kriterij nacionalne pripadnosti ili koji drugi kriterij.

3. *Jezični kriterij.* U hrvatsku književnost ulaze pisci *hrvatskog jezika*, uključivši i one, koji su svoj hrvatski jezik zvali svojevremeno ekvivalentnim nacionalnim *(slovinski,*

ilirski) ili pokrajinskim (dubrovački, bošnjački, dalmatinski, slavonski itd.) nazivima. Ovaj se kriterij primjenjuje bez obzira, da li se radi o književnim *(crkveno-glagoljaški, suvremeni hrvatski književni jezik)* ili dijalekatskim izražajima (čakavski, kajkavski, štokavsko-ikavski i ijekavski). Potrebno je još spomenuti, da su Hrvati književno stvarali i na drugim jezicima velikih kultura (latinski, talijanski, njemački, turski, arapski i perzijski) pa ipak oni ne pripadaju drugim nacionalnim književnostima radi primjene kriterija nacionalne pripadnosti ili kojeg drugog kriterija. To je slučaj *hrvatskih latinista i islamista.*

4. *Kriterij kulturne pripadnosti.* Hrvatskoj književnosti pripadaju i svi oni pisci Hrvati i Nehrvati, koji su po rođenju ili dužim boravkom u hrvatskim kulturnim središtima imali ili zadobili osjećaj pripadnosti kulturnom stvaranju u Hrvatskoj. Ovamo spadaju i književnici, koji pripadaju hrvatskoj književnosti iz čisto literarnih, estetskih i idejnih koncepcija.

5. *Kriterij pisma.* Hrvatski književnici su pisali hrvatskom glagoljicom, hrvatskom ćirilicom (bosančicom), latinicom i arabicom. Svi pisci, koji su pisali hrv. glagoljicom ili bosančicom, pripadaju hrvatskoj književnosti radi hrvatske samoniklosti tih pisama. Kod onih, koji su pisali starim načinima latinskog ili arapskog pisma, potrebno je primijeniti još jedan drugi kriterij, recimo kriterij nacionalne ili kulturne pripadnosti, dok kod pisaca poslijepreporodne hrvatske latinice i arabice ne može biti nikakove sumnje, da se radi o hrvatskim književnicima.

6. *Vjerski kriterij.* U hrvatsku književnost ulaze također pisci bez izrazite nacionalne svijesti, ali s jakim osjećajem vjerske pripadnosti, koja je često puta i pod posebnim okolnostima znala biti dominantna pri susretu civilizacija na našem kulturnom području te pri određivanju pripadnosti (na primjer dubrovački katolicizam prema pravoslavnom zaleđu, katoličko i muslimansko starosjedilaštvo prema unutrašnjobalkanskim doseljenicima, bogumilsko-muslimanski kontinuitet itd.). Radi univerzalnosti religija ovaj kriterij zahtijeva u mnogim slučajevima također primjenu još jednog od ostalih kriterija, recimo jezični ili hrvatski pokrajinski, i ne može biti ograničen ni na jednu pojedinu religiju.

7. *Teritorijalni kriterij.* Radi izmiješanosti pučanstva te radi velikog broja Hrvata izvan hrvatskog etničkog i državnog područja (Gradišćanski i Bački Hrvati, emigranti itd.), ovaj se kriterij može primijeniti samo u posebnim slučajevima. Prema tome, u hrvatsku književnost ulaze pisci prema prethodnim kriterijima, bez obzira na mjesto gdje tko živi ili je rođen, dok se teritorijalni kriterij može primijeniti u slučajevima pomanjkanja podataka, dvoumice, neodređenosti i osamljenih slučajeva sveslavenstva, integralnog jugoslavenstva, mađaronstva, talijanaštva i turskog naziva. Tada se podrijetlo sa sadašnjeg područja S. R. Hrvatske i S. R. Bosne i Hercegovine može primijeniti, po mogućnosti uz koji drugi kriterij, recimo jezični ili onaj kulturne pripadnosti.

DOPRINOS B-H MUSLIMANA HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI DO ZAPOSJEDNUĆA HERCEG-BOSNE

> *Moj narod neka laganijem perom*
> *Budućnost ljepšu na tebi osniva,*
> *U tebi gleda ideale svoje,*
> *Povijesti drage otadžbine moje!*
>
> Musa Ćazim Ćatić

PREMA iznesenim kriterijima pripadnosti, hrvatska književnost izgleda kao raskošni mozaik umjetnosti riječi i stiha, u kom su skladno i kroz stoljeća slagane šarolike kockice, stakalca i kamenčići čakavstine, štokavske ijekavštine i ikavštine, kajkavštine, glagoljice, latinice, bosančice i arabice, sve do apoteoze suvremenog književnog jezika. Književnici, ti majstori-graditelji tog mozaika, većim su dijelom kršćani i zapadnjaci, a manjim sljedbenici islama, pripadnici, dakle, dviju velikih civilizacija, ali stvaraoci samo jedne hrvatske kulture.

Koliko su god u prošlosti mnogi b-h Muslimani kao veziri i vojskovođe, umjetnici mača i poznavaoci državničkog umijeća upotpunili galeriju znamenitih Hrvata, ne smije se podcijeniti ni broj danas poznatih pisaca.

Hrvatska aljamiado književnost

Još od kraja 16. stoljeća javlja se u Bosni, uz franjevačku katoličku književnost, književnost bosanskih Muslimana uglavnom na hrvatskom štokavsko-šćakavskom, ikavskom dijalektu, pisana arabicom, a poznata kao *hrvatska aljamiado književnost*. Oslanjajući se prvotno na istočnjačko a zatim više na narodno pjesništvo, ona traje do okupacije Bosne i Hercegovine (1878.). Pretežno je to poezija vjerska i pobožna (pjesme *ilahije*), zatim poučno-moralistička (pjesme *kaside*) i peticionog i pritužbenog karaktera (stihovani *arzuhali i mahzari*), ali ima i patriotskih i ljubavnih stihova. Već oko 1588./89. javlja se *Mehmed* sa svojom *Hrvatskom pjesmom (Chirvat türkisi)*; pa zatim u 17. stoljeću *Hadži Jusuf Livnjak,* pisac spjevova-pritužbi; *Muhamed Hevaji Uskufi,* leksikograf (hrvatsko-turski rječnik), pjesnik ilahija, pozivâ na islam, jednog spjeva o ženama i jedne ljubavne pjesme; *Hasan Kaimija Zrinović,* derviš, pjesnik kasida, jedne patriotske protumletačke pjesme (Nemojte se kladiti, / a Hrvate paliti; / za to ćete platiti, / kad vam ode Kandija) i poziva na islam (O Hrvati čujte me!).

U 18. stoljeću imamo *Duvanjski arzuhal (Mehmed-aga Pruščanin),* a stvaraju još i četvorica poznatih pisaca: *Muhamed Velihodžić,* pjesnik jedne kaside i sastavljač nekoliko proznih djela; *Mustafa Bašeskija,* autor triju pjesama, među kojima je i uspjela *Pobožna pjesma*; i *Ahmed Karahodža,* autor popularne pjesme *Bošnjakuša,* i *Muhamed Razija.*

U 19. stoljeću pjesnici muslimani aljamiada stoje pod jakim utjecajem narodne pjesme. Među njima su *Sejid Vehab Ilhamija,* derviš revolucionarnog stava, pjesnik dvadeset sačuvanih pjesama i autor jednog vjeronauka; *Umihana Čuvidina,* prva poznata pjesnikinja muslimanka i autorica popularne pjesme *Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije*; *Mustaja Firakija,* pjesnik jednog opširnog arzuhala; *Abdurahman Sirija,* autor triju derviških pjesama; *Fejzo Softa Travničanin,* autor jedne interesantne lirske pjesme; *Hasan Travničanin,* pjesnik dviju stihovanih poslanica; *Jusuf-beg Čengić,* autor spjeva *Avdija*; *Abdulkerim Tefterdarija,* pjesnik opširnog spjeva o islamskim vjerskim dužnostima; *Omer Humo,* pučki prosvjetitelj i promicatelj hrvatskih djela pisanih arabicom; *Salih Gašević,* prevodilac s turskog *Mevluda*; i, konačno, *Muhamed Ruždija. Hamza Puzić,* autor spjeva *Ibrabim terzija.* Uz djela spomenutih spisatelja, ima ih i manje značajnih od poznatih i nepoznatih autora.

Pa i poslije zaposjednuća Herceg-Bosne (1878.) ima nekoliko aljamiado pisaca, no ti su skoro isključivo autori vjeronaučnih djela.

Hrvatski islamisti

Poput hrvatskih latinista u zapadnim krajevima, b-h Muslimani stvaraju usporedno s hrvatskom aljamiado književnosti također i na orijentalnim jezicima: turskom, arapskom i perzijskom. Može se prema tome uz hrvatske latiniste govoriti i o *hrvatskim islamistima* (za razliku od hrvatskih orijentalista). Među njima je također i nekolicina već spomenutih aljamiado pisaca.

Kao prvi hrvatski islamisti pojavljuju se u 15. stoljeću pjesnici *Adni* (Mahmud-paša Abogović, vezir, mecena, državnik i vojskovođa) i pjesnik-derviš *Servi.* Njih slijedi u 16. stoljeću *Hasan Ćafi Turhanović Pruščak,* pisac političko-povijesne rasprave *Nezamul ulem* (Uredba svijeta), *Ibrahim-beg Alajbegović,* poznat pod imenom *Pečevi,* kroničar Turskog carstva (1520.-1641.), *Ali-Dede,* derviš, zvan Šeihutturbe, učena mu djela *Es'iletulhikeni* i *Evail,* objavljena nekoliko puta u Kairu i Carigradu, i *Arif-beg Rizvanbegović* sa pseudonimom *Hikmet,* pjesnik, mistični filozof, autor političko-povijesnih tema i glasoviti pravnik. Od pjesnika u 16. stoljeću treba spomenuti niz imema: *Sumi* (pjesničko ime Mustafa-paše Skenderpašić Juriševića, zeta sultana Selima II.), *Širi, Zijâi, Nihadi* (Muhamed Karamusić), *Sudi, Šani* (Salih Češljić), *Derviš-paša Bajezidagić, Medžazi i Lamekani.*

U 17. stoljeću djeluju već spomenuti aljamiado književnici *Hadži Jusuf Livnjak,* putopisac na turskom jeziku; *Muhamed Hevaji Uskufi,* pisac na turskom, arapskom i perzijskom; *Hasan Kaimija Zrinović,* pisac na arapskom i perzijskom, a na turskom autor zbirki *Divan* i *Varidat*; zatim *Abdulah Bošnjak,* derviš, pisac šezdesetak djela iz islamske mistike na turskom i arapskom jeziku, među njima i glasovitog komentara Ibni Arebijina *El-Fususa,* po kojem je postao poznat kao *Šarihul-Fusus* (komentator Fususa); *Hasan (Kodža) Mostarac,* autor povijesti *Ahbarud duvel* (Državne vijesti) i prevodilac na turski *Bedai-ub veka,* pjesnički mu je pseudonim *Hukmi*; *Mustafa Ejubović,* autor dvadeset i pet djela i prevodilac šezdeset knjiga; *Mahmud Mostarac,* poznat kao *Bejazi-zade damadi,* učenjak, retoričar i pravnik, iz retorike napisao djelo *Elbediijje*

(O tropovima i figurama); i *Mustafa Bašeskija,* ljetopisac Bosne i Sarajeva na turskom jeziku. U 17. stoljeću među ostalim pjesnicima treba spomenuti slijedeće: *Nerkesi* (Muhamed Sarajlija), *Feridun* (Ali Šira), *Faiz* (Abdulah), *Fevzi* (Mehmed), *Gaibija, Mezaki, Bezmi, Zikri, Hilmi, Talib* (Ahmed), *Sebleti, Tevekuli-Dede, Sukeri* (Zekerija), *Rešid* (Muhamed), *Sabit* (Alaudin Alija Bošnjak Užičanin), *Nazmi-Debe* (šejh Hasan).

Iz 18. stoljeća su hrvatski islamisti *Mohamed Jusufović,* pisac arapske sintakse na turskom; *Ahmed Mostarac,* izvrstan poznavalac islamskog prava, o kojem je napisao par djela; *Mustafa Bošnjak* sa pseudonimom *Ledunni,* pisac komentara glasovitom mističnom djelu *Mesnevi* i autor jedne knjige pjesama na turskom i perzijskom, zatim pjesnici *Mejli* (Mehmed Kuranija) i *Zikri* (Ibrahim Užičanin) i *Ševki.*

Iz 19. stoljeća prije zaposjednuća Bosne treba još spomenuti *Mohamed Saćir Kurtćehajića,* urednika službenih novina *Bosna* i vlasnika i urednika časopisa na turskom *Đulseni Saraj*; i, konačno, još pjesnici *Sirri, Zuhdi* (Abdulkerim Tefterdarija), *Habiba Stočević* i *Arif Hikmet.*

Ovaj pregled je više nego površan i sažet, kad se uzme u obzir, da je preko stotinu naših pjesnika stvaralo na turskom, arapskom i perzijskom. No, iako je književno stvaranje hrvatskih islamista plodnije i bolje od hrvatskih aljamiado književnika, ono još uvijek čeka, da se u prijevodima otkrije hrvatskoj javnosti i tako povrati u našu kulturno-književnu riznicu.

Hrvatsko narodno muslimansko pjesništvo

Ali ni spomenuti pisci hrvatskog aljamiada, ni hrvatski islamisti ne daju nam potpunu sliku doprinosa Muslimana hrvatskoj književnosti prije zaposjednuća Bosne. Opstojnost bogate usmene narodne književnosti među Muslimanima ostavila nam je u naslijeđe krcatu riznicu tog narodnog blaga, u prvom redu narodnog pjesništva.

Muslimanske narodne epske pjesme su nastale dobrim dijelom na području Turske Hrvatske (Bosanske Krajine), a pjevaju najviše o ženidbama i svatovima, otkupljivanju zarobljenih junaka, dvobojima istaknutih junaka, o borbama s kršćanskim junacima i sl. Velika pažnja se poklanja opisu oružja, nošnje, konja i konjske opreme, a u nekim pjesmama nailazimo čak i na opise krajobraza. Najpoznatiji junaci tih pjesama su *Đerzelez Alija, Mustajbeg Lički* s Udbine, braća *Mujo* i *Alil Hrnjica* iz Kladuše, *Bojičić Alija* i posebno zanimljiva ličnost *Budalina Tale,* koji se ističe uz hrabrost i s posebnim asketskim shvaćanjima. Karakteristično je za te pjesme, da po «etičkoj dubini i formalnoj ljepoti spadaju u najvrjednije plodove epskog pjesništva» (Stadtmüller), da se u njima «spominje mnogo manje surovosti, okrutnosti i zvjerstava, nego u pjesmama drugih zbirki» (Maretić), te da te pjesme isto tako «ističu pravednost i vrijednost kršćanskih junaka» (Čubelić). I mnogi drugi proučavatelji hrvatske muslimanske epske pjesme ističu njihove etičke vrijednote (Jagić, Ćorović, Krauss, Nametak, Schmaus, Balić, Delorko, Frndić).

Uz epsko narodno pjesništvo, Muslimani njeguju i *lirsko, žensko pjesništvo,* balade i romance, kojih Hrvati (muslimani i katolici) imaju mnogo više nego Srbi, a kojim je među Muslimanima pogodovala haremska i dvorska sredina. Prva i glasovita muslimanska balada *Hasanaginica* dospjeva 1744. preko Fortisova „Viaggio in Dalmazia" u zapadnoevropsku javnost, te je preko nje i probuđen interes za naše narodno pjesništvo. Hasanaginica je ušla u Herderovu „Stimmen der Völker in Liedern", a, prema Baliću, prepjevali su je ili se njome zanimali Goethe, Merimèe, Walter Scott, Bayron, Puškin, Ljermontov, Gerber, Jakov Grimm, Lamartine, Mickiewicz i Kopitar. S druge strane, utjecaj orijentalne osjećajnosti i čuvstvenosti među hrvatskim Muslimanima našao je svoj najpotpuniji umjetnički izraz i sadržaj u *sevdalinki,* tom izvanrednom bošnjačkom ljubavnom pjesništvu, koje je uz folklorne elemente puno lirske istančanosti i orijentalnog kolorita. Sevdalinke su najbolji dokaz intenzivne emocionalnosti b-h Muslimana.

Na koncu još treba spomenuti narodne pripovijetke, poslovice i zagonetke, među kojima se ističu brojne novele i anegdote o simpatičnoj ličnosti *Nasrudinhodže.* Iako je taj lik orijentalnog podrijetla, kroz njega nam govori ustvari narodni pripovjedač o mnogim realnostima života pod zaštitom Nasrudinove šale.

DOPRINOS MUSLIMANA HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI U ZADNJIH STOTINJAK GODINA

I tihim letom, s oblaka na oblak
kroz mrežu sunca krči put,
da pobrane žice zlatnog sunca
spusti u gnijezda kut.

Salih Alić

HRVATSKE preporodne ideje su se teško probijale iz uže Hrvatske preko turske granice u Herceg-Bosnu. Književni preporodni rad se ograničuje na mlade „ilire"-fratre, dok kod Muslimana ne nailazi na odziv. Tek nakon zaposjednuća Bosne i Hercegovine, 1878., i već potkraj 19. stoljeća počinju se uklapati i b-h Muslimani u poslijepreporodnu, noviju hrvatsku književnost. „Među prvima javlja se *Mehmed-beg Kapetanović-Ljubušak* s narodnim umotvorinama i prijevodima s istočnih islamskih jezika („Narodno blago" i „Istočno blago"). U „Prosvjeti" i u izdanjima Matice Hrvatske počinju surađivati *Safvet-beg Bašagić* (Mirza Safvet) i *Osman Aziz* (Osman Nuri Hadžić i Ivan Miličević). Pokretanjem „Nade" u Sarajevu 1895., kojoj je bio urednik Silvije Strahimir Kranjčević, počinju ovi pisci intenzivnije književno raditi, a posebno su bili aktivni, kad osnovaše muslimanski porodični list „Behar" (1. svibnja 1900.), „list za pouku i zabavu". Ovaj list je trebao širiti prosvjetu među bosansko-hercegovačkim muslimanima, izgrađivati njihovo obrazovanje u zapadnjačkom duhu, te buditi hrvatsku nacionalnu svijest. Sve se to radilo vrlo oprezno, jer su b. h. muslimani bili u odgoju patrijarhalni, u vjeri konzervativni, nepovjerljivi prema svemu, što je dolazilo od inovjeraca, „Švaba", pa to više treba cijeniti kulturni rad ovih prvih muslimanskih hrvatskih književnika. Između ovih se u *hrvatske realiste* obično uvršćuju *Osman Nuri Hadžić* (1869.-1937.), *Edhem Mulabdić* (1862.-1954.) i *Ramid Šahinović „Ekrem"* (1882.-1936.), prva dva pripovjedača i romanopisca, a treći pisac pučkih drama i komedija. Oni iznose probleme Bosne često s rodoljubnim, prosvjetnim i socijalnim tendencijama, ali im djela još nisu bila dostigla potpunu umjetničku vrsnoću realizma.

Svestranog i zaslužnog *Safvet-bega Bašagića* (1870.-1934.), pjesnika, prevodioca, učenjaka, orijentalistu, društvenog radnika i političara neki povjesnici književnosti svrstavaju među hrvatske realiste, dok ga drugi smatraju pripadnikom hrvatske moderne. Svojevremeno se njegovo pjesničko djelo vrlo cijenilo, ali danas se mnogo više cijeni njegov rad kao učenjaka, kulturnog povjesničara i orijentaliste. On je hrvatski muslimanski preporoditelj, koji je izvršio veliki utjecaj na mlađe muslimanske generacije.

U *hrvatsku modernu* spada izraziti pjesnik-bohem *Musa Ćazim Ćatić* (1878.-1915.). On se među prvima oslobađa dotadašnjih romantičnih šablona tradicionalne poezije, koje slijede b-h pjesnici Muslimani. Posebno nakon njegovog kontakta u Zagrebu s Matošem, Tinom i Galovićem, on se izdiže u ljubavnoj lirici, u kojoj se spajaju modernistička pjesnička shvaćanja s istočnjačkom osjećajnošću, čuvstvenošću i putenosti. Zbirke su mu: *Pjesme* (1914.), *Izabrane pjesme* (1928.), *Odabrane pjesme* (1965.).

Među mnogim revnim suradnicima *Behara,* osim gore spomenute šestorice, treba još spomenuti nekoliko pisaca. Tu su pjesnici: *Riza-beg Kapetanović Ljubušak* (1868.-1931.) i *Šemsudin Sarajlić* (1877.-1960.); pisci proze: *Hamdija Mulić* (1881.-1944.), *Husein Đogo* (1880.-1961., prvi musl. pisac hum. novela), *Hajdar Fazlagić* (1867.-1933.), *Fehim Spaho* (1877.-1942.) i *Muhamed Emin Dizdar* (1882.-1939.); i sakupljači narodnog blaga: *Ahmed* i *Alija Aliefendić, Mustafa Behlulović, Fehim H. Baščaušević, Fehim Barjaktarević* i *Halid Šaran Trebinjac.*

U *hrvatskoj međuratnoj književnosti* b-h književnici Muslimani su dostigli pune tijekove hrvatskih književnih gibanja te stvaraju plodno, vrsno i umjetnički na visini. Oni su, jasno, vezani i dalje prvenstveno uz probleme i tematiku Herceg-Bosne, ali ih ima također eksperimentatora i obrađivača socijalne tematike. Najstariji među njima je *Hizi Bjelevac* (1886.-1972.), plodni i neopravdano zaboravljeni romanopisac (*Minka,* 1917.; *Rene Logotides,* 1920.; *Melika,* 1927.; *Zidanje srećnog doma,* 1934. itd.). Tematika mu je egzotični islamski svijet i po tomu je prozvan „muslimanski Pierre Loti". Slijedi po dobi *Ahmed Muradbegović* (1898.-1972.), prvenstveno dramski pisac iz grupe ekspresionista i eksperimentatora (*Majka,* 1934.; *Na Božjem putu,* 1936.; *Husejin beg Gradašćević,* 1942.), a i novelist s b-h tematikom (knjige pripovijetki: *Nojemova lađa,* 1924.; *Haremske novele,* 1924.; *Svijet u opancima,* 1936.; *U vezirovim odajama,* 1941.). Među pjesnicima su *Salih Alić* (1906.), liričar impresionističkih slika, punih „boja, muzike i svjetla" (*Lirski* *akvareli,* 1941.; *Lirski dnevnik,* 1953.) i manje poznati *Husejin Čengić.* Plodan i Herceg-Bosnom inspiriran je *Alija Nametak* (1906.), priznati majstor pripovijetke i pisac romana, vanredan poznavalac muslimanske psihe i života, te istaknuti predstavnik nacionalno i vjerski usmjerenih književnika Muslimana (knjige pripovijedaka: *Bajram žrtava,* 1931; *Dobri Bošnjani* 1937.; *Za obraz,* 1942.; *Ramazanske priče,* 1941.).

Od starije generacije, među njima i nekoliko prijeratnih beharlija, mastavljaju radom u međuratno doba: *Šemsudin Sarajlić,* pjesnik i pisac novela *Iz bosanske romantike* (1931.) i *Zarasli putovi* (1944.); *Husein Đogo* (vrijedni suradnik *Novog Behara*); *Hamdija Mulić,* pisac priča za djecu *Iz naše mahale* (1944.); pa pisci proze *Murat Šuvalić* (1897.-1936.) i *Nafija Sarajlić* (1893.-1970.); i pjesnici *Nazif Resulović* (1886.-1939.) i *Fadil Kurtagić* (1889.-1958.).
U generaciji književnika rođenih početkom ovoga stoljeća, a koji počinju djelovati između dva rata, nalaze se uz spomenutog Nametka i Alića: *Hamid Dizdar* (1907.-1967.), pisac proze i pjesnik; *Husnija Čengić* (1907.), pjesnik; *Sait Orahovac* (1909.), pjesnik; *Šukrija Pandžo* (1910.), pjesnik i pisac proze; *Mustafa H. Grabčanović* (pjesme *Bosna,* 1938.); *Emver Čolaković* (1913.), autor uspjele i popularne *Legende o Ali Paši* (1944.); i pjesnici *Ismet Žunić* (1914.-1945.) i *Jašar Ramusović.*

Najistaknutiji od predstavnika hrvatske socijalne literature i predvodnik „lijevo“ usmjerenih književnika Muslimana je *Hasan Kikić* (1905.-1942.), pjesnik, pripovjedač (*Provincija u pozadini,* 1935.) i romanopisac (*Ho-ruk,* 1936.; *Bukve,* 1938.). On je priznat, poznat i najuspjeliji u prozi, kad piše o šumskim radnicima i bosanskoj sirotinji dinamičnim stilom, u kojem se osjeća ponešto i utjecaj Krleže. Pripadnik socijalne literature je i *Zijo Dizdarević* (1916.-1942.), pjesnik i pisac kratkih pripovijetki, u kojima slika ambijent bosanske kasabe.

U pogledu hrvatskih muslimanskih književnih časopisa, na već spomenuti, pionirski *Behar* (1900.-1910.), urednici: Bašagić, Mulabdić, Čaušević, Ćatić, Dvorniković, Šahinović) nastavlja se mostarski *Biser* (1912.-1914., 1918., izd. Kalajdžić, ur. Ćatić). Između dva rata već izlaze tri književne revije: *Novi Behar* (1927.-1944., urednici: A. Nametak i drugi) i kratkotrajni *Novi Vijek* (1920., ur. Hizi

Bjelevac) i *Putokaz* (1937.-1939., ur. Kikić, sur. Safet Krupić, Rizo Ramić i dr.). Oko „Novog Behara“ su se okupljali književnici Muslimani hrvatske rodoljubne i vjerske orijentacije, dok su pobornici „Putokaza“ bili književnici „lijevo“ usmjereni. I pokraj ove idejne podvojenosti, svi su ovi književnici Muslimani stvarali unutar hrvatske književnosti, osim adrićevskog slučaja Hamze Hume (1895.), koji inklinira Beogradu.

Poslijeratna književnost. Za vrijeme Drugog svjetskog rata među b-h Muslimanima, kao i u cijelom hrvatskom narodu, dolazi do polarizacije s hrvatskim nacionalistima na jednoj strani i komunistima-ljevičarima na drugoj. Neki od književnika pogibaju za svoje ideale, poput književnika-novinara Munira Šahinovića Ekremova, koji pri zauzeću Zagreba po partizanima izlazi na ulicu u odori hrvatskog časnika i bude pokošen; Hasan Kikić pogiba od četničke ruke, dok Zijo Dizdarević pogiba kao komunist u Jasenovcu. Mnogi opet pretrpljuju progone tek radi svojih islamskih i hrvatskih nacionalnih osjećaja, poput Nametka i grupe oko „Novog Behara“, i prošao je cijeli niz godina, dok su se opet počeli pojavljivati na književno-umjetničkoj sceni. U međuvremenu nekolicina prijeratnih književnika nastavlja stvaranjem.
U *pjesništvu* najistaknutija ličnost postaje *Mak Dizdar* (1917.-1971.). On sa svojom prijeratnom zbirkom *Vidovopoljska noć* (1936.) kreće stazama refleksivne lirike. No iza rata se poemama *Plivačica* (1954.), *Povratak* (1958.) i zbirkama *Okrutnosti kruga* (1960.), *Koljena za madonu* (1963.), *Minijature* (1965.), približava svom vrhunskom djelu *Kameni spavač* (1966.), gdje na vlastiti način spaja arhaični izraz stećaka sa suvremenim pjesništvom i daruje hrvatskoj poeziji posebno vrijedni doprinos svog lirskog traženja. Uz Dizdara, od starijih treba spomenuti još poslijeratno stvaranje *Saliha Alića* (1913.) i *Envera Čolakovića,* zatim *Šukriju Pandžu* (1910.), izrazitog emocionalistu; *Hamida Dizdara* (1907.), pjesnika socijalne orijentacije iz prijeratne grupe oko „Putokaza“; te *Saita Orahovca* (1909.). Od mlađih lirskih stvaralaca ističu se *Nazif Frndić* (1920.), koji nastupa u *Četrdesetorici/Pregledu mlade hrvatske lirike* (1955.), *Mesud Islamović Medo* (1926.), *Nusret Idrizović* (1930.), koji poslije postaje prvenstveno prozni pisac, *Alija Kebo* (1932.) i *Nasiha Kapidžić-Hadžić* (1933.). Pravi val onih najmlađih pjesnika Muslimana, osim što unosi u hrvatsku liriku novu svježinu mladosti, obećaje mnogo. Tu su: *Kasim Deraković*

(1936.), *Asaf Duraković* (1938.), *Mehmed Mašić* (1939.), *Iso Kalač* (1939.), *Esad P. Ekinović* (1942.), *Sadik Tabaković* (1942.), *Ismet Bekrić* (1943.), *Avdo Mujkić* (1944.), *Ibrahim Ibn Kajan* (1944.), *Abdulah Sidran* (1944.), *Ahmed Muhamed Imamović* (1944.), *Alirizah Gaši* (1945.), *Džemaludin Alić* (1947.), *Irfan Horozović* (1947.), *Safet Sarić* (1948.), zatim *Meho Baraković, Helil Džubran, Hazim Sakić, Mehmed Čabranović, Rešad Kadić, Nudžihana Đozić, Ibrahim Hadžić, Enos Duraković, Esad Duraković Fuka, Avdo Halvaćan* i *Abdul Kader Diab* (1941.), zanimljivi slučaj Arapa, koji pjeva na hrvatskom jeziku.

Dvojica poslijeratnih pjesnika b-h muslimana su prihvatili da budu uvršteni u srpsku književnost (vidi *Encilopedija Jugoslavije*, Srbi): *Skender Kulenović* (1910., prijeratni pripadnik Kikićeve hrvatske književne grupe oko „Putokaza“) i *Husein Tahmiščić*. Međutim, dok Skender Kulenović i nadalje pjeva i piše svojom materinskom hrvatskom ijekavicom, jedna grupa pjesnika-pisaca (Safet Burina, Esad Velić, Izet Sarajlić, Husein Tahmiščić, Kemal Coco, Moho Rizvanović, Mubera Pašić i Hatidža Krnjević) odriču se i napuštaju čak i svoj hrvatski materinski jezik i počinju pisati srbijanskom književnom ekavicom. Nije teško u tim slučajevima doći do zaključka, da se radi o andrićevskim slučajevima posrbljivanja.

U *prozi* b-h Muslimani, afirmirani i poznati hrvatski književnici iz međuratnog doba postepeno i s poteškoćama se uključuju u poslijeratnu književnost (*Nametak, Čolaković, Muradbegović* itd.). Dotle *Hamza Humo* (1895.), koji je možda sada nešto manje orijentiran prema Beogradu, nastavlja raditi intenzivno i kao pjesnik i kao prozni pisac.

Od starijih, no koji su svoj književni opus stvorili uglavnom iza rata, u prvom planu su po dobi *Rasim Filipović* (1909.), *Meša Selimović* (1910.) i *Ćamil Sijarić* (1913.).

Rasim Filipović, prijeratni pripadnik Kikićeve „lijeve“ grupe oko „Putokaza“, iza rata stvara prvenstveno kao dramaturg (1943.-1957.) s tematikom iz zaratne konspirativnosti te iz malograđanske sredine Bosne, međutim najbolja su mu djela komedije. Prijeratnu prozu (*Zeleni demon*, 1932.; *Đerzelez Alija*, 1933.; *Pauk*, 1937.) nastavlja nedavno objavljenim romanima *Ničija* (1964.) i *Doviđenja smrti* (1964.).

Mehmed-Meša Selimović se smatra danas najboljim piscem proze u Bosni. Nakon romana i pripovijedaka (*Prva četa*, 1951.; *Tišine*, 1961.; *Tuđa zemlja*, 1962.; *Magla i mjesečina*) s tematikom iz rata i neposrednog poratnog života, izbija on naglo mitopoetskim, izvrsno napisanim romanom *Derviš i smrt* (1966.) u red najistaknutijih pisaca naše proze. U tradicionalnom izrazu i s komunikativnim i efektivnim rečeničnim nizovima, Selimović duboko zahvaća s likom i slučajem Šejha Nurudina u probleme ljudskih sudbina i dilema.

Jedan od najistaknutijih bosanskih pripovjedača je sada *Ćamil Sijarić* smatran nepravedno, kao i mnogi drugi pisci iz Herceg-Bosne, regionalistom, tek zato, što crpi tematiku iz rodnog Sandžaka, opisujući i naglašavajući patrijarhalnost svojih zemljaka. Njegove pripovijetke i romani (*Ram-bulja*, 1953.; *Bihorci*, 1955.; *Zelen prsten na vodi*, 1957.; *Kuću kućom čine lastavice*, 1962.; *Naša snaha i mi momci*, 1962.) su prožete lirskim dijelovima i razumijevanjem psihe sandžačkih Muslimana, a pisane su jednostavnim i komunikativnim izrazom.

Od mlađih treba spomenuti barem osam pisaca proze. Među njima su: *Zaim Topčić* (1920.), pisac šest knjiga pripovijedaka od kojih zadnja, *More među jablanima*, objavljena 1966., *Fadil Hadžić* (1922.), jedan od najboljih suvremenih hrvatskih komediografa, i *Nusret Idrizović* (1930.), počinje pjesmama, ali kratko iza toga prelazi na prozu, u kojoj njeguje metaforički i lirski izraz i stil. Romani su mu *Ne zaboravi sviralu Baćo* (1956.), *Smrt nije kraj* (1960.), *Mrav i aždaja* (1961.) i novele *Borkina ljubav* (1965.). Dobar poznavalac bošnjačkog mentaliteta je *Derviš Sušić* (1925.), pisac romana *Ja Danilo* i zbirke pripovijedaka *Pobune*. Zatim, *Sead Fetahagić* (1935.), autor pripovijetki *Četvrtak poslije petka* (1960.) i romana *Drugo kraljevstvo smrti* (1964.); *Alija Isaković* (1932.), istančani i mekoputni lirik; *Nedžad Ibrišimović* (1940.), „inokosni maštalac“, koji traži svoj vlastiti književni put; i najmlađi *Irfan Horozović* (1947.).

Da bi ova sažeta slika književnog stvaranja Muslimana bila koliko je moguće potpunija, treba spomenuti i rad u posebnim literarnim vrstama onih stvaralaca koji nisu spomenuti kao pretežno pisci poezije ili proze. Uz svestrane i zaslužne Bašagića, Ćatića, Đogu, Mulića, Nametka, Maka Dizdara itd., tu su kritičari i povjesničari novije književnosti: *Hamdija Kreševljaković, Abdurahman Nametak, Salko Nazečić, Rizo Ramić, Safet Krupić, Midhat Begić, Midhat Šamić, Muhsin Rizvić, Rešad Kadić, Muris Idrizović, Muharem Pervić, Muhamed Filipović, Kasim Prohić, Rasim Mu-*

minović, Hanifa Kapidžić-Osmanagić i *Mustafa Imamović.* Među povjesničarima hrvatskog aljamiada i hrvatskih islamista nalaze se još: *Sejfudin Kemura, Mehmed Spaho, Mehmed Handžić, Riza Muderizović, Osman A. Sokolović, Derviš M. Korkut, Šaćir Sikirić, Omer Mušić, Mehmed Mujezinović, Hazim Šabanović, Muhamed Hadžijahić, Muhamed Mujić, Hivzija Hasanefendić, Nedim Filipović, Bisera Nurudinović, Ibrahim Kemura* i *Sulejman Grozdanić.* Humoristima treba dodati *Envera Mehmedbašića* i *Omera Zorabdića*; putopiscima *Ibrahima Čokića, Muhameda Krpu, Hasana Ljubunčića, Šerifa Šehovića, Mahmuda Konjhodžića, Arifa Tanovića, Zaku Džumhura, Mensura Seferovića, Seada Saračevića, Muhameda Mujića, Tvrtka Kulenovića, Adu Mulabegovića, Hajrudina Somuna* i *Mugdina Karabega*; komediografima *Saliha Kazazovića, Safeta Pašalića* i *Feđu Šehovića*; piscima drame *Aliju Hafizovića*; piscima za djecu *Ahmeda Hromadžića* i *Advana Hozića*; i sabiračima i izdavačima hrvatskog muslimanskog narodnog stvaralaštva još ova vrijedna imena: *Mehmed Dž. Kurt, Hasan Nametak, Izet Pertev, Esad Hadžiomerspahić, Muharem Kurtagić, Halid Kreševljaković, Salih Mešić, Hasan Kadragić, Alija Bejtić, Muhamed Ajkić, Nasko Frndić, Mustafa Zirić* i *Đenana Buturović.*

I *izvan domovine,* u hrvatskoj emigraciji stvaraju književnici Muslimani: četiri pjesnika i nekoliko kulturno-književnih radnika. Oni uglavnom surađuju u *Hrvatskoj reviji,* a pjevaju i pišu osim na hrvatskom i na stranim jezicima. Od pjesnika najistaknutije mjesto zauzima *Alan Horić* (1923.), nekadašnji pripadnik Legije stranaca, koji sada živi u Montrealu, Canada. O njegovim zbirkama pjesama na francuskom *L'aube assassinée* (1958.) i *Blessure au flanc du ciel* (1962.) se mnogo i pohvalno pisalo i one su ga uvrstile među najpoznatije mlađe kanadske pjesnike. Ali Horić ne zapušta ni stvaranje na hrvatskom, pa mu je jedna vrsna zbirka pjesama, *Nemir duše,* objavljena 1959. u nakladi knjižnice „Osvit" u Madridu. Uz Horića stoje dva pjesnika iskrenog i neposrednog stiha, *Husnija Hrustanović* (1923.) i mlađi *Enver Mehmedagić* (1929.), čija lirska ostvarenja još čekaju savjesnu ocjenu. Hrustanović je živio kao emigrant u Siriji, Australiji i opet u Evropi. U Siriji pokreće i uređuje list *Hrvatska Volja* (1949.), a u Španjolskoj mu izlazi prva zbirka prognaničke lirike, *U ponorima vremena* (1965.). Mehmedagićeva prva zbirka pjesama *Reflejos* izlazi na španjolskom (Editorial Los Andes, Buenos Aires, 1954.), dok mu je druga, *Svijetla i sjene,* objavljena na hrvatskom u Madridu 1967. Sva tri ova pjesnika (Horić, Hrustanović i Mehmedagić) zastupani su u antologiji hrvatskog emigrantskog pjesništva *Pod tuđim nebom* (Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires, 1957.). U „Hrvatskoj reviji" još surađuje *Ferid Salihović* sa svojim pjesmama u stihu i prozi, te pisci kulturno-književnih doprinosa *Smail Balić, Mahmud Muftić,* braća *Alija* i *Hasan Šuljak, Asaf Duraković* i *Ferid Karihman.* U emigraciji umire *Ismet H. Varatanović,* novinar i prijeratni putopisac.

POSLIJERATNI NEOPREDIJELJENI B-H MUSLIMANI I SUVREMENA HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Trebalo bi se konačno sastati
sa već davno odbjeglim vlastitim srcem.

Mak Dizdar

DOK su aljamiado književnost, muslimansko narodno pjesništvo i opredijeljeni književnici Muslimani ušli u hrvatsku književnost snagom i primjenom kriterija hrvatske nacionalne, pokrajinske, jezične itd. pripadnosti, kao što to dokazuju pojedina dobro uređena književno-historijska i antologijska djela i studije, dotle u suvremenoj poslijeratnoj književnosti postoji „problem" svrstavanja neopredijeljenih b-h Muslimana. Tog „problema" do 1945. zapravo nije bilo, jer je uglavnom stvaranje svih Muslimana književnika ulazilo u hrvatsku književnost, osim tek par rijetkih slučajeva srbofilstva (Osman Đikić, Hamza Humo). No, evo, što o tom kaže hrvatski književnik Miroslav Vaupotić u „Panorami hrvatske književnosti XX stoljeća".

> *„Problem se komplicira potrebom razgraničenja i svrstavanja pisaca iz teritorija Bosne i Hercegovine, čak i danas, kad se već u okviru republike formira još izrazitiji književni centar Sarajevo (nego što je to bio u doba djelovanja „grupe sarajevskih književnika" u međuratnom vremenu). To je pitanje akutno i aktuelno, naravno, u manjoj mjeri. Pisci pregleda, historija i studija u našoj novijoj srpskoj i hrvatskoj književnosti, urednici i redaktori antologija, često ma-*

ćuhinski zaboravljaju na pisce iz Bosne i Hercegovine, vjerojatno i radi toga jer su u nedoumici kako i kamo da ih svrstaju. Osim posebnih slučajeva (Ivo Andrić, Novak Simić) pisci Srbi i Hrvati u prošlosti orijentirali su se više prema hrvatskoj i srpskoj literaturi i iz konfesionalno-vjerskih razloga, dok su pisci muslimani to učinili ponekad i iz nacionalnih razloga opredjeljenja (A. Nametak, A. Muradbegović), a drugi put iz literarno-idejnih i estetskih koncepcija (H. Humo, H. Kikić). Svejedno usprkos očitom i jasnom deklariranju većine naših pisaca i u Hrvatskoj i u Srbiji (Crnoj Gori i Vojvodini) pa i u Bosni i Hercegovini za srpsku i hrvatsku književnost, postojao je i uvijek će postojati u našim jugoslavenskim relacijama dio književnika, koji s više ili manje želje, prava ili potrebe ne žele isključivije da se opredijele za bilo koju od njih. A konačno i u našoj današnjoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji afirmirani značajni stvaraoci i izuzetne književne ličnosti postaju jugoslavenski pisci, bez obzira iz koje republike ili književno-kulturnog i nacionalnog središta dolaze. Ipak spomenuti problem ne može se mimoći, jer i danas djeluje dosta Srba po nacionalnosti kao hrvatski književnici (Hrvatska, Dalmacija), a nešto manje i u obrnutom slučaju (Beograd, Vojvodina), zatim postoji tradicija kontinuiteta bunjevačke književnosti bačkih Hrvata i drugi periferni slučajevi, koje u okviru društvenih književnih antagonizama razdoblja između dva rata nije moguće izbjeći. Dakle da rezimiramo: u ovom pregledu govorit će se o najznačajnijim predstavnicima hrvatske proze između dva rata, o onim piscima koji su porijeklom Srbi ili su muslimani potpuno afirmirani u hrvatskoj književnosti (N. Simić, H. Kikić, S. Galogaža, A. Nametak), a neće se govoriti o onim koji su veći dio književnog rada objavili u Beogradu (I. Andrić, H. Humo, Z. Šubić, S. Miličić, N. Bartulović, itd.) i tamo značajnije djelovali kao književni i javni radnici.“

U ovom pristupu k „problemu“ slažemo se s Vaupotićem, da je pitanje svrstavanja neopredijeljenih književnika Muslimana akutno i aktuelno (iako sada ne u manjoj mjeri, nego upravo obratno), te da pisci pregleda, historija i studija i urednici i redaktori antologija često maćuhinski zaboravljaju na pisce iz Bosne i Hercegovine. Ali ne slažemo se, niti se itko može složiti, da postoje neki jugoslavenski pisci, ma koliko god oni bili izuzetne književne ličnosti, kad ne postoji ni jugoslavensi jezik, ni jugoslavenska kultura, ni jugoslavenska književnost, a niti jedinstvena jugoslavenska čitalačka publika. Isto tako smatramo apsurdom, da u jugoslavenskim ili bilo kojim relacijama može biti književnika, koji „*...s više ili manje želje, prava ili potrebe ne žele isključivije da se opredijele...*“ te tako ostaju visiti izvan svake književnosti, iako svatko zna, da nekuda ipak pripadaju. Ako netko ne želi da se nacionalno opredijeli, on može na to reklamirati neko pravo, pa makar i iz *potrebe*. Ali to ne prestaje biti abnormalnost i apsurdnost i s tim se ne može voditi pri svrstavanju jedan povjesničar književnosti, kritičar ili urednik jedne antologije, jer za njega su nevažne deklarativnosti ili nedeklarativnosti prouzročene kojekakovim neknjiževnim razlozima, nego on mora primjenjivati i dosljedno slijediti kriterije organske pripadnosti jednoj književnosti, u našem slučaju kriterije određivanja pripadnosti hrvatskoj književnosti. Prema tome, kad smo suprotstavljeni slučaju jednog književnika, koji se javno ne opredjeljuje za *svoju* književnost, recimo iz političkih razloga, on još uvijek ne ostaje i ne može ostati izvan *svoje* književnosti. Iz povijesti hrvatske književnosti znamo, da nije uvijek potrebna primjena kriterija nacionalne pripadnosti, nego to mogu biti i kriteriji hrvatske pokrajinske pripadnosti, jezični, kulturne pripadnosti, pisma, vjerski, pa čak i onaj teritorijalni. A da bi se moglo napraviti svrstavanje na vrijeme i kako treba, i na taj način spriječiti zbrku i zabunu, dužnost je književnih kritičara i autora književnih povijesti, pregleda i antologija, da brižljivo osluškuju književna gibanja, paze na sijanje, uzrast i plodnost svih dijelova hrvatske književne njive, i ne zaborave, da je Zagreb samo glavno, ali ne i jedino središte hrvatskog književnog stvaralištva.

No bacimo pogled na povijest naše književnosti, gdje imamo primjera književnika nedeklariranih iz potrebe, pa ipak nikome ne pada na um, da se njihovo djelo ostavi nasukano izvan vlastite književnosti. Zašto bi onda mijenjali stav danas? Sjetimo se samo slučaja hrvatske opredijeljenosti fra Filipa Grabovca, radi koje je završio u mletačkoj tamnici „sotto i piombi“, dok je manje deklarativno, nedržavničko slovinstvo njegovog suvremenika i zemljaka fra Andrije Kačića Miošića omogućilo, da mu se za života tiskaju dva izdanja rodoljubnog „Razgovora ugodnog“. Slučaj „ilira“, stvarnih hrvatskih preporoditelja, drugi je značajni primjer. Slično tomu, događa se, da u današnje nejunačko doba dvojica Muslimana između najboljih književnika proze. Meša Selimović i Ćamil Sijarić nisu spremni ići u beogradski „sotto i piombi“ radi hrvatstva, kao što su to reskirali, na primjer, njihovi vršnjaci, dosljedni Hrvati, Alija Nametak, Enver Čolaković, Ahmed Muradbegović i Rasim Filipović. I više, Selimović i Sijarić su danas, izgleda, neopredijeljeni, makar već par stoljeća puše s onu stranu Drine plameni vjetar mržnje na sve, što je muslimansko, plameni vjetar, koji je uništio islam u Srbiji i poharao i sažgao tisuće ognjišta po Herceg-Bosni i Sandžaku. Zato uz vlastitu neopredijeljenost, Meša Selimović u svom izvrsnom romanu *Derviš i smrt* zdvaja nad žalosnom sudbinom svih neopredijeljenih Muslimana, kojoj je uzrok upravo ta pesimistička neodređenost, neopredijeljenost i zbrkanost, nepoznavanje sama sebe i vlastite prošlosti:

„—Što smo onda mi? Lude? Nesrećnici?
—Najzamršeniji ljudi na svijetu. Ni s kim istorija nije napravila takvu šalu kao s nama. Do juče smo bili ono što danas želimo da zaboravimo. Ali nismo postali ni nešto drugo. Stali smo na pola puta, zabezeknuti. Ne možemo više nikud. Otrgnuti smo, a nismo prihvaćeni. Kao rukavac što ga je bujica odvojila od majke rijeke, i nema više toka ni ušća, suviše malen da bude jezero, suviše velik da ga zemlja upije. S nejasnim osjećanjem stida zbog porijekla, i krivice zbog otpadništva, nećemo da gledamo unazad, a nemamo kud da gledamo unaprijed, zašto zadržavamo vrijeme, u strahu od ma kakvog rješenja. Preziru nas i braća i došljaci, a mi se branimo ponosom i mržnjom. Htjeli smo da se sačuvamo, a tako smo izgubili, da više ne znamo ni šta smo. Nesreća je što smo zavoljeli ovu svoju mrtvaju i nećemo iz nije.“

No b-h Muslimani, koji smo prebrodili kompleks i zdvojnost mrtvog „rukavca majke rijeke“, imamo drugačiji, pozitivistički pogled na našu islamsku zajednicu:

—Što smo onda mi? Ono, što su nam bili djedovi, koljenom *Hrvati!*

—Ne najzamršeniji ljudi na svijetu, nego oni, koji sudbini povijesti ravno gledamo u oči. Ono, što smo bili jučer, ne smijemo zaboraviti, to je naša povijest i iz toga moramo naučiti. Mi ne trebamo postati nešto drugo, nego tek naći sami sebe. Ne smijemo stati na pola puta, niti zabezeknuti čekati naše rješenje. Mi moramo biti s onima, koji kao prava braća čekaju. Nismo otrgnuti, i bit ćemo uvijek prihvaćeni, ali moramo i prihvatiti. Ne kao odvojeni rukavac majke rijeke, nego kao snažni pritok, dovoljno velik da dopuni hrvatsko jezero, koje zemlja ne može upiti. S jasnim osjećajem hrvatskog podrijetla, bez stida i krivice bilo kakova otpadništva, gledajmo ponosno unatrag i smjelo unaprijed, ne zadržavajući vrijeme i bez ikakvog straha u prirodni, hrvatski ishod našeg nacionalnog rješenja. Braća nas ne preziru, a došljaci će nas prestati prezirati u našem muškom, odlučnom nastupu. Htjeli smo i moramo se sačuvati, ali samo znajući ono što jesmo. Vrijeme je, da prestane biti toliko nacionalnih bespolnika među nama.

FERID KARIHMAN

KAZALO

PREDGOVOR 5

TURSKI ZEMANI

DERVIŠ-PAŠA BAJEZIDAGIĆ (oko 1560.-1603.)
Gazel o Mostaru 15
MEDŽAZI (?-1610.)
Stari most u Mostaru 16
NERKESI (1592.-1634.)
U pohvalu lijepog grada Sarajeva 18
MUHAMED HEVAJI USKUFI (1601.-poslije 1651.)
Ja, kavuri, vami velju 19
HASAN KAIMIJA ZRINOVIĆ (?-1691.)
O osvojenju Kandije (1669.) 21
O Hrvati čujte me! 23
REŠID (oko 1640.-poslije 1715.)
Sjećanje na Sarajevo prije katastrofe 1697. . . . 24
NEPOZNATI PJESNIK (17. st.)
Stanovnici su pobjegli u planine i pustare . . . 28
NEPOZNATI BULJUKBAŠA-SATNIK (oko 1760.)
Duvanjski arzuhal 30
MUSTAFA FIRAKI (1775.-poslije 1827.)
Molba Visokoj Porti iz Bosne 32
MEJLI (1714.-1781.)
Pjesma Sarajevu 35
ZUHDI (?-1874.)
U slavu Sarajeva 36
UMIHANA ČUVIDINA (oko 1795.-oko 1870.)
Sarajlije iđu na vojsku protiv Srbije 37

HRVATSKOG JEZIKA ŠUM

SAFVET-BEG REDŽEPAŠIĆ-BAŠAGIĆ (1870.-1934.)
Čarobna kćeri! 43
Hercegovački ponos 44
Srpska nevjera 45
Abdulah paša 46
MUSA ĆAZIM ĆATIĆ (1878.-1915.)
Slobodi 48
Silvije Strahimir Kranjčević 50
Povijest otadžbine 52
Matošu 54
HUSNIJA ČENGIĆ (1907.)
Zemlja neprohodna 55
MUSTAFA H. GRANČANOVIĆ
Drina 56
Samostan Santa Maria in Campo 58

PASTELI

SALIH ALIĆ (1906.)
Tuškanac 61
HAMID DIZDAR (1907.-1967.)
Zbog mnogih stvari 62
Bešika 63
SAIT ORAHOVAC (1909.)
Jesenji pastel 64
ŠUKRIJA PANDŽO (1910.)
Nikud iz kruga 65
ISMET ŽUNIĆ (1914.-1945.)
Otac mi piše 66
Pjesma o jednom pismenom begu 67

SOJ I ODŽAK

JAŠAR RAMUZOVIĆ
Himna rodnom kraju 71
ENVER ČOLAKOVIĆ (1915.)
Bosanska simfonija - Bratoubojice 72
Bosanska rapsodija godine Gospodnje 1941. . . 74
MAK DIZDAR (1917.-1971.)
Zapis o zemlji 75
Gorčin 76

Kosara 77
Iskaz petog svjedoka 78
Ostrva 81
Zapis o petorici 82
Kolo 83
Modra rijeka 84
Dim s ognjišta 85

MUHADŽIRI

FERID SALIHOVIĆ
Tužna je Drina 89
Blagoslovljene noge! 90
HUSNIJA HRUSTANOVIĆ (1922.)
Poniženi zatočenik 94
Prognanikova tuga i zvijezde na Orijentu . . . 95
Misao na dom 97
U ponorima vremena 98
Sjećanje na ramazanske noći 99
Iz tuđine 100
Buna 101
ALAN HORIĆ (1923.)
Molitva za Hrvatsku 102
Za slobodom 103
Bosna 104
Bosna 105
Lamentacija 106
Hropac 106
Poruka 107
Svanuće 107
San o slobodi 108
Zloduh 108
ENVER MEHMEDAGIĆ (1929.)
Hrvatskoj 109
Kaptol 110
Minareti 111
Na pragu domovine 112
Bosna 113
Markov trg 114
FERID KARIHMAN (1930.)
Hrvobosna 115
Balada o srušenim minaretima 116

NOVI SABAH

MESUD ISLAMOVIĆ MEDO (1926.)

Postojanosti svoje svjedok 119

NUSRET IDRIZOVIĆ (1930.)

Kami izgubljena plemena 120

NASIHA KAPIDŽIĆ-HADŽIĆ (1930.)

Vrbas 131

ASAF DURAKOVIĆ (1938.)

Zapis o zemlji Hrvatskoj 132
Tama 134
Priča o dobrom 136
Povratak 137
U Rakiti 137

MEHMED MAŠIĆ (1939.)

Bogumilke 138
Podjela Bošnjaka 140
Usnuli putnici 142
Sa zemljom jedno 143
Osuda noći 144
Danas kada su mrtvi na cijeni 145
Relikvije relikvijarum 146

ESAD P. EKINOVIĆ (1942.)

Stećak 147

SADIK TABAKOVIĆ (1942.)

Dalekom zovu odan 148

ISMET BEKRIĆ (1943.)

Riječ 149

IBRAHIM IBN KAJAN (1944.)

Strah kraljeva 150
Kletva kraljeva 150
Ljubav kraljeva 151
Hodočašće 151
Jabuka 152
Babova kuća u Blagaju 152
Kamena vaza, Mostar 153
Most Sulejman paše 155
O djedu i hamajliji 158
Bašluci 158
Posveta 159
Vojarne, tu su 160
Surgun 161

AHMED MUHAMED IMAMOVIĆ (1944.)

Posljednja želja klonulog cvijeta 162

ABDULAH SIDRAN (1945.)

Smrtnici 163

DŽEMALUDIN ALIĆ (1947.)

Pjev sve tišeg srca 164
Bosna 167

IRFAN HOROZOVIĆ (1947.)

Pehlivan 168

ESAD DURAKOVIĆ FUKA

Pobuna 173

ENES DURAKOVIĆ

Dvije pjesme 175

IBRAHIM HADŽIĆ

Dalmacija 176

OPĆE NAPOMENE 179

BIO-BIBLIOGRAFSKI PODACI 183

RJEČNIK 197

POSEBNI PRILOG:

HRVATSKI KNJIŽEVNICI MUSLIMANI . 209

ABECEDNO KAZALO PJESNIKA

ALIĆ, Džemaludin, 164, 167
ALIĆ, Salih, 61
BAJEZIDAGIĆ, Derviš-paša, 15
BAŠAGIĆ, Safvet-beg Redžepašić, 43-46
BEKRIĆ, Ismet, 149
ČENGIĆ, Husnija, 55
ČOLAKOVIĆ, Enver, 72, 74
ČUVIDINA, Umihana, 37
ĆATIĆ, Musa Ćazim, 48-54
DIZDAR, Hamid, 62, 63
DIZDAR, Mak, 75-85
DURAKOVIĆ, Asaf, 132-137
DURAKOVIĆ, Enes, 175
DURAKOVIĆ Fuka, Esad, 173
EKINOVIĆ, Esad P., 147
FIRAKI, Mustafa, 32
GRABČANOVIĆ, Mustafa H., 56, 58
HADŽIĆ, Ibrahim, 176
HEVAJI Uskufi, Muhamed, 19
HORIĆ, Alan, 102-108
HOROZOVIĆ, Irfan, 168
HRUSTANOVIĆ, Husnija, 94-101
IDRIZOVIĆ, Nusret, 120
IMAMOVIĆ, Ahmed Muhamed, 162
ISLAMOVIĆ MEDO, Mesud, 119
KAIMIJA ZRINOVIĆ, Hasan, 21, 23
KAJAN, Ibrahim Ibn, 150-161
KAPIDŽIĆ-HADŽIĆ, Nasiha, 131
KARIHMAN, Ferid, 115, 116
MAŠIĆ, Mehmed, 138-146
MEDŽAZI, 16
MEHMEDAGIĆ, Enver, 109-114
MEJLI, 35

NEPOZNATI BULJUKBAŠA-SATNIK, 30
NEPOZNATI PJESNIK, 28
NERHESI, 18
ORAHOVAC, Sait, 64
PANDŽO, Šukrija, 65
RAMUZOVIĆ, Jašar, 71
REŠID, 24
SALIHOVIĆ, Ferid, 89, 90
SIDRAN, Abdulah, 163
TABAKOVIĆ, Sadik, 148
ZUHLI, 36
ŽUNIĆ, Ismet, 66, 67

Tiskanje ove knjige dovršeno
u Barceloni, 31. siječnja 1974.

Izdanje:

«Knjižnica Hrvatske revije»

Tisak: GERSA, Llorens y Barba, 36-38
Barcelona, 13, Španjolska

SOJ I ODŽAK EHLI-ISLAMA

ZBIRKA PJESAMA O DOMU I RODU MUSLIMANA HRVATSKOG KOLJENA I JEZIKA.

PRODAJNA CIJENA PO ZEMLJAMA

U.S.A. — KANADA	7.— DOLARA
ENGLESKA	3.— FUNTE
FRANCUSKA	35.— FRANAKA
NJEMAČKA	20.— MARAKA
SPANJOLSKA	350.— PESETA
ŠVEDSKA	34.— KRUNE
ŠVICARSKA	22.— FRANKA

NARUDŽBE NA POVJERENIKE HR, ILI NA NAŠU STALNU ADRESU U NJEMAČKOJ:

HRVATSKA REVIJA
Postfach 27
D-8 München 1
B. R. Deutschland

KNJIŽNICA HRVATSKE REVIJE

KHR